

813

C59pr:U

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

Мари Твейн.

КНЯЗЬ І ЖЕВРАК

Переклад

Володимира Держируки.

ВІСНИК

Накладом Руської Книгарні 850 Мейн-стріт.

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
Марк Твейн. ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

КНЯЗЬ І ЖЕБРАК

Переклад

Володимира Держируки.

ВІННІПЕГ

Накладом Руської Книгарні 850 Мейн стріт.

813
C59 pr: U

I.

Як народився князь, а як жебрак?

В другій четвертині шіснайцятого столітя, одного дня, народився в Лондоні убогій родині син Канти, а родичі дуже були нераді новому гостеві.

Того амого дня побачив сьвітло денне син Гудорів, довго ожиданий і горячо бажаний. Не лиш династія, але ціла Англія з нетерпеливостію чекала щасливого уродження тої дитини, а так довго вже надармо благав нарід Всевишного о сповнене се-го бажаня, що люди майже від розуму відходили з радости. Були такі, що стрінувши ся серед міських улиць з мало-зна-ною людиною, стискали ся і з утіхи заливали ся слезами. Всякі обовязки й занятя устали, мов в день якого великого торжест-ва. Богачі і бідолахи, могуті і понижені, після спромози, забав-ляли ся, сьпівали й гуляли днем й ночью. В день відбували ся величні торжества й забави на міських улицях... Фани повівали з бальконів й дахів... А в ночи палали огні на рогах улиць а до-вкруги веселили ся товпи народу.

Ціла Ааглія говорила лиш о новонародженім Едварді Ту-дор, князю Валії, що окутаний в дорогоцінні пеленки, спав на шовкових подушках, не знаючи зовсім, яке замішане виклика-ло його народжене; тай не розумів він, що йому услугують найможнійші панове й пані держави. Імовірно, хочби дитина була про се знала, була-б байдужно принимала усі знаки поша-нованя.

Про Томка Канти, другого хлопчика, ніхто не говорив, лиш жебрача його родина, бо був він для неї новою бідною Дитина лежала в нужденій кімнаті, окутана в лахи...

Про перші роки його дитиньства замовчимо.

II.

Дещо про молодість Томка.

Тодішній Лондон мав вже близько півтора тисячі літ і мешкало в ньому сто тисяч мешканців, то був він величезним містом. І се правда, що дехто говорив, що в місті тім жиє два рази тільки людей. Улиці були вузенькі і нехарні, особливо в часті, положеній близько лондонського моста, де були деревляні забудованя; якраз там мешкав Томко Канти. Висші поверхи виставили в гору понад низші, а чим далі в гору, тим були низші. Діри між тяжким, одна коло другої прикріпленими бальками, були старанно заповнені й покриті вапном; а бальки були закрашені на червоно, голубо або чорно, відчовідно до смаку властителя; то був справді цікавий вид. Вузенькі вікна, заставлені подовгастими шибками, держали ся на завісах, як двері і не відмикали ся на вні.

Хатина, що в ній мешкав Томків батько, стояла в вузкій, смердячій улиці. Звала ся вона »Оффал-Корт« і виходила на улицу »Пуддінг-Лейн«. Хатина невеличка, переповнена жебраками, здавало ся туй-туй упаде. Родина Канти мешкала в одній кімнатці на третім поверсі. В куті стояв тапчан, де спали родичі. А Томко з бабкою і двома сестрами, Ганною і Марійкою, могли спати на підлозі, де лиш їм подобало ся. Кілька подертих ряден, до того трохи мерви, лежало в куті кімнати; відси брав кожний для себе все потрібне, а ранком клав на своє місце.

Ганка й Марійка, близнюки, мали вже коло п'ятнайцять літ. Були се дитинні і не зіпсовані дівчатка; кілька подертих лахів — се їх цілий стрій. Мати була зовсім до них подібна, а батько і бабка були, коли поминути вже й нужду, ще лихі: при нагоді запивали ся до безтями і тоді били ся між собою а діставало ся стусанів кому будь, хто лиш навинув ся. Чи п'яні, чи тверезі, проклинали й верещали безнастанно.

Томко Канти був із звання злодієм, а мати його мантійка; діти рівнож привикали до жебраня, але до крадежи якось не були похопні.

В тім забудованю, серед зіпсованих нуждарів, мешкав чесний старий сьвященник о. Андрій, що його казав король прогнати з родинних сторін. О. Андрій научив Томка читати й пи-

сати, навіть показав йому трохи латини. Він бажав також привчити дечого також й дівчата, але Ганка й Марійка бояли ся, щоб товаришки не висьміяли їх за те, що вони учать ся таких дивоглядних річий.

В цілім »Оффал-Корт« було так само, як в родині Канти. Пиянство, верески, сварки — були що дня, а покоровлені голосви були так звичайною річю, як голод. Мимо того малий Томко не почував себе нещасливим, бо нічо ліпшого не бачив, тож своє положене уважав за найбільше в житю можливе.

Як вертав вечером до дому з порожними руками, знав наперед, що батько буде бити серед найогидливіших проклонів а опісля попаде в руки своєї безсердечної бабки, що звичайно ще гірше обходила ся з ним. А серед ночі присувала ся до него тихесенько його голодна матінка і давала йому кусень хліба, що його сама обі відняла від уст. Як се бачив чоловік, то бив кілька влізло ся.

Однак, як я сказав, Томко вдоволяв ся судьбою, особливо літом. Жебрати було заказано і за се карали дуже строго і Томко отжеж тоді жебрав, як був голодний або, коли бояв ся батькових буків. Довго перележував він у о. Андрія і слухав оповідань дивоглядних казок і історій, в котрих великани й чарівниці, карлики й духи, зачаровані замки й лицарі пересували ся перед його уявою: Поволи заповнили ті образки так його мозок, що нераз в ночі коли лежав на мерві голодний й вибитий, забував біль і удари, бо жива уява прикликувала до його памяти щасливе жите розпущеного князя. Раз сказав своє бажане товаришам, однак вони висьміяли ся з него так немилосердно, що він не важив я другий раз згадувати про се.

Часто читав сам старі книги о. Андрія і питав про зміст і все, що лиш читав і про що мріяв, викликувало поволи велику зміну в його душі. Подерте одіне, нехарність, що його окружала, стала для него осоружною і хотів передовсім убрати ся ліпше і опрятнійше. Хоч любив ще й тепер бавити ся в поросі, так, коли купав ся в Тамизі, передумував, як купіль вибілює і скрипляє.

Не бракло Томкови розривки, бо бігав все на всі ярмарки, що відбували ся недалечко. Часом, як який високий достойник попав в неласку короля і тоді його везла водою королівська

сторожа до Товру, (Товр, тюрма для політичних засланців), то мешканці Лондону мали безплатне представлене. Як палили живцем »Смитфілд« безталанну Анну Аскерн і трьох її товаришів, Томко був присутній і байдужно слухав слів єпископа, що скріпляв у вірі нещасні жертви. Коли все взяти разом, жите Томка не було одностайне. В душі його вилонювали ся щораз то нові замисли. Перестав мріяти о княжім житю а несвідомо зачав поводит ся, мов король. Спосіб говореня і ціле його заховане було повне поваги і гідности. Товариші сьміяли ся початково з него, опісля зачали його подивляти, як щось висшого. Такий прецінь був учений й мудрий! Навіть в очах родичів був він дивним і незвичайним хлопцем, бо його товариші розказували все, що робив Томко. Нераз радили ся його старші люди, коли не знали що робити і чудовали ся його второпністю. Лиш власна родина не добачувала у нім чогось незвичайного, для неї не був він героєм.

Небавом зібрав він двір і сам був князем, товаришів іменував прибічною сторожею; одного шамбеляном, другого підчашиком, інших панами й дамами двора: їм казав він віддавати собі знаки пошанованя, про які начитав ся в старих книгах о Андрія. Опісля радив з ними торжественно над важними справами вимріяної держави і видавав прикази міністрам, війську й флоті. По тій роботі, обдертий хлопчина вижебрав кілька крейцарів, з'їдав кусень хліба, діставав чимало буків й стусанів і клав ся на мерві, щоб далі мріяти.

Горяче бажане хоч раз побачити правдивого князя росло в нім щораз-то більше, аж запанувало над всякими иньшими його бажаннями й виповнило цілу душу хлопчини.

Одного хмарного зимового дня бігав переязблий Томко, босий по вузьких уличках, між »Мінсінг-Лейн« і »Іст-Чери«. Було мрачно і непривітно, падав студений дощ. Лакомо глядів Томко в вікна народних гостинниць, де стояли страви цілком не такі знамениті; але голодному хлопчині видали ся вони знаменитими ласощами, яких він ще ніколи не заїдав! Пізнім вечером вернув перемоклий і умучений домів; навіть батькови й бабі стало трохи жаль і вони дали йому ледви по стусанови і відослали на спочинок. Біль, голод і дикий вереск не давали заснути. Вкінци його думки перейшли в сонні мрії і він побачив

себе в величавій палаті, де багато убрані потомки княжої родини, оточили його з пошаною, а численні слуги сповняли точно кожен його бажання.

Ходив немов в морю світла, достойні пані й панове слухали його слів, небесні співы пестили ухо, райські пахощі наповняли воздух. А він ступав з вільна серед торжественного збору, що розпустили ся перед ним з пошаною; він чув ся щасливим, прислухуючись словам або кивненем руки княжого сина.

А коли пробудив ся на другий день в звичайнім нужденнім оточенню, огорнуло його чувство страшної нещастя.

І заплакав ревними слезами так сердечно, мов би йому серце мало розколоти ся.

III.

Томко стрічає князя.

Томко устав голодний, — і голодний блякав по улицах, хоч мало відчував свій голод, бо сни минулої ночі огорнули ціле його ество. Йшов крізь місто, не зважаючи, куди йде, не знаючи, що діється двокруг него, не одно почув неласкаве слово, не одного дістав стусана, але він не звертав на се уваги. Дістав ся до »Темпля Бар«, де ще ніколи не був.

Постояв хвильку і застановляв ся, але овіяний безнастанно мріями, поплентав ся далі поки не минув мурів міста. З одного боку дороги тягнув ся ряд домів, а напроти стояли розкинені одинцем палати богачів - льордів й панів - дуків, що мали розлогі городи, положені між палатами а берегами »Тамізи«.

Вкінці дістав ся до села »Чарінг« і задержав ся перед величавим хрестом; його поставив якийсь князь, чудом вибавлений з рук злочинців. По хорошій стежині ступав далі, поки не прийшов перед палату великого кардинала Вольфа; тепер зміряв до королівської палати »Вестмінстер«. З подивом дивив ся він на великанський будинок з широкими бічними крилами, сумними, грізними вежами й баштами, високою входовою брамою з золоченою кратною, перед котрою, крім відзнак державної власти в Англії, лежали велити - льви, витесані з граніту. Чи ж тепер не може він заспокоїти горячого свого бажання? Якраз стояв перед королівським замком; коли-б Бог був ласкав, то міг би побачити правдивого князя.

По кожній стороні брами стояв мов камінна статуя, жовнір, окритий від ніг до голови лискучою сталию. В віддаленню, повнім ушанованя, задержало ся кількох селян й міщан, що дивили ся на княжу виставність. Золочені карити, а в них горді дворяки, окружені слугами, у богатих строях, візджали головною брамою на майдан перед палатою.

З бючим серцем, поволи й обережно пересунув обдертих Томко коло жовнірів, Нараз крізь позолочену крату відкрив ся його очам такий вид, що він мало що не крикнув з радости. На замковім подвір'ю стояв хороший хлопчина з тварію трохи опаленою від сонця. Його одіне з дорогого шовку блистіло від дорогих камінів, коло боку мав меч, прикрашений дорогоцінностями. Хороші черевички були на червоних обцасах, а голову покривала зручно наложена, червона, оксамітна шапочка, а при ній пера, прикріплені стрійною спинкою. При нім стояло кількох багато убраних панів, що служували хлопчині.

О, се певно був князь, правдива королівська дитина! Бажане серця молодого жебрака мало тепер сповнити ся.

Чим мерщій, з широко отвориними очима, почав приглядати ся йому точнійше і бажав зближиши ся до него. Не знаючи, що робить, притулив лице до крати. Тоді жовнір-вартівник хопив його за карк і кинув далеко між цікавих видців.

— Не зближайсь сюди, ти дідоводе! — крикнув жовнір, а товпа зареготала ся і почала потручувати хлопчиною. На той вид лице князя сильно почервоніло, в очах загорів огонь; він прискочив до брами і з гнівом закричав:

— Як сьмієш так лихо обходити ся з тим бідним хлопчиною, хочби він був найнижший слуга мого батька-короля! Отвори браму впусти того бідолаху!

Товпа скинула шапки й капелюхи з голови, як перше була вона вдоволена з лихого поведеня жовніра, так тепер похвалила доброту князя і закричала: Най жиє князь Валії!

Жовніри віддали князеві честь оружем, отворили браму, опісля ще раз поклонили ся, коли князь убожества в подер

тім одію переходив поріг, щоби зблизити ся до богача й володаря, до земської величини.

— Здаєть ся мені, що ти умучений й голодний і по нелюдськи обійшли ся з тобою. Ходи за мною! — сказав Едвард Тудор.

Шість слуг скочило до него, але Едвард княжим рухом руки казав їм відійти; сам попровадив Томка сходами, до прегарної кімнати, що була його канцелярією. На приказ князя принесли слуги сніданє, о яким Томко навіть не читав в книжках. З незрівнаною повагою й гідністю відправив князь слуги, щоб їх присутність не пригноблювала надто його бідолашного гостя; сам сім при нім і, коли він заїдав смачно, спитав:

— Як ти називаєш ся?

— Томко Канти, за Вашим призволенєм.

— Цікаве імя! А де мешкаєш?

— В Сіти, пане, в Оффал-Корт, недалеко Пудінг Лейн.

— Оффал Корт? Я ще не чув про таку улицу. Маєш родичів?

— Маю, пане, ще й бабу маю, але на ній мені не залежить; нехай мені Бог дарує, як зле говорю, маю рівнож дві сестрички-блузнюки: Ганну й Марійку.

— Твоя бабка, видко, не дуже тобі прихильна?

— О, мипостивий Володарю, вона не любить нікого і всім робить пакість.

— Отжеж і тобі вона робить пакости?

— Лиш тоді не глуманить мене, як спить, або напеть ся горівки; але за те, як пробудить ся, то відібе собі все.

Очі молодого князя блиснули гнівом і він крикнув:

— Як се, вона тебе бє?

— Ох, бє! — дарують Ваша Великість.

— Бє тебе! таж ти такий малий й ніжний! Знаєш що? Ще нині вечером буде вона сидіти в тюрмі в Товрі. Король, мій батько...

— Забуваєте, князю, що наша родина дуже низька, а тюрма Товр призначена для достойників.

— Се правда. Я о тім не гадав навіть. Але я таки придумаю для неї відповідну кару. А батько тебе любить?

— Він такий самий, як баба.

— Гм, то видко, що батьки всі до себе подібні. Мій також не є добрий. Рука його бє тяжко; хоч мене дотепер ще не бив, але словами нераз вколов. А яка твоя мати?

-- Мати дуже добра. Нікому зла не робить, ані не бє, а Ганна й Марійка до неї подібні.

-- Кілько вони мають літ?

.. Пятнайцять літ, князю.

.. Моя сестра, Єлисавета має чотирнайцять літ. А моя тіточка сестра, Іванна Грей, тільки, що я і вона є принадна й ніжна. А моя найстарша сестра, Марія, має твар захмарену. Слухай хлопче, чи твої сестри збороняють сьміяти ся своїм слугам щоб не зашкодило спасеню їх душ?

— Мої сестри? Таж вони не мають жадних слуг?

Князь поглянув поважно на жебрака, а опісля сказав.

— А хтож помагає їм вечером розібрати ся, тай хто убирає їх ранком?

— Ніхто. Або ви, князю, гадаєте, що вони скидають з себе одіне і сплять без них, мов звіврята?

-- Чи вони мають лиш по однім одіню?

— А на щож їм більше?

— Се справді цікаве й дивне питанє. Даруй, я не хотїв сьміяти ся, Ганна й Марійка від тепер будуть мати достаточну скількість одіня й слуг. Мій скарбник постараєть ся о се.

Томко подякував.

-- Ні, не дякуй мені за таку дрібницю. Але ти хорошо говориш і знаєш як заховати ся, ти мусів сего учити ся.

— Оден добрий сьвященик, його звать люди о. Андріян, учив мене дечого.

— Латину розумієш?

— Дуже мало.

— Учи ся хлопче, бо лиш початок є трудний. Грецька мова далеко труднійша від латинської, а мої сестри Єлисавета і Іванна зменито нею говорять. Їм кожда мова легка. Скажи мені що дещо о Оффал Корт. Чи для вас там весело жити?

— Весело лиш тоді, як голоду нема. Часом можна побачити представленє з кукол і малп; передовсім малпи дуже ці-

каві! Їх убирають хорошо і вони нероз б'ють ся між собою до крові. За гріш можна надивити ся до несхочу, наша біда в тім, що гріш є дуже рідко в кишени.

— Говори ще.

— Часом провадимо війну, мов жовнірі, але з патиками в руках.

— Здаєть ся, що й мене се бавило би. Говори далі.

— Бігаємо до мети, бо хочемо переконати ся, хто має найшвидші ноги.

— Се мені вельми подобаєть ся.

— Літом пливаємо в ріці і по каналах; тоді оден другого зануряє глибоко в воду, або обливає; поринаємо а опісля з веселим криком добуваємо ся на верх.

— Половину королівства мого батька дав би я за се, щоб взяти участь у ваших забавах хоч раз! Оповідай ще трохи.

— Сьпіваємо і бавимо ся в »Чіпсайд«, під деревами, або порпаємо ся в піску. Нероз по зливі знаменито викачати ся по болоті... перепрашаю Вашу високість!

— Мовчи, прошу тебе. Се знамените. Колиб я міг мати твоє одіне і босими ногами бігати по болоті, щоб мені ніхто того не боронив ані не ганив.. оден-одніський раз! Здаєть ся, віддав би я за се половину держави.

— А я знов князю, щоб міг хоч раз так убрати ся, як ви.

— Справді? Хотівбись? Отжеж гаразд, най так буде. Здійми своє одіне убери ся в мою богату одіж. Щастє твоє буде коротке, але за то приятне. Зажиємо сеї приємности як найдовше.

За кілька хвиль князь Валії був убраний в Томкові лахи, а жебрак аж яснів від хорошого строю королевича. Станули тоді перед великим зеркалом і не мало здивували ся, коли побачили, що так подібні оден до другого, і що тої переміни, яка тепер зайшла, ніхто не міг би запримітити. Гляділи то на себе, то на зеркало. Нероз князь, мов змішаний тим видом, спитав:

— Щож ти на се скажеш?

— Не кажіть мені, князю відповідати. Не випадає, щоб такий обдертюх, як я, міг се сказати.

— То я сам скажу. Маєш волосе таке саме, як моє — і очі, голос, поставу, лице і руки такі, як я і можуть одного з нас взяти за другого. Коли-б ми оба вийшли на сьвіт, то ніхто не міг би рішити, котрий з нас є князем Валії. Тепер, коли маю твою одіж, відчуваю дуже глибоко то само, що відчував ти, коли тебе сей простий жовнір... покажи, маєш на руках синці?

— Маю, але об тім навіть не варто говорити; ви знаєте, що той жовнір...

— Мовчи, він був острій і лихий! — крикнув з гнівом молодий князь і тупнув босою ногою до підлоги. Колиб се знав король.. не виходи відси, поки не верну, — розказую тобі.

Швидко відсунув князь від найблизшого стола оден предмет, важкий для цілої Англії. Томко Канти дивив ся на се уважно, а Едвард побіг, убраний в лахи, з лискучими очима, по червоному лицем, до головного виходу. Сейчас хватив за браму, потермосив нею і крикнув:

— Відмикай браму!

Жовнір, що так обійшов ся перше з Томком, послухав сей час; але коли князь переходив крізь браму, ударив його кулаком, кинув на дорогу і закричав:

— Отсе, драбуго, маєш подяку за догану, що її я дістав через тебе від князя.

Видці зареготали ся голосно. Князь встав, приступив до жовніра і сказав рішучо:

— Я — князь Валії, моя особа свята. Ти відважив ся піднести на мене руку, — за се тебе кажу повісити.

Жовнір розсьміяв ся на се і відповів:

— Кланяю ся Вашій Високости.

А опісля додав з гнівом:

— Забирай ся, плюгавий дїдоводе!

З криком окружили тепер переходні бідного малого князя. Тручали його на дорозі і кричали з сьміхом.

— Робіть місце для князя. Гей з дороги, бо йде милостивий князь Валії.

IV.

Тяжка судьба князя.

Більше як годину тручала товпа й насміхала ся з бідного, малого Едварда і вкінци дала йому спокій.

Як довго, повний гніву, з королівською гідністю, відгро- жав ся народови, то сьміяли ся з него; а коли він змучив ся і замовк, тоді люди відчипили ся його і пішли шукати инь- шої розривки.

Цікаво глянув князь довкруги себе: все, що його окру- жало, було для нього чуже, не знав, що находиться ся в Лондо- ні. Що робити? Він пішов трохи далі і найшов ся поміж хата- ми, що стояли далеко від себе; дорога тепер була дуже непри- вітна. При жерелі, там де збудовано тепер »Тарвінгден Стріт«, облив собі безталанний князь покровавлені ноги, опісля по- плентав ся далі і вийшов на пусту площу, на котрій стояло лед- ви кілька домів і велика церков. Сей будинок пізнав сейчас. До- вкола будинку було руштоване а сотки робітників трудило ся на нім.

Тепер успокоїв ся Едвард і став почувати себе безпечним — Се церков законників, — сказав сам до себе, — король, мій батько відобраз її від монахів і під назвою »Крайст Чорч« завів при ній захоронку для бідних дітей-сиротят. Певно, що там радо допоможуть королівському синові, що всі вони чують до нього вдячність, а ще й до того тоді, коли королівський син є далеко біднійший і більше опущений від тих, що найшли приют в тім домі.

Небавом стрінув гурму хлопців, що з криком бавили ся в мяч, бігали до мети і т. д. Мали вони на головах малі, чорні ша- почки, що ледви накривали голову і пасовану темно-синю о- діж, довгу поза коліна, з широкими рукавами. Червоні пояси, жовті пончохи і черевики з великими спинками доповняли се одіне, дуже незугарне.

Швидко перервали хлопці свою забаву і окружили Едвар- да; а він промовив гордо:

— Добрі хлопці, скажіть свому провідникови, що Ед- вард, король Валії бажає з ним поговорити.

Хлопці зареготали ся голосно. А оден з них спитав:

— То ти, обдертюху, маєш бути післанцем від короля?

Лице князя спалахнуло румянцем і з гнівом махнув він рукою до боку — однак не найшов ту жадного оружя. Регіт поніс ся ще голоснійше, а оден хлопець закликав: »Чи бачили ви він думає, що у нього меч. Може він князь.

Сьміхи подвоїли ся. Едвард випрямив ся гордо і сказав:

— Я князь, а ви, що жиєте з ласки короля, мого батька, не повинні так зі мною обходити ся.

Сьміхи почали ся знов, а сей хлопець, що перший поперед відозвав ся, сказав, викривлюючись, до товаришів.

— Ви, нужденні раби, що жиєте з ласки короля, його батька, чиж не знаєте, що вам треба зробити? Клякніть і покажіть його княжій милости, що умієте шанувати його лахи.

Щоби висьміяти свою жертву, поклякали довкола. Князь, шалений від гніву, копнув найблизшого хлопця і сказав:

— Маєш се тимчасом, завтра скажу виставити для тебе шибеницю!

Тепер не було вже жартів, бо за далеко зайшов князь. Обурене появило ся на лицах хлопців місто попередного вдоволення:

— Наженіть його! Киньте до води! Де собаки? Зацькувати його псами!

Тепер слідувало видовище, якого Англія доси не бачила; посьвячена особа наслідника престола утікала перед кулаками голопятників, а ще більше перед зубами собак!

Коли запала ніч, бідний Едвард найшов ся знов в густо-забудованій часті міста. Руки й ноги мав покервавлені, тіло подрапане і покрите синяками, лахи заболочені. Не знаючи, що робити, йшов далі, вкінци так охляв, що майже ніг не міг піднести. Вже не питав ні про що прохожих; місто бажаної помоци й пояснень, одержував лиш зневажливі слова.

Раз - у - раз повторяв собі по-тихо:

— »Оффал-Корт«! — він так називав вулицю. Коли там прийду передтим, нім упаду з умученя, то буду спасений. Родичі Томка пізнають чейже, що я не їх син; в кождім случаю від-

ведуть мене до замку і там скажуть, що я князь. Так поверну знов до моїх прав.

Часом прямували його думки до »Крайст-Чорч«, де так не гідно поступили собі з ним хлопці.

— Як стану королем, — гадав — постараюся, щоб тим хлопцям не лиш давали їсти, але і учили. Пощо їм повний жолудок, коли вони не мають серця й розуму? Ніколи не забуду того, чого нині навчився і вихіснував се опісля на добро й пожиток моїх підданих. Добре виховане убагородняє серця, сповняє їх лагідністю і любов'ю до ближніх.

Десь-недесь блисли світла, вітер підніс їх, дощ крапів, заповідала ся грізна ніч. Бідний наслідник англійської корони, йшов далі і далі, втискав ся в тісні вулички, де мешкала нужда й біднота. Нараз високий, п'яний драб, вхопив його за ковнір і крикнув:

— То ти так до пізна волочиш ся по вулицях і певно не не сеш до дому ані гроша! Коли так, то кости тобі поломлю, а се так певне, як се, що моє ім'я Іван Канти.

Швидко вхопив ся князь з його рук і мимохіть пошкробав ся в то місце, де діткнув ся його піяк.

То ви його батько? Гаразд, що так стало ся, підете по нього а мене відведете.

— Його батько? Того не розумію, але те знаю, що я твій батько і сейчас тобі то пригадню.

Благаю вас, не отягайте ся. Я охлялий, покалічений, не спосібний більше перенести. Заведіть мене до короля, мого батька, а він вам винагородить так, що ви навіть собі уявити сего не в силі в найсмілійших мріях. Вірте мені, добрий чоловіче, вірте мені; не брешу, говорю щиру правду. Поможіть мені — я князь Валії.

Мовчки вдивляв ся той чоловік в хлопця, опісля покивав головою і промовив:

— Так перевернуло ся тобі в голові, як божевільним в »Бедлам«.

Знов хопив князя за ковнір і з шаленим реготом і прокломнами закликав:

— Чи ти божевільний, чи ні — я і Гаммер Канти найдемо спосіб, щоб ти почув, на що заслужив, если не в силі зрозуміти.

І потягнув безталанного Едварда, що на дармо намагав звільнити ся з його рук, в темну вуличку, куди плив цілий рій людий-нуждарів за ними у слід.

V.

Томко — князем.

Томко Канти старав ся ужити часу як найлучше, коли лишив ся в княжій кімнатці. Станув отже перед великим зеркалом і подивляв свій богатий стрій. Опісля ходив там і назад по кімнаті, кидаючи поглядом очий до зеркала і наслідував хід і поставу князя. Витягнув вкінци його меч з похви, поцілував вістре і положив собі її на груди з глибоким поклоном, так як се недавно тому зробив оден лицар, витаючи льорда-завідателя двора, коли йому віддавав панів Норфолк-а й Сирре-го, засуджених на тюрму в Товер. Томко бавив ся також кинджалом, прикрашеним дорогим камінем, що мав при боці і приглядав ся хорошому урядженю кімнати, сїдав то на однім, то другім кріслі, оббитім цінною матерією і роздумував, який-то він був би гордий, колиб нужденні мешканці з »Оффал-Корт« побачили його так пишно убраного. Чиж повірять в дома, як він се стане колись оповідати, чи може погадають, що в голові йому перевернуло ся?

Минуло пів години. Томко дивував ся і непокоїв ся, чому так довго не вертає князь. Перелякав ся і слухав уважно кожного голосу. Не міг тепер задержувати уваги на цінних предметах, що його окружали, лякав ся і спочував себе нещасливим. Щож стало би ся, коли-б хтось увійшов, пізнав його в княжій одежі передтим, нім прийде князь і вияснить, що стало ся? Чиж не повісили би його ще перед тим, нім розслідили би цілу справу? Томко чув, як коротко і безглядно поступають собі в таких случаях володарі — ляк переймав його чимраз більший. Дрожачою рукою отворив тихо двері до передпокою: бажав утічи, пошукати князя, щоб за його помочию відзи-

скати свободу. В передпокою сейчас зірвало ся з місця кількох, хорошо одітих панів і двох пажів, що походили з найвищих родин в державі і всі склонили ся глибоко перед Томком, що швидко подав ся в зад і замкнув двері.

— Сьміють ся з мене, — закликав. — Тепер підуть тай розкажуть всім! Пощож я сюди зайшов, чиж по то, щоб умерти?

Знятий тревогою ходив по кімнаті там і назад, кожний шест його вражав. Нечаяно отворили ся двері і оден з пажів кликнув:

— Леді Іванна Грей!

Прегарна, хорошо убрана дівчинка, приступила швидко до Томка, але, коли поглянула на нього уважнїйше, задержала ся і спитала приязно:

— Мільорде, що тебе смутить?

— Змилосоуди ся! Я не є льордом, але убогим Томком Кантци з »Оффал-Корт« в »Сіти«. Благаю тебе, заведи мене до князя, щоб вернув мені мою нужденну одіж і позволив піти відси. Змилосоуди ся наді мною і вибави мене!

Томко упав на коліна при тих словах і благально піднесені руки просили вимовно так, як очі. А перелякана дівчинка стояла хвильку, а опісля кликнула:

— Мільорде ти на колінах? Перед мною?

З тревогою вибігла з кімнати. Хлопець стратив послїдну надію і він упав на підлогу і вишептав:

— Тепер все пропало... зараз прийдуть брати мене до тюрми.

Коли він лежав так напів мертвий, бушували в палаті грізні вісти. На ухо шептав оден другому, говсрили о тім льорди і леді. Мов вітер, з поверха на поверх, крізь коридорі й салі перебігла вістка: »Князь Валії збожеволів«!

Сейчас по величних салях, мармурових присїнках сходах коридорах потворили ся гуртки панів і слуг ріжного степеня, а на всіх лицях було можна вичитати переполох і страх. Невдовзі опісля високий урядник обходив замок і торжественно оголошував слїдуюче заряджене:

В імени короля нехай ніхто не сьміє, під карою смерти,

ширити неправдивих вістей. Повторяти, навіть слухати їх не вільно. В імени короля!

Шепти замовкли відразу, немов всі присутні стали нараз глухі й німі.

— Дивіть, князь! князь йде!

Поволи йшов бідний Томко, а двірня розступала ся і низько кланяла ся. Він старав ся відклонити ся,, дивлячи ся довкруги переляканим і благальним зором. Знамениті льорди йшли по обох його сторонах і піддержували його. Надворні лікарі і кількох знатнійших слуг йшло за ним.

Вкінці увійшв Томко із своїми товаришами до величних дверей, що сейчас замкнули ся за ним. Високий й заживний мущина сидів спертій у вигіднім кріслі і лице мав широке, повне строгости; борода і волосє було сиве. Богате одіне було трохи пімняте, а денедє зужите.

Одна нога опухла і обв'язана бандажами лежала на подушці. Довкруги була глибока мовчанка, голови присутних похилили ся з почесією, лиш хорий держав піднесену голову і дивив ся остро; се був Генрик VIII., грізний король. Коли зачав говорити до Томка, лице його стало лагіднійше.

— Як ся маєш, мільорде Едварде, мій сину? Чи приходиш поголубити ся зі мною, добрим королем, твоїм батьком, що любить тебе сердечно, хоч нераз дражнив тебе жартами?

Безталанний Томко слухав тої мови, мимо зворушення, дуже уважно. На слова: »зі мною, добрим королем«, упав на коліна, зблід смертельно, немов куля пробила йому серце. Підніс благально до гори руки:

То ти, пане король? О, тепер я пропащий!

Сей оклик болючо вразив серце володаря. Поглянув допитливо на присутних, опісля на хлопця і сказав:

— Я гадав, що вісти є пересадні і тепер бою ся, щоб не були вони зовсім правдиві.

Зітхнув глибоко і сказав ласкаво:

— Ходи до твого батька, сину, ти хорий?

Томка підвели на ноги; з покорою тай з страхом зближив ся до короля Англії. Король обняв обидвома руками його ли-

це, поблідле з ляку і дивився допитливо на хлопця з любов'ю, як коли-б шукав в його чертах виразу повертаючого розуму.

Притиснув до грудий кучеряву головку і сердечно погладив. Опісля сказав:

Чиж ти не пізнаєш твого батенька, мій сину? Скажи, таж ти мене знаєш — в противнім разі пукне мені серце. Ти знаєш хто я є, правда?

Так, ти мій володар і добродій і король і нехай тебе Господь благословить.

— Добре, се вистане. Будь спокійний, чого так дροжиш? Нема ту нікого, що поважив би ся тобі волос з голови узяти. Всі тебе люблять. Тепер буде тобі лучше; злий сон, що мучив тебе, устав. Чи-ж не так? Правда, що знаєш знов себе? Не будеш себе звати чужим іменем, як то робив ти поперед?

— Нехай мені позволить Ваша королівська Великість сказати, що я говорив правду, достойний володїтелю. В самїй річи я є найнижшій з твоїх підданих, я жебрак. Нещасний случай спровадив мене сюди, але я нічого не винен. Я ще за молодий щоб умирати. Одно слово з твоїх уст може мене освободити. О, промов, достойний королю!

Умерти, ти? не говори того любий князц — успокій твоє серце. Ні, ти не умерр!

Знов упав Томко на колїна перед королем і радісно закликав:

— Мій королю, нехай Господь нагородить тобі твоє мило сердіє і заховає тебе для добра держави.

Опісля підвів ся і з веселим зором звернув ся до двох льордів, що товаришили йому за шамбелянів і кликнув:

— Панове, ви чули! Мене не сьміють вішати, бо король так сказав.

Всі присутні склонили поважно голови і з лѳчести ніхто нічого не відказав.

Хлопець змішав ся на хвильку і замовк; опісля звернув ся до короля і спитав трівожно:

Чи можу вже відійти, ласкавий пане?

— Уже відійти? — Певно, коли собі того жєлаєш. Та чомуж не хочеш ще лишити ся? Де хочеш йти?

Смирно схилив Томко голову і відповів.

— Може я лишив ся, думаючи, що я вільний і можу вернути до низької кімнати, де серед убожества й нужди побачив я сьвіт і виріс. Маю там матір, сестри, там моя вітчизна. Богацтво і краса, що мене окружає ту, кля мене чужа і благаю: позволь мені відійти, достойний пане.

Задуманий, серед мовчанки сидів король і його черти виражали смуток і занепокоєне. Вкінці сказав:

— Може лиш та одна струна в його душі порушена, а цілість не порушена. О, дай то, Господи! Попробуємо.

Запитав ся Томка по латинськи, а хлопець поволи і мильно, але таки відказав. Король урадував ся а з ним льорди і лікар королівський.

— Певно, що та відповідь не дорівнує відомостям, що їм князь мав перед тим, — сказав король — але видко, що сила його духа не є знищена, хоч хора. Що ви думаєте?

Лікар, до котрого було звернене се питанє, склонив ся глибоко:

— Я думаю так само, як Ваша Величність...

Король поглянув з вдоволенєм на ученого мужа, що висказав ті успокоюючі слова; опісля промовив до Томка по французьки. Хлопець мовчав хвильку змішаний, опісля відказав смирно:

— Ваша королівська Величність дарує, але я не второпаю сеї мови.

Король упав знов на ліжку, слуги скочили до него, але він кивнув рукою на знак, щоб вони відійшли і закликав:

— Лишіть мене, се хвилеве ослабленє. Посадіть мене вигіднійше. Так, се гаразд. Ходи сюди, сину і положи бідну головку на грудях твого батька і розвесели ся. Будеш лебавом здоров; твоя хвороба є переминаюча. Вір мені, що так є.

Опісля звернув ся до присутних, лагідний вираз зник з його лица, очі блиснули гнівом:

— Уважайте точно на мої слова. Надто велике напруженє при науці помішало ум мого сина, але се швидко перемине. Проч з книжками, учителями — ви за се будете відвічальні. Бавте його, радуйте, щоб йому здоровлє вернуло.

Підніс ся висше і рішучо закликав:

— Він терпить на помішане ума, але є моїм сином, наслідником англійського престолу і чи хорий на душі, чи здоровий, колись вступить на престол. Памятайте і стережіть других: хто поважив би ся заговорити про стан князя, той заколочує спокій публичний, той нищить добро держави і за се його жде шибениця! Дайте мені пити — сухо мені в устах. Той сум убиває в мені всяку силу . . . беріть чарку . . . піднесіть мене, так, гаразд. Він має бути божевільний? то все таки є князем Валії, я король, се потверджу. Зараз завтра, при стародавній торжественности, віддам йому в посідане всі права і княжіпривілеї. Мілорде Гертфорд! Сейчас видай потрібний приказ.

— Відомо Вашій Королівській Величності, що великий маршалок Англії, обжалований о зраду, стану, находиться ся в товер, — відказав оден з лордів,клякаючи при ліжку володітеля.

— Не личить, щоб так тяжко обвинений...

— Мовчи! не ображай мого уха тим іменем, котрого не навиджу. Чиж сей чоловік має вічно жити? Чиж через се не сповниться ся моя воля? Так довше не буде. Повідоміть парламент, що я чекаю на вирок смерти на Норфока ще перед завтрішнім ранком, инакше тяжко будуть відвічати.

— Воля короля є законом, — сказав лорд Гертфорд, повстаючи і виходячи.

Поволи успокоював ся король.

— Поцілуй мене, мій князю, сказав до Томка. Як то ... боїш ся? Чиж я не твій батько, що любить тебе?

— Ти не звичайно добрий для мене негідного, могучий і великий королю, се знаю. Однак . . . мене се болить, коли подумаю про сего чоловіка, що має умерти, і . . .

— Се слово гідне тебе. Так, так, бачу, що твоє серце не змінило ся, хоч ум потерпів. Але сей зрадник стоїть між тобою а належною гідністю.

— На його місце заіменую иньшого, що совісно буде сповняти свій уряд. Успокій ся мій князю, не томи слабої голови такими справами.

— Але, чиж на мене не паде вина його смерти, достойний володітелю? Чиж в противним разі не був би він довше жив?

— Не думай о тім довше, мій симу, він на се не заслугує. Поцілуй мене ще раз і вертай до своїх забав й розривок. Мене му-

чить моя хвороба, потребую спокою. Йди тепер з твоїм дядьком Гертфольдом і прочими товаришами, а прийди знов, коли мені буде лучше.

З тяжким серцем лишив Томко короля, що послідними словами відняв йому всяку надію бажаної свободи. Знов чув докруги себе тихі шепти: »князь йде«. Йшов пригноблений в душі, сумний між рядами сьвітлих дворян, що низенько клонилися перед ним, Так, він був князем, нещасливим, серед тих людей чув ся самітний й опущений і може через віле жите має остати в замкненій золоченій клітці, если Господь не змилюється над ним тай не вибавить його.

Всюди, де лиш звернув ся, бачив перед собою шляхотну голову князя Норфок, відділену від тіла. Пригадував собі, як стояв і дивив ся, коли то його впроваджувано до Товру, як сумні мав він очі! Той погляд переслідував його.

Якжеж хороші були його сні і мрії, а як сумне то все на яві.

VI.

Томко одержує вказівки поступованя.

Томка завели до стрійно прикрашеної кімнати, що з нею лучило ся много много иньших кімнат. Попросили його сісти: та він не сьмів сего зробити, бо бачив, що стоять старші, достойні панове, що його окружали. Просив, щоби вони сіли; всі уклонили ся глибоко, але стояли дальше. Томко хотів повторити ще раз свою просьбу, але його »дядько« граф Герфольд шепнув:

— Не жадай сего, мільорде, бож не личить, щоб ті панове сиділи в твоїй присутности.

Сказали, що прийшов льорд Ст. Джон.; сей уклонив ся низенько Томкови і сказав:

— Від короля маю дещо сказати, се має бути тайне. Може зволиш князю, всіх відправити з виїмком льорда Гертфольд.

Той послідний бачив, що Томко не знає, що робити, тому шепнув йому, щоб кивненем руки казав всім рийти, наколи не хоче сего сказати. Коли всі панове віддалили ся, почав говорити льорд Ст. Джон:

— Задля важних справ, що дотичать добра держави, його

королівське Величство приказує, щоб достойний князь укритав, о скільки се лиш можливе, хоробу, яка його навістила, поки не виздоровіє цілковито. Перед ніким не повинен заперечувати, що є князем Валії, наслідником Англійського престола і княжа гідність обов'язує, щоб її носив він достойно, приймав всі почести без супротивлення, уживав всіх своїх старинних прав і привилеїв. Король і батько збороняє князеві приписувати собі низьке походжене і лиш хоробрий став міг се спричинити, що таке переконане повстало в його уяві. Протинно: повинен старати ся пригадати собі черти лица давнійше знаних осіб. Коли-б се йому не удало ся, то нехай о тім мовчить і нічим не покаже, що їх забув. Єсли князь виступає публично, або в якій-небудь обставині і не знає, що має говорити, або як примінити ся, нікому не вільно на се звертати уваги, а князь може поспитати льорда Гертфольда, або мене льорда Ст. Джона, свого вірного слуги, бо нам обом поручив король особисту службу при князеві. Така є воля і приказ короля, що пересилає достойному князеві своє сердечне поздоровлене і благає Господа, щоб вам як найскорше дав поміч і мав вас в своїй опіці.

Льорд Ст. Джон з низьким поклоном відступив на бік. Томко відповів:

— Ніхто не може супротивляти ся тому, що сказав король ані не може після власної волі пояснити собі його прикази. Хоч як се тяжко однак воля короля буде сповнена.

Льорд Гертфорд сказав:

— Позаяк король заборонив князеві поважно учити ся, то може подобаєть ся яка мила забава, щоб достойний князь не умучив ся і не шкодив тим собі, показуючи ся при пирі.

Здивований, поглянув Томко, однак почервонів сильно коли побачив, що льорд Ст. Джон придивляєть йому уважно. А він сказав:

— Память князя є ще трохи невірна, але треба бути спокійним. Враз з хоробою, устануть й наслідки. Мільорд Гертфольд говорив про пир в місті, на яким князь буде присутний, після обіцянки короля. Чи достойний князь пригадує се собі?

— Мушу запримітити, що се вийшло мені зовсім з памяти, — відказав Томко і почервонів .

В тій хвили повідомили, що прийшла лейді Єлисавета і лейді Іванна Грей. Оба льорди поглянули на себе допитливо, причім Гертфольд приступив швидко до дверей і витаючи молоді княгині, сказав тихо до них:

— Достойні лейдіс, прошу вас, не зважайте на успосіблене князя, не показуйте здивованя, наколи він чогось не пригадає. На жаль, лучаєть ся се дуже часто, навіть в дрібницях.

Тимчасом льорд Ст. Джон просив Томка:

— Нехай ваша княжа милість захове в пам'яті волю короля. Ніхто не повинен добачити найменшої зміни. Знаєш князю, як люблять тебе товаришки забави і їх се боліло би дуже, коли-б запримітили якусь зміну. Коли-б пам'ять не дописувала, те треба се укрити. Чи кажеж мені і льордови Гертфольд лишити ся?

Томко притакнув. Научив ся він вже неодної річи, тай був готов в своїй щирости сповнити після спромоги кождей королівський приказ.

Мимо второпности льордів, розмова між молодим товариством якось не йшла. Томко мало що не упав під тягаром і не визнав всего отверто, але все виратував його розум і такт княгині Єлисавети, або принагідне слово одного з льордів. Стало ся й таке, що молоденька лейді Іванна спитала:

— Чи відвідав ти, мільорде, нині королеву?

Томко отягав ся з відповідію і переляканим й допитливим зором водив довкола. Аж льорд Ст. Джон промовив із зручністю дворянина, що уміє розв'язувати малі непорозуміння:

— Так, достойна пані королева успокоїла князя що до здоровля нашого короля і чиж не так, князю? Томко примимрив щось недокладно, бо чув, що предмет розмови є для него небезпечний.

Трохи пізнійше говорило ся о тім, що князь має на якийсь час перестати учити ся; тоді кликнула лейді: Іванна

— Якаж шкода! Ти так хорошо учив ся! Будь терпеливий, мільорде, се довго не потребає і невдовзі будеш так само мудрий, як твій милостивий батько. Чужі мови так будеш знати, як він.

— Мій батько! — сказав без застановлення, — мені здаєть

ся, що він зле говорить рідною мовою. А відкиж він набрав відомостей?

Ту стрінув ся з поглядом льорда Ст. Джона. Замовк і почервонів, але за хвилю сказав з сумом:

— Ах, знов мучить мене моя слабість і тому блудить мій ум. Певно не хотів я висказати ся з маловаженем про короля.

— Ми об сїм переконані, князю, сказала княжна Єлисавета і сердечно взяла »брата« за руку. — Не жури ся, бож хвороба не є твоєю виною.

— Солодка з тебе потішителька, добра лейді, — сказав Томко з вдячністю. — Дякую тобі з цілого серця.

Невдовзі опісля нерозважна лейді Іванна спитала щось Томка по грецьки. З його лица видко було, що він не лиш сеї мови не розуміє, але не знає навіть, що се питає є звернене до него. Княгиня Єлисавета відповіла за него хорошою мовою, опісля заговорила в рідній мові.

Потім зачала ся розмова свобіднійша і приятнійша. Томко у говкував ся і набирав свободи, коли бачив, з якою печаливостію й зичливостію його окружене usługувало йому. Коли почув, що молоді лейді будуть йому товаришити вечером на забаві в місті, віддихнув свобіднійше, по подумав, що не буде опущений і чужий. Перед годиною думка о таких товаришах була-б його перелякала,

Оба льорди сторожі Томка, не були так свобідні, як прочі. Їх задача була трудна, бо мусіли вони бути безнастанно в напруженю; вони були немов керманичами на кораблі, що пливе по небезпечних струях морських, де йому що хвиля грозить розбите. Коли розмова з княгинями тревала дуже довго, сказали, що прийшов льорд Гулдфорд - Дудлей і видавало ся, що нові напруження будуть дуже тяжкі так для них, як для молодого князя, що нова плавба корабля буде тяжка. Порадили отже Томкови, щоб не прийняв гостя, а він згодив ся дужерадо. Лиш лице лейді Іванни трохи захмарило ся, коли так достаточному дворянинови зборонено вступу.

Тепер наступила довша перерва в розмові. Лейдіс чекали, щоб князь позволив їм відійти. Том не знав, що означає їх мовчанка і допитливо поглянув на Гертфольда. І знов сердечність

й второпність лейді Єлисавети помогла йому. З глибоким поклоном спитала:

— Чи милостивий мій брат, дозволить нам відійти?

Томко відповів:

Пристану на все, чого лиш достойні лейдіс жадають, але в будуччині хочу, після моєї спромоги, згоджувати ся на щось приємнішого для мене, як на позбавлене себе сьвітла й радости, якою для мене є вашаприсутність. Дякую вам сердечно, най Господь буде з вами.

В духу сьміяв ся з вдоволення і думав: »Прецінь даром не читав я в книжках про княгині, коли присвоїв собі тільки тих слів, що їх вони справді уживають.

Коли молоді лейдіс відійшли, звернув ся Томко до своїх опікунів з просьбою:

— Дозвольте мені, достойні панове, випочити в яким кутку.

— Князь розказує, а ми маємо слухати, — відказав льорд Гертфольд, — таки справді князь має випочати перед тим, нім вдасть ся до міста.

Льорд задзвонив і приказав слугі завітати пана Герберта. Він явив ся сейчас і попровадив Томка до иньшої кімнати і хотів він собі налити води до шклянки, але виручив його лакей, убраний в шовки і аксаміти, клякнув перед ним і на золотій підставці подав йому воду.

Змучений хлопець сів, бо бажав роззути ся. Сейчас прискочив иньший вистроений слуга і на колінах сповнив свою службу. Не дозволено йому нічого самому робити: вкінці погодив ся з судьбою і подумав: »Дивує мене. що не маю ту ще когось, що хотів би за мене віддихати«. Окутаний в широку, до рогоцінну одіж, положив ся спати; але не міг заснути, бо в голові його повно було думок і повно було слуг, що чекали на його прикази. Думок не міг посбути ся, а що до других, то не знав, що може розказати їм відійти і стояли вони отже так само невдоволені, як князь«.

Коли Томко зачав засипляти, достойні його опікуни лишили ся самі. В задумі ходили по салі; вкінці відізвав ся Ст. Джон.

— Скажи мільорде щиро, що ти думаєш?

— Що я думаю? Король туй-туй умре, а мій сестрінок бо жевільний. З нездоровою головою вступить на престол і буде панувати. Най Господь береже Англію, бо справді наша держава буде потребувати Його опіки.

— Так здаєть ся, ой леле! Але, чи справді не сумніваєш ся о... о..

Нерішений замовк, бо чув, що вступив на небезпечну дорогу. Льорд Гертфольд станув, отверто й щиро глянув в очі своему товаришеви і сказав:

— Говори далі, крім нас нема ту нікого. Сумнівати ся о чім?

Трудно мені в слова убрати мої думки льорде, ти так близько з князем споріднений — даруй, наколи скажу за много. Чи не дивно тобі, що розумова хвороба могла так вплинути на ціле його поступованє і захованє? Воно є все княже, але ріжнить ся зовсім від теперішних його привичок? Щоб не памятав, як йому звичайно usługують? Як міг так цілковито забути грецьку і французьку мову, а латинської трохи пригадує? Не гнівай ся, льорде, але розжени ті сумніви, що потрясають моїм умом, буду тобі вдячний. Він сам сказав, що не є князем, і . . .

— Мовчи, льорде. Твої слова є зрадою стану. Чи забув ти на прикази короля?

— Я завинив о стілько, о скілько тебе слухаю.

Ст. Джон поблід і кликнув:

— Я завинив, се правда! Не видай мене нікому, мільорде, числю на твою доброту. Коли сповниш мою просьбу, то не лиш більше не буду говорити, але й перестану думати про ту справу. Не будь для мене строгий, бо пропаду.

— Досить, льорде. Як більше супроти мене або кого иньшого не промахнеш ся в такий спосіб, то я твоїх слів не чув. Що до твоїх сумнівів, то будь зовсім спокійний. Таж се син моєї сестри, знаю його від колиски, його лице, поставу, голос. Все, що в нїм цікаве, се наслідок помішання ума, що нераз має гірші наслідки. Чиж забув ти, як шістьдесятьлітний барон Жалов не пізнавав себе серед божевіля? говорив, що він син

Марії Магдалени, а його голова шкляна, тож ніхто не може її діткнути ся, бо розбила-б ся. Будь об сім переконаний, дорогий льорде. Він князь, таж я його мушу знати, не забувай, що імовірно небавом буде він твоїм володарем.

Льорд Ст. Джон упевнив, що тепер жадних сумнівів не має; опісля льорд Гертфольд дозволив йому відійти і лишив ся сам, щоб повнити свій уряд. Глибоко задумав ся і се мішало думки в його голові. Вкінци устав з крісла, перейшов ся з вільна там і наповорот і півголосом говорив до себе: »Ні, він певно князь. Хто-ж міг би думати, що в нашій батьківщині є двох людей, цілковито подібних до себе, хоч не споріднених? А коли-б і се було можливе, то чиж се давний був би сей слу-чай, що лишив одного на місци другого? Ні, щось подібного подумати, є прямо божевілем, чистим божевілем! Коли-б він був обманець, самозванець, то можна-б се було зрозуміти. А те-ж його признав король і цілий двір за князя і наслідника престола, а він випирав ся свого високого становища і досто-їнства. Ні, се не дасть ся подумати. Він є князем, лиш ум має трохи помішаний.

VII.

Томко перший раз виступає публично.

Десь коло першої години чекала Томка знов тяжка про-ба. Мусів він дати ся перебрати цілковито до стола. Одїж, що її вложено на него, була так само хороша і цінна, як перед-тим, але від ніг до голови цілковито иньша.

Опісля завели його з почестями до великої салі, де був на критий стіл для одної особи. Начине було щиро золоте і не-звичайно цінне. Дворяни й слуги заповнили майже до полови-ни їдальню, був навіть священик, о відмовив молитву, а Томко з олоду бажав швидко забрати ся до їди, але здержав його мільорд Беркалей. Та знаменита родина повнила від дав-на службу при столі князїв Валії, він отжеж заложив Томкови сервету. Тай підчаший був присутний, він не хотїв допустити до того, щоб Томко налив собі якого напитуку, мимо того, що хотїв се кілька разів зробити. Коло стола стояв також один слуга, що його задачію було коштувати кожної страви, му-

сїв він на собі стрібувати, чи часом страва не є шкідлива, аж опісля їв її князь. Тепер лучало ся се рідко, давнійше був се уряд дуже небезпечний. Був ту і перший з поміж кімнатних слуг, льорд д'Арси, але він не сповняв жадної служби і його присутність вистарчала. Двох иньших льордів стояло за кріслом Томка і враз з маршалком двора наглядали над цілим торжеством. Число слуг Томка крім вичислених було: двіста вісімдесять чотири. З тих була присутна лиш часть, про инших Томко навіть не прочував.

Всі присутні мали строгий наказ: не показувати зачудованя при обявах хороби »князя«. Промахи Томка проти звичаю й етики були численні, однак ніхто навіть не усміхнув ся. Всі були, здавало ся, переняті глибоким співчутєм для любого »князя«, що його навістила така хороба.

Бідний Томко їв по більший части пальцями, присутні не лиш не сьміяли ся, але навіть мов не бачили того. Сервету приняв початково з цікавостію, але потім сказав в своїй несвідомости:

— Возьміть ,прошу, ту хустку, бо через неувагу поваляю її.

В мовчаню, повнім ушанованя взяв слуга сервету.

Ярина і салата здивувала Томка. Спитав, що се є, чи се можна їсти. Ті річи для бідняг не знані, бо огороднину зачали садити в Англії доперва тоді, спроваджуючи її з Голяндії. Відповідали з поважною вічливістю на кожде його питанє. Ніхто, здавало ся, не доглянув навіть, коли Томко ховав до кише ні оріхи. А він сам застидав ся, коли запримітив, що лиш се одно дозволили йому робити власними руками.

По скінченім обіді оден льорд подав йому золоту чарку з рожаною водою до виполоканя уст і рук. Другий льорд тримав ручник. Томко глянув здивований на чарку, підніс її до уст і напив ся трохи рожаної води. Опісля віддав назад чарку зі словами:

— Ні, мільорде, се мені не смакує. Пахне хорошо, але смак гіркий.

Та груба помилка не викликала веселости у присутних, противно викликала співчутє.

Знов помилив ся Томко, бо підніс ся від стола тоді, коли сьвященик станув за його кріслом, щоб відмовити благодарственну молитву. Здавало ся однак, що на се незвичайне поступованє ніхто не звернув уваги.

Коли відправили нашого молодого «князя» до його кімнати, лишити його на самоті, бо він виразно сего жажадав. Ту серед иньших цінних предметів находила ся цілковита збрюя з блискучої стали, хорошо прикрашена золотими арабесками. Пані Пар, теперішна королева, недавно тому дарувала сей лицарський стрій правдивому князеві. Томко вложив на себе чаременики і сталеві рукавиці, на голову натиснув шапку з китицю і хотів вже кликнути когось, щоб поміг йому убрати ся в збрюю, коли нараз пригадав собі оріхи, що їх мав в кишені. Хотів їх їсти перед тим, нім прийде якийсь достойник, щоб накидати ся з своїми услугами. Збрюю повісив отжеж на своїм місци і зачав товчи оріхи. Тепер перебув перші щасливі хвилі, від коли з Божого допусту став «князем». Коли упорав ся з оріхами, вийняв з шафи кілька книжок. Одна з них мстила в собі етїкетальні правила англійського двора. Вибрав потрібну книжку, тож вигідно поклав ся на софі і зачав учити ся своїх нових обовязків. Лишім його при тім занятю.

VIII.

Велика державна печать.

Коло 5-тої години пробудив ся Генрих VІІІ. з короткого сну і сказав півголосом: »Страшний сон. Бачу, що зближаєть ся мій кінець, стверджає се слабе бітє живчика«. Очі заблис-ли гнівом і він додав: »Передтим нім я умру, він мусить умерти«.

Слуги присутні побачили, що король пробудив ся, тож сказали, що льорд-канцлер прийшов і жде на прикази короля.

— Нехай увійде сейчас! — сказав король.

Льорд-канцлер увійшов, клякнув при королівськім ліжку і сказав:

— Послушні королівському приказови, зібрали ся державні льорди в Висшій палаті і потвердили вирок, на основі жотрого князь Мордфольк засуджений на смерть. Жду з поко-

рою дальших заряджень Вашої королівської Високости.

Лице короля роз'яснило ся.

— Піднесіть мене, — крикнув. — Прийду сам до парламенту і власноручно приложу печать на вирок, котрим...

Ту забракло йому голосу, блідий смертельно упав на подушки, а присутні поспішили до него з скріпляючими ліками. За хвилю король підвів ся і сказав сумом:

— З нетерплячкою чекав я тої хвилі! Та леле, надходить вона за пізно ;тай брак мені сил, щоб я її ужив. Спішіть ся нехай иньші радують ся тим щастем, що радувати мене вже не може. Зложу печатку на руки комісії, що мене заступить. Займи ся льорд-канцлере, тою справою тай вибери льордів, що її зложать. Принеси його голову, нім покажуть ся завтра сонце.

— Королівський приказ буде сповнений. Прошу мені дати лиш велику печать, щоб я міг все потрібне зарядити.

— Державну печать? Таж ти, льорд-канцлер, мусиш її мати!

— Дарує мені Ваша королівська Величність: два дні тому король взяв її від мене, говорячи, що до нічого не буде вона ужита передтим, нім не прибуєть ся її на вироку князя Нордфока.

— Так, правда. Пригадую собі. Але деж вона тепер? Я так ослаб, що часом память мене опускає... дивна річ.

Король сказав ті слова півголосом і потряс своєю сивою головою, намагаючи пригадати собі, де подів печать. Тепер приступив льорд Гертфольд, прикляк і сказав:

— Королю осьміляю ся пригадати, що Ваша королівська Величність віддав велику печать в руки князя Валії, щоб заховав її, аж..

— Правда, правда, перервав король, принесіть ту, бо час не стоїть.

Льорд Гертфольд поспішив до Томка, але повернув з порожними руками.

— Мій королю і пане, — сказав, — дуже мене се болить. але таки, здаєть ся, воля Божа, що слабість князя ще не уступила. Не може собі пригадати, що одержав велику печать.

Прийшов я сейчас здати справу, а коли король розкаже, то перешукаємо кімнати...

Король глибоко зстогнав, перервав рухом руки слова льорда, а по хвилі сказав сумно:

— Лишіть в спокою бідну дитину; його вже навістила тяжко Божа рука і його недоля роздирає мені серце і прийняв би я ту хоробу на мої старі плечі, щоб його увільнити.

Замовк і примкнув повіки. Коли отворив очі, блукав хвилю непевним зором, аж задержав ся на льорд-канцлері, що все ще клячів коло ліжка. Тоді румянець гніву появив ся на його лиці.

— Ти ще ту? — закликав — Пробіг, если пробуєш відтягнути кінець сего зрадника, то ще й твоя голова може упасти.

З страхом відповів льорд-канцлер:

— Милосердія, ласкавий володарю! Жду лиш на державну печать.

— Чись стратив розум, чоловіче? В моїй скарбниці є мала печать, що її я звичайно брав з собою в дорогу. Вистарчить вона, наколи брак великої. Возьми її і спіши сповнити мій приказ. Не приходи перед мої очі лиш з його головою.

Льорд-канцлер рад як найскорше утічи перед такою небезпекою. Комісія уділила королівської санкції вирокови послушнооо парламенту і завтра мав бути страчений нещасливий князь Норфок, перший пар Англії.

ІХ.

Забава на воді.

О годині 9-ій вечером цілий перед палати, звернений до ріки, був сильно осьвічений.

Численні човна вкрили Тамізу, як далеко оком можна було досягнути і прикрашені вони були ріжнобарвними ліхтарнями, а підносячи ся і спадаючи легко по філях, робили вражіне безконечного города, що в нім вечірний вітер грає з пестрими цвітами. Хороший вид представляла тераса палати, що виходило понад плесо водне, а так велика, що на ній містило би ся військо неодного князя. Ту стояла королівська

сторожа і слуги стрійно поубирані і вони скоро бігали, виконуючи потрібні приготування.

Немов на кивнене чародійної палочки зникнули вони, коли приказали опорожнити терасу. Глибоко, повна очікування тишина запанувала довкруги. Ті, що сиділи в човнах, підвелися і гляділи з напруженою увагою на палату.

Сорок або і пятьдесят човнів зблизило ся тепер до сходів і всі вони були багато золочені з вирізьбленими передами. На всіх повівали яснобарвні хоругви й бандери, з золототканих матерій, або з тяжких шовкових з вигафтованими гербами, або з срібними дзвіночками, що лагідно подзвонювали, як вітер ними порушив. Човна, що належали до найзнаменитшої шляхти, найблизшого оточення князя, були передовсім хороші і артистично прикрашені.

Коло кожної лодки находив ся невеличкий байдак, на котрім були збройні люди і хорошо прибрані музиканти.

Очікуваний похід зачала сторожа, що, як говорить стара хроніка, «мала на головах оксамітні шапочки з срібними рожами, а на шатах з синого і темно-червоного сукна мала вишиті на грудях і на плечах три золоті пера, герб князя Валії. Деревища їх галебард овинені були в червоний аксаміт з золотими кутасами. Та сторожа утворила подвійний жпалір від брами палати до ріки. Слуги князя в червоній, золотом тканий ліберії, розложили по середині того шпаліру коверці. З нутра палати дали ся чути звуки труб, а з берега їм відповіли другі. Двох дверників з білими палицями в руках, йшли поперед з повагою, а за ними маршалок з Сіти з своєю палицею і двох з мечами. Опісля появил ся найстарший герольд в урядовім строю з ордеровими лицарями. За ними йшов льордканцлер в пурпуровім одію, оточений кількома судіями у великих перуках. Зараз таки поступала депутація магістрату, враз з представителями иньших урядів, всі убрані торжественно. Далше показало ся дванайцятьох шляхтичів з французького посольства, в білій золототканий одіжи, в плащах вишневої краски і дружина іспанського посла, убрана в чорний аксаміт, безбарвних прикрас.

Голос труб звістив прихід дядька, князя, що опісля став

так славним, як князь Сомерсет. Мав він чорну, золототкану одіж, плащ з вишневої краски китайки, перетинаної сріблом і золотом. По кількох кроках станув, обернув ся до дверей палати, зняв з голови капелюх з перами і глибоко вклонив ся. Дальше йшов назад. Тоді залунали труби голоснійше, з тріскотом піднесли ся з даху палати огнисті знаки, мов язика, а окличники закричали: »робіть місце високому й могучому льордови Едвардови, князеви Валії!« Тисячі видців, зібраних на березі ріки крикнули радісно, коли Томко Канти, герой того торжества вийшов з замку і склонив легко княжу голову.

Був убраний дуже хорошо в білий й голубий атлас, в золото, дияменти і соболі. На плащику, спнятім дияментовою спінкою і вигафтованім перлами й дорогими каменями, виднів ся в кількох місцях герб князя Валії і три пера. На грудях мав Томко ланцух з кількома заграничними ордерами а золото-біла матерія плаща і численні дорогоцінності блистіли за кожним його рухом.

О, Томко Канти, чогож ти дочекав ся! Ти, що родив ся в буді, що виріс на улицях Лондону, що знав дотепер лиш лахи, бруд і нужду.

Х.

Невгодини князя.

Правдивого князя лишили ми тоді, коли серед криків і насмішок нужденної товпи волік його драб до Оффал-Корт. Лиш оден чоловік з юрби вставляв ся і просив за хлопчиною, але його голос прогомонів, бо не було його чути серед иньших криків і загального вереску. Молодий князь бажав силою добути собі свободу і гнівав ся голосно за то, що так зле з ним обходили ся, аж вкінци Іван Канти підніс тяжку, дубову ломаку і замахав ним над головою »сина«. Тоді чоловік, що передтим вже надармо вставляв ся за хлопчиною, прискочив нечаянно і рукою відіпхнув страшний удар його голови.

— Як сьмієш мішати ся до моїх справ? — крикнув Канти. — Отже маєш заплату!

Тяжка ломака упала з силою на голову нешасливця і серед зойків упав він на землю а серед вечірної тамряви ніхто на ньо

го не зважав. Такі случаї не мішали загальної веселости, товпа побігла далі байдужна..

За хвилю був вже Іван Канти під своїм дахом, двері неба-всє замкнули ся і відділили князя від решти сьвіта. Ту сьвітила ся лоева сьвічка, що стреміла у фляшці, а при блідім сьвітлі оглянув він по трохи своє окруженє. В однім куті тулило ся при стїні дебелих дївчаток до женщины середних лїт — а всї три бо язко поглядали в сторону дверей, як звірята, що привикли до ударів і прочуввають що знов сядуть на них. З другого угла висунула ся згорблена стара баба з лихим зором, з сивим, поковдачиним волосєм, що спадало з голови на плечі. Іван Канти звернув ся до неї і закричав:

— Чекай-но. Цікава історія. Не псуй собі забави за-вчасу. Опісля собі нагородиш втрату. Ходи сюди, драбуго. Отвори губу тай говори, коли ще не забув тих божевільних слів. Як звеш ся? Хто ти?

Княжа кров закипіла і він почервонїв сильно і з гнівом, однак спокійно, поглянув на Івана і сказав:

— Ти зле маєш вихованє, тай тому так до мене говориш. Ще раз говорю тобі, що я Едвард, князь Валїї.

Дивна відповідь вразила навіть стару бабу і без руху, о-стовпіла і допитливо вдивила ся в князя, аж драбуга Іван голосно зареготав ся. На матір й сестри Томка Канти зробили ті слова зовсім инше вражіне. Лиця змінили ся їм від страху і вони підбігли до него і зачали кричати:

— Бідний Томцьо! Безталанний хлопчина!

Мати дївчаток уклякнула перед князем, положила йому руку на рамена і так допитливо вдивляла ся в нього, аж її очи наповнили ся слезами.

— Мій сину бідний, — зойкнула жалїбно, — ті книжки зробили своє, бо позбавили тебе розуму. Кілько-ж то разів остерігала я тебе, а ти не слухав. Ах серце пукне з болю.

— Добра панї, твій син здоров, тай на умі він не потерпів. Заведи мене до палати де він лишив ся, а батько мій, король, віддасть тобі його сейчас.

— Король, твій батько! Моя дитино, відклич ті слова. Вони можуть тобі смерть принести, а для нас всіх недолю. Пробуди ся з того страшного сну — застанови ся. Поглянь на мене.

Чи ж я не твоя мати, привязана до тебе цілим серцем.

Князь потряс головою і промовив, отягаючи ся:

— Бог знає, що тяжко мені непокоїти твоє серце, але, дале бі, нині бачу тебе перший раз.

З плачем упала бідна жінка на землю.

— Ну, грай далі ту цікаву комедію, — крикнув Канти. — Щож, Ганно й Марійко, ви нескладні дівчата, ви сьмієте так стояти в присутности князя? На коліна, горшкодраї! Віддайте йому належну честь!

При тих словах реготав ся дико. Дівчата відважили ся тепер просити за ним, бо бояли ся за »брата«. Ганна промимрила:

— Тату, най він йде спати. Як виспить ся, то може покине його се божевілле. Попробуйте, тату, благаю вас...

— Певно, батеньку, — додала Марійка. — Диви, як він ослаблений і змучений більше, чим звичайно. Завтра як йому поліпшить ся, то забере ся скоро до жебранини і з порожніми руками не верне домів.

Та послідна увага знищила веселість батька, бо пригадала йому його потреби. З гнівом крикнув до князя:

— Не ображай мене так низькими заняттями, — відповів князь. Чи ж не говорив я тобі, що я королівський син?

Рука Кантаго спала тяжко на плечі королевича, що захитав ся і упав на руки »матери«. Вона притиснула його любязно до серця і, як могла хоронила перед кулаками, що сипали ся, мов град. Перелякані дівчата утікли знов в кут, а немилосерна баба зачала помагати синові. Тоді висунув ся князь з рук своєї опікунки і сказав:

— Добра пані, не хочу, щоб ти терпіла за мене. Най ті злочинці виллють лиш на мене свою злість.

Слова ті ще більше розпалили лють нуждарів і вони кинули ся знов на свою жертву і немилосерно збили безталанного хлопця; опісля дістало ся ще й матери й дівчатам за се, що посьміли над ним милосердити ся.

— Йдіть спати! — сказав вкінці Канти. — Та веселість вже мене трохи змучила.

Загасили сьвічку і всі поклали ся. Коли голосний віддих гологи родини і старої чарівниці затихли, присунули ся дівчата тихо до князя і накрили його соломною й лахами. Мати прису-

нула ся рівнож. З гїрким плачем гладила голову хлопчини і шептала йому до уха слова любови і потїхи. Найшла навіть схований попередного дня кусник хлїба і дала йому; однак бїль відняв бїдоласї апетит, передовсїм до чорного хлїба. Зворушувало його однак се співчутє і відвага, з якою його боронила. Подякував їй кількома нїжними оловами і просив, щоб йшла спати і забула на свою недолю. Додав, що його батько-король щедро нагородить її доброту і шляхотне посьвяченє. Новий сей доказ помїшаня ума переняв жалем її серце і приголубила його до грудий, облила слезами і тихо вернула до свого кутка.

Лежачи, роздумувала з жалем тай прийшла до того пересвідченя, що щось є в тїм хлопчинї.

Точно не знала сказати, що властиво вона запримїтила але материнський інстинк показував їй дорогу правди. Може той хлопець в самїй річи не був її сином? Усьміхнули ся сама до себе. Та гадка вертала раз-враз. Се її гризло і почувала, що не по збуде ся її, доки не зробить якоїсь проби, що покаже ясно й точно, чи той хлопчина є її сином, чи нї, і тоді доперва розвіють ся ті сумнїви, що тепер її мучать. В самїй річи треба так зробити, — але як має виглядати та проба? Приходило їй на гадку не одно, але сейчас відкидала, бо се не переконувало її. А вона потребувала зовсїм певного доказу. Вкінці по спокійнім віддиху хлопця пізнала, що заснув.

Нараз видав він тихий оклик, немов би чого у сні перелякав ся. Тепер знала, що має зробити.

Тихесенько запалила сьвічку і шептала до себе:

— Коли-б я була побачила його тоді, як крикнув, то знала б певно цілу правду. Від тоді, як Томко, будучи ще дитиною, перелякав ся раз пороху, що запалений блиснув йому в очі, має він звичай серед якогобудь переляку закривати очі руками долонями, відверненими до гори. Жадна дитина так не робить, а він робить все той самий рух. По тїм пізнаю його.

Заслонила рукою сьвічку і присунула ся до спячого хлопчини. Обережно майже без духу, з ожиданєм, нахилила ся над ним і задержала сьвічку перед його лицем, а коло його уха застукала пальцем об землю. Сплячий отворив очі, глянув допитливо довкола, але руками не порушив.

Дивно то видало ся безталанній жєнщинї і вона не могла

майже рушити ся з місця. Ледви успокоїла ся о стільки, щоби хлопчину приспати. Надармо вмовляла в себе, що лиш помішана ума справляє се, що Томко забув свою навичку. Вона в се не вірила. Неімовірно: хоч би ум його був помішаний, то руки не відучили би ся від вчорашного дня кількалітної привички.

З другої сторони, як-жеж виречи ся того, що то її дитина? Ні, тій пробі не могла цілковито повірити. Міг ту зайти случай. По довгих перестанках, другий і третій раз повторила ту пробу — а наслідок все був той сам. Умучена положила ся вкінці і заснула з словами:

— Не можу його виречи ся... Ні, не можу... Він мусить бути моїм сином.

Коли бідна женщина відсунула ся від князя, він безсильний заснув глибше і спокійнійше, бо біль з ударів трохи йому улекшив сон. Минали години за годинами, а він лежав мов без життя, а сон кріпив його. Минуло так пять годин, вкінці пробудив ся і сказав на-пів сонно:

— Пане Віліям, пане Віліям Герберт!

Ніхто не відказав.

— Ходи скорше! — говорив далі князь, — послушайте, який я мав сон. Пане Віліям, не чуєш? Представ собі, снило ся мені, що я був жебраком... Що се! Є там хто? Пане Віліям! Ані камердинера нема? Чекайте, будете за се відвічати!...

— Що ти хочеш, кого кличеш? — шепнув якийсь голос коло него.

— Хто я є? Таж твоя сестра Ганна! Ах, бідний Томцю, я вже забула, що тобі помішало ся в голові. О, щоб я не була собі сего пригадала! Благаю тебе, мовчи принайменше, бо всі підемо на смерть.

— Отжеж то не був сон! — закликав.

Всьо болюче і страшне, що він вчора пережив, спокійний сон затер в його памяти, а тепер пережита недоля станула йому живо в думці. Знав, що тепер він не є випещеним королівським сином, що на него звернені очі цілого народу, — що вже не мешкає в палаті, але жебрак, покритий лахами, находить ся між видами людської суспільности, між злодіями і жебраками, а мешкає в хліві, що більше є відповідний для зьвірят, чим для людей.

Здалека чути було сьміхи й крики, опісля сильнійше запу-
жав хтось до дверей. Іван Канти перестав хропіти і кликнув:

— Хто пукає, що хоче?

— Чи знаєш, на кого упала вчора твоя ломака? — спитав
чужий голос.

— Не знаю! Тай се мене не обходить.

— Будеш ти зараз говорити инакше. Як хочеш уратувати
свою голову, то мусиш сейчас добре утікати. Чоловік той вже
конає... Се о. Андрій!

— Лихо! — крикнув Канти захриплим голосом.

— Вставаймо і утікаймо! — розказав своїй родині і хто ли-
шить ся, той пропащий.

Пять хвиль опісля бігли утікачі крізь вузкі улиці швидко,
бо страх гонив за ними. Князя держав Іван Канти сильно за ру-
ку і волік за собою і перед тим наказував:

— Памятай собі, дурноватий, щоб не зрадив кому нашого
імени. Я приберу собі иньше імя, щоб змити тих, що гонити
муть за нами. Уважай на се добре.

До иньших членів родини сказав:

— Коли-б ми случайно мусіли розділити ся, то зійдемо ся
на лондонськiм мості, коло послідної будки з товаришами по-
лотняними. Опісля утічемо всі до Джонтварк.

Коли утікачі прийшли на беріг Тамизи, злучили ся з вели-
кими товпами народу, що сьпівали й веселили ся. Як далеко
можна було засягнути оком, горіли огні на знак радости і міст
Лондонський і міст на Джонтварк був ясно осьвітлений, лодки
на ріці були прикрашені ріжнобарвними ліхтарнями, а штучні
огні, що підносили ся з всіх сторін, заповняли воздух дощем яс-
них іскор, що змінляли майже ніч в білий день. Цілий Лондон
був ту, здаєсь ся, зібраний.

З проклонами казав Канти своїй родині сейчас завернути
назад: але було вже за-пізно. Окружені рухливою товпою роз-
ділили ся і зникли серед натовпу.

Канти однак не пустив князя з рук. Серце хлопця било го-
лосно, бо він сподівав ся, що успіє вирвати ся з рук тирана.
Канти передирав ся силою крізь товпу, коли нараз якийсь кре-
мезний моряк, трохи підпитий, гнівний за се, що Канти його

штуркнув, хопив його за рамена і спитав.

— Деж ти так спшиш ся товаришу? Певно огидиш свою душу гріхом, бо гониш за зиском, — а всі добрі, вірні піддані бавлять ся ту?

— Не занимай ся моїми справами, я їх сам пильную! — відповів гнівно Канти. Уступи ся, най йду далі...

— Ти так думаєш? А я кажу тобі, не підеш ні кроку, поки не випеш на здоровле князя Валії! — сказав моряк.

— То дай чарку, але швидко. Мені треба йти.

Тимчасом коло них зібрало ся вже чимало людей. Оден крикнув:

— Принесіть »чарку любови«.

А ціле товариство повторило:

— Подайте »чарку любови«! Той захмарений мацапура му сить її пити, в противнім разі нагодуємо ним риби в Тамизі.

Ся »чарка любови«, — се був чималий збаночок з накривкою і з нього пив Канти в той спосіб, що підчас питя мусів під час старого звичаю держати за ухо правою рукою, а лівою при держував накривку. Очевидно в тій хвили був князь свобідний. Сейчас втиснув ся скоро між окружене і хто хотів би відшукати його між рухливим натовпом доказав би такого самого чуда, як, коли-б найшов маленький гріш, кинений у філі океану. Зрозумів то сейчас князь і думав лиш про свою свободу, а не журился зовсім про Джана. В тій хвили було йому ясно, що на його місци відбуває торжество в Сіти неправдивий князь Валії. Не міг се бути хто иньший, як Томко Канти, сей жебрак, що скористав з нагоди і удає князя.

Правдивому князеві лишали ся лиш одна дорога, дістатися до »Гайдгал« і з самозванця зняти публично прибрану маску. В таким разі, після тодішного звичаю, дістанеть ся Томко до тюрми і опісля поломлять його на колесі, почетвертують, бож тоді така була кара за зраду держави і рішив отже князь, що принайменше зробить се, щоб злочинцеви лишити досить часу до приготовлення ся на смерть.

XI.

В »Гайдгал«.

Королівський човен плив звільна здовж Тамізи, між рядами иньших осьвічених човнів. Довкруги грала музика, сьвітло Високі вежі міста рисували ся на небі а надпливаючий човен, що його заповідали арматні вистріли, витали з берега безнастанні оклики.

Для товаришок Томка, княгині Єлисавети і молоденької »лейді« Івани, було то всьо зовсім природним, але він, лежачи на шовкових подушках, приглядався подивом тому незвичайному, неімовірному видовищу. Від »Гавгейт« надпливали лодки при помочи суден, біля »Баклербург«, до заливу, званого тепер »Бурдженярд«, в саму середину лондонської Сіти. Ту вийшов Томко на сушу і з всею дружиною окружив »Чипсайд« перейшов опісля стару жидівську улицу і майдан »Бейсінггал« аж дістав ся до »Гайдгал; ту повітали його льорд-майор і альдермани з всякими приписами ознаками почести, убрані в урядов, червоні строї, з тяжкими золотими ланцухами на грудях.

Окличники запровадили »князя« перед котрим несли меч, власність Сіти і палицю льорд-майора, до великого престола під бальдахімом, поставленим у великій сали. Льорди й шляхтичі, що мали usługувати Томкови і його товаришам, стояли вже за кріслами тай окремий стіл був вже закритий для княжат.

Для найзнаменитших осіб з королівського двора був поставлений трохи дальше другий стіл, а для прочої дружини тай иньших присутних осіб приладжено численні столи трохи далі, у величезній кімнаті, полученій із салею. Великанські постасти Гога і Магога, тих вічних сторожів Сіти, дивили ся з стін, на той вид, що з ним знали ся вони лїпше з попередних генераций. Опісля гомін труб заповів внесене великої, паруючої полярдици; поперед нею йшов торжественно головний кухар а несли його помічники.

По молитві перед їдженем, Томко добре вперед виучений, як має заховувати ся, підвів ся із свого крісла і випив з золо-

тої «чарки любови» до княгині Єлисавети, а опісля «лейді» Івани Грей. Опісля хороша чарка йшла кругом — і пир почав ся.

О півночі була загальна веселість в найбільшій розгарі. Тоді представили гостям світле видовище, що тоді дуже всім подобало ся. В одній старій хроніці знаходить ся опис такого видовища; його описав наочний свідок. Наводимо його слова:

»Коли місця опорожнились, вийшов барон і граф в турецьких, золотом тканих строях, у високих капелюхах, з вишневого аксаміту і з богатими, кривими шаблями коло боку. За ними вийшов знов барон і граф в російській строю, в довгих каптанах з жовтої китайки з біло-червоними смужками. Вони мали темні капелюхи, в руках топори, а наперед загнені кінці чобіт були так довгі, як ноги. Опісля показав ся лицар, за ним лорд-адмірал з п'ятьма шляхтичами. Вони мали одіж з темно-червоного шовку, спяту на грудях срібними ланцюхами; на раменах мали накинені загортки вишневого атласу, а на шапках пера б'яжанта і се був стрій пруський. Сто людей із смолоскинами, що окружали дружину, мали почернені лица, що дуже добре виглядало при їх одію з темно-червоного атласу з зеленими прикрасами. Слідував опісля мімічний танець; зачали його впровадити на ту ціль мінстрелі, а лорди і вельможні пані пішли за їх приміром. Всі гуляли так, що аж любо було дивити ся».

Підчас того, як Томко з високого свого крісла приглядав ся з одушевленем сему шаленому гуляню, при котрім різнородність красок так чарувала око, як калейдоскоп, — правдивий князь Валії, убраний в лахи, стояв коло дверей «Гайдгал». Дармо кричав голосно, хто він є, дармо оскаржував самозванця; його недоля бавила і радувала товпу. Тиснули ся люди, щоб побачити малого бунтівника. Найближші зачіпали його і дразнили насмішками і навмисно для забави бажали його як найбільше розгнівати. Слезі гніву напливали йому до очей, але супроти товпи заховував ся з королівською гідністю.

— Раз вам говорю — відповідав рішучо, — що я князь Валії. Хоч стаю ту перед вами убогий, опущений, без помочи, не виречу ся ані мого становища, ані моїх прав.

— Чи ти князь, чи ні, — в кождім разі хороший з тебе хлопець і ти повинен знайти собі товариша. Я хочу ним бути для тебе і ось стаю тобі. Вір мені, що не найдеш ніколи чеснійшої людини, як Майлс Гендон. Будь спокійний, дитино, я заговорю до тих уличних щурів їх мовою, бо ту мову знаю не-гірше від них.

Бесідник той був чималого зросту і сильно збудований. Одіж мав з доброї матерії, але дуже вже витертої. Коло боку висіла довга шабля, в желізній, заржавілій похві, а постава і руки вказували, що мусів колись сповняти військову службу. Слова тої цікавої людини викликали в товпі голосний регіт і насмішливі оклики:

— Знов якийсь прибраний князь! закликав оден.

А другий додав:

— Стережи ся, товаришу, бо се небезпечно!

— Вирвіть від нього хлопця! Киньте до води! — кричали довкола.

Якась рука вхопила князя, але новий його товариш витягнув шаблю з похви і хоч плазом, але так сильно ударив напасника, що упав на землю.

— Проч з тою собакою! Убийте його! — завила, зверещала довкруги товпа, кидаючи ся на жовніра, що опер ся о мур і мов шалений махав і бив довгою шаблею. Много жертв упало в різних напрямках, але з тим більшим завзятем тиснула ся товпа до відважного козарлюги. Здавало ся однак, що надходить вже для нього кінець, що хвилі його життя вже почислені, коли нараз відозвали ся труби і приказуючий голос крикнув:

— Робіть місце королівському послови!

Відділ їздців показав ся на улиці, а товпа з поспіхом розступала ся перед ним. З того скористав сей смілий чоловік; він узяв князя за руку і випровадив його швидко з небезпеки.

Вернім до «Гайдгал». Коли там почули голосний гомін труб, сейчас замовкли голоси і устало гуляня. Післанець увійшов і перечитав проклямацію закінчену осьтими торжественними словами: »король умер«.

Без відиху, мовчки, із спущеними головами слухали всі

присутні. Опісля, мов піврані непереможною силою, всі кинули ся на коліна і, звертаючи ся до Томка, кликнули одноголосно, підносячи руки в гору: »Многая літа тобі, королю«!

Оклик той був так сильний, що здавало ся, потряс грубими мурами будівлі... Томко тривожний й непевний поглядав довкруги, вкінці погляд його упав на княгині, що упали перед ним на коліна, і на графа Гертфольда. Здавало, що він щось собі постановив. Тихо шепнув до льорда:

— Скажи правду, на честь й совість, чи не спротивить ся ніхто, як видам приказ такий, який лиш король може видати в повноті своєї влади?

— Мій пане, нема нікого в цілій державі, хто посьмів би тобі спротивити ся. З твоєю особою лучить ся маєстат Англії. Ти — володар і твоє слово — закон.

Поважно й рішучо закликав Томко в голос:

— Приказую отжеж, щоби від нині на місце теперішнього кровавого закону, прийшов закон милосердя й ласки. Устань сейчас. Біжи до Товру і скажи, що король не хоче смерти князя Норфолка.

Окружене чуло ті слова і швидко подавали собі їх з уст до уст, аж вкінці дійшли до найдальших закутин палати. Коли льорд Гертфолд поспішив до Товру, присутні одноголосно закликали:

Нема вже кровавого закона. На многі літа королеви Англії, Едвардови!

ХІІ.

Князь і його спаситель.

Коли Майлс Гендон з молодим князем щасливо утік перед товпою, спішили оба вузкими уличками над беріг Тамізи. Без перешкоди дійшли до лондонського мосту, де знов стрінули юрбу людей, але Гендон кріпко держав за руку князя. Зворушаюча вістка о смерті короля була вже загально звісна. Зі всіх сторін було чути: !Король умер!« Осиротілий хлопчина задрожав, бо глибоко відчув, як велику поніс страту; строгий тиран, що у всіх будив тревогу, був для него таки добрим батьком. Гір

кі слези наповнили очі молодого бурлаки, що в тій хвили уважав себе найнужденнійше сотворіне Боже на широкій землі, та король Едвард VI.« Очі хлопця блиснули; немов потрясло цю ілоні эиж ияц» :жигю иявоводл яішєрдлє ишон гєрєэ игоя ним електрична струя.

— Ах, — погадав якеж дивне, величне чувство я тепер король.

Поволи перетискали ся наші знакомі крізь юрбу людську на мості, що вже тоді стояв там від шістьсот літ і був збудований цікаво. По обох боках мосту були побудовані не лиш склепи, але над ними мешканя, так, що цілість робила немов окрему невеличку громаду. На тім мості були шинки, склепи з всілякими товарами, відбував ся ту навіть публичний торг. Всілякі ремесла мали ту своїх представителів, не бракувало ту також невеличкої церковці. Мешканці моста, що лучив властивий Лондон з Лонтварк, не богато дбали о ті два міста, що для них не мали ваги. Витворили вони собі відрубне жите в малій своїй громаді, що була довга несповна чверть англійської милі, а в одній улиці не більше мала мешканців, як звичайне село. Кождий з тих мешканців знав точно свого сусіда, його діти з всіма прочими жили в ширій приязни. Родина різників й пекарів занимали ті самі місця на мості від пятьсот і шістьсот літ, знали історію моста з привязаними до него цікавими казками і творили в громаді аристокрацію, що мали свої оригінальні погляди і спосіб висловлюваня і чого не знала з історії моста, то в добрій вірі винаходила й відгадувала. Много мешканців уродило ся й виховало ся на мості і умерло в пізній старости, — а не знало иньших частий міста. Думали вони, що рух людей й звіврат на їх дорозі, що не уставав ні в день ні в ночі, повний вереску, крику, стуку — се одинока важна річ на світі і та важна річ була їх власністю. Під певними зглядами була в тім рація і як король, або визначний муж торжественно вїзджав до міста, то все тим мостом, бо був так широкий, що військо могло ним рядами машерувати. В такім разі мешканці наймали свої вікна Лондонцям, що бажали близше приглянути ся величності швидко-переминаючого вїзду.

Хто зродив ся і виховав ся на мості, тому було невисказано.

зудно на иньшій місци. Говорять, що оден чоловік, що не покинув моста до сімдесять літ і в тім пізнім віку переніс ся на село не міг спати, бо не знана для него тишина і спокій переймала його страхом. Вкінци висохлий, подібний до кістяка або мари, вернув до своєї вітчизни, де шум хвиль морських, з оглушуючим вереском на мості, уколисали його сейчас до солодкого сну.

В тім часі міст лондонський давав рівнож своїм мешканцям »поглядову науку«, бо на брамах мосту видно було страшну річ: кілька голов знаменитих мужів, що їх нині стратили, стреміло на зелізних колах.

Гендон мешкав в малім заїзdnім домі на мості. Коли зближав ся до тої маленької гостинниці із своїм новим знакомим, непривітний голос закричав:

— Но, чейже здибав тебе! Не так легко другий раз утічеш від мене, тим більше, що на будучність дістанеш добру науку: так бити му, що аж кости поломлю, тоді так довго не треба буде на тебе чекати...

Ту хотів Джан Канти зловити хлопця своєю величезною долонею, але Майлс Гендон станув між ними обома і сказав:

— Чекай, товаришу. Чого так дуже сіпаєш ся? Яке право маєш до хлопця?

— А ти чого мішаєш ся до чужих справ? Знай, що се мій син.

— Він бреше! — крикнув з гнівом молодий король.

— Ти мій відважний хлопче, — і я вірю тобі хоч би ти був хорий на умі. Чи той огидний волоцюга є твоім батьком, чи ні, — мені все одно. Як бажаєш остати при мені, то певно не дам тебе на таку наругу, якою він тобі грозить.

— Я його не знаю... він проймає мене ляком, волів би я умерти, ніж йти з ним...

— Як так, то все полагоджено, тож нема що далі говорити.

— То доперва побачимо! — крикнув Джан Канти і силою хотів відтрунути Гендона а хлопця зловити.

— Не дотикай ся його, ти виродє! — крикнув Гендон і під

ніс до гори шаблюку, — бо так всаджу тебе на вістрі, як гуску на рожен.

Канти відступив ся.

Слухай, — говорив далі Гендон, — потрафив я боронити хлопця, коли ціла товпа людей до тебе подібних знущала ся над ним, а може й бажала його убити. Чиж гадаєш, що видам його тепер на гіршу ще судьбу? Коли-б ти був його батьком, що я уважаю за брехню, то ще добродійством для хлопця була-б нагла смерть, місто житя з такою, як ти, дикою звіриную. Забирай ся відси, терпеливості у мене брак тай много не люблю говорити.

Кленучи і відгрожуючи ся зник Джан Канти серед товпи. Гендон замовив в гостинниці на долині їду і пішов з хлопцем на сходи, ведучі до його маленької кімнатки, що їх хлопчина уважав за безконечно високі. Лихий, деревляний тапчан і кілька убогих знарядів заповняло невеличку кімнатку, осьвічену слабо двома лоевими сьвічками.

Молодий король так був охлялий і змучений голодом, що ледви доволік ся до ліжка і сейчас положив ся. Від передполудня попередного дня був раз-у-раз на ногах, не їв нічого; а тоді була вже третя година рано.

— Збуди мене, прошу, як стіл буде накритий! — шепнув і сейчас заснув.

З усміхом глянув на нього Гендон і сказав півголосом:

Но, прошу, — хлопчина не питає о позволене а розпоряджає моїм мешканєм і ліжком, немов би все було його власністю. Помішало ся йому в голові і тому удає князя Валії, алеж і треба признати, що знаменито відгриває свою ролю. Бі долашне, опущене сотворіне.. Імовірно ум його потерпів через се, що зле з ним обходили ся. В мене найде він правдивого товариша і я його виратував, бо припав мені дуже до серця. Люблю справді того малого хлопчину, що говорить так сьміло. Як відважно ставляв ся проти товпи! А як ніжні, правильні є його черти, коли сон усунув з них тревогу і біль. Буду старав сявилічити його з хороби, що мучить його, — буду старав сявилічити його, — буду, мов старший брат ним опікувати ся, стеречи і учити. А як хто схоче йому щось злого

зробити, най передтим замовить собі домовину, буде її потребувати, хоч би мене мали за се спалити.

Похилив ся над хлопчиною і приглядав ся йому милосерним зором. Великою, темною долонею погладив легко личко спячого і відсунув з чола поковдане волосе. Молоде тіло задрожало, ксли його діткнув ся, а Гендон шепнув сам до себе:

— І я даю йому так лежати а нічим не накриваю його! Лиш мущина може щось подібного зробити! Хлопя може захорувати! Але-ж, як се зробити? Коли-б його піднести, щоб витягнути ковдру, то ще пробудить ся... — Поглянув довкруги по кімнатці, але у ній не було нічого такого, що можна би було ужити на окрите. Зняв отжеж свою одіж, накрив хлопчину і сказав сам до себе:

— Я привик до легкого одія, студінь мені не зашкодить. Великими кроками ходив по кімнаті, щоб розігріти ся, і говорив сам до себе:

— Здаєть ся йому серед божевілля, що він князь Валії — а тепер цікаве, коли-б то уроєне тревало тепер, коли правдивий князь Валії став королем... Єсли мій батько ще жиє, як се було перед сімома літами, коли мене вигнали за границю, то він се для мене зробить, що прийме під свій дах безталанного хлопця. Мій найстарший брат, сердега Артур, зробив би то само, але брат Гю..., йому розбив би я голову, а не зніс би, щоб він мішав ся до тої справи. Так! Виберемо ся в дорогу до дому і от сейчас.

Слуга приніс дві паруючі миски і поставив їх на столі і присунув два крісла і відійшов, бо привик до того, що такі смиренні гості послугувати муть собі самі. З стуком замкнув двері, аж хлопець пробудив ся. Швидко зірвав ся і сів, розглядаючи ся свобідно довкола. Але сейчас засумував ся і шепнув:

— Ох, леле, се був сон, — змилосерди ся, Господи, над мною.

Запримітив сейчас, що був прикритий теплою одежию і поглянув на Гендона видимо презяблого і сказав, оціняючи його посвячене:

— Ти добрий, дуже добрий для мене. Возьми тепер свою одіж і убери ся, бо вона мені вже не потрібна.

Підніс ся з ліжка, підійшов до умивальні і задержав ся. А Гендон сказав весело:

— Швидко берім ся до їди. Побачиш, що їда і кількогодинний сон поставлять тебе знов на ноги.

Хлопець не відказав, дивив ся на товариша із здивованєм, майже з нетерплячкою. Гендон не знаючи, чого хоче, спитав:

— Може що тобі бракує?

— Мій добрий приятелю, — хочу умити ся.

— Гаразд, пощож мене просиш о позволенє? Що я лиш маю, то є до твоїх услуг.

Непорушно стояв хлопець ще хвилю, опісля нетерпеливо тупнув ніжкою об долівку. Здивований Гендон спитав:

— Що се має значити?

— Прошу-ж тебе, налий мені води.. На що-ж маю се, говорити?

Гендон з трудом здержав ся від реготу.

— Ну, се чейже дивно, — шепнув до себе, приступаючи швидко, щоб сповнити приказ зарозумілого хлопця.

Мовчки стояв біля нього і на поклик: »Швидко... ручник!« — подав йому ручник, що висів перед ним. Опісля прибрана його дитина сіла собі спокійно, а він сам умив лице. Але коли хтів сісти коло стола до їдження і брав вже за крісло, закликав хлопчина:

— Чекай, як сьмієш сідати в присутности короля?

Того було вже Гендонови за богато; але таки сейчас доброта поконала нетерплячку.

— Божевілля сего бідолахи поступає з бігом випадків, — шепнув до себе. — Годить ся з публичними справами держави — тепер має ся він за короля! Щож мені робити? Найліпше вдоволити його забаганки. Справді, він вислав би ще мене до Товру.

З легким усміхом відсунув назад крісло від стола, станув за своїм гостем і послугував йому так етикетально, як лиш міг.

На щастє молодий король, підчас їди, більеш думав о заспокоєню голоду, чим о належних йому почестях; а коли трохи наїв ся, забажав чим розірвати ся.

— Як добре я зрозумів, ти називаєш ся Майлс Гендон, правда? — спитав.

— Так »Сайр«, відповів Майлс, що сказав до себе:

— Як маю уступати перед його божевіллям, то треба се робити в цілості і може се його уздоровить. Средства, ужиті лиш в половині, нічого не варта і буду його отжеж звати »Сайр« і »королівська величність«.

Молоденький король випив з приємністю другу шклянку вина і сказав:

— Хотів би я пізнати ближше — розкажи мені історію твого жтя. Ти є відважний і поводиш ся, мов шляхтич. Якого ти роду?

— Належимо, найяснійший пане, до низшої шляхти мій батько одержав гідність баронета за хоробрість у бою. Він зветь ся Річард Гендон, з Гендон Гал, що лежить біля Монк Гал в Кент.

— Імя се вийшло мені з пам'яті... говори далі і розкажуй історію твого жтя.

— Не багато маю до говореня, однак задля браку лучшої розривки для Вашої королівської Милости, можу своїм оповіданєм заповнити якої пів години. Мій батько є багатий і має благородне серце. Мати моя умерла тоді, як я був ще малою дитиною. Маю двох братів: старший Артур, подібний до батька, а наймолодший з нас, Гуго, вже від молодих літ показував свою нужденну душу, був зрадливий, зіпсований і хитрий — скажена гадина! Не пригадую собі, щоб він коли був иньшим і таким лишив я його перед десятьма роками. Мав він тоді дев'ятнайцять літ і був вже скінченим лотром. Я мав двацять літ, а Артур двацять оден. В нашій хаті мешкала наша своячка, лейді Едіт, шістнайцять-літна, хороша дівчина, сирота; її батько був графом і лишив їй чимале майно і вигаслий титул. Мій батько був її опікуном. Я любив її і вона мене любила взаємно, але вже в колиссі заручили її з Артуром, а батько не хотів ломити приреченя і угоди. Артур однак полюбив иньшу дівчину і заохочував мене, щоб я був вірний своєму чуттю і витревав, доки з бігом часу не удасть ся нам уложити наших справ так, як ми того бажали. Гуго говорив також, що любить

Едіт, але він бажав лиш мати її майно. Всі знали о нїм, що він все инакше говорить, а инашке думає. Однак мимо його хитрости не удало ся йому перетягнути дівчини на свою сторону, але за то цілковито удало ся йому ошукати батька, що найбільше його цїнив, любив і вірив йому. Може тому, що се була його наймолодша дитина, тай, що всі його не зносили — а може зручність Гугона спричинила ся, або його вимова тай справність в удаваню і брехні. Старі люди легко дають ся увести під хлібством і облудною ніжністю. А я був дикий, гордий і незломний. Ніколи не робив я зла другому, хіба собі тим шкодив, ніколи не поповнив нечесного, неморального діла. але брат Гуго надїяв ся, що мене усуне з дороги... але я розказую надто обширно, то може й нуджу Вашу Величність. Коротко говорю: Гуго успів мої блуди представити в очах батька злочинами. Найшли в моїй кімнаті шнурову драбинку, що її підкинув тайно Гуго, і він і підкуплені слуги переконали батька брехливими доказами, що я бажав увести Едіт і оженити ся з нею проти батькової волі. Батько тоді рішив, щоб я покинув родинну хату на три роки, а навіть, щоб я забирав ся з вітчизни і думав він, що час вигнання зробить з мене хороброго жовніра і научить розуму. За час мого вигнання боров ся я в борбах на суші, зносив терпеливо недолю і всілякі нещастя. В одній борбі дістав ся до неволі і сім літ пересидів в заграничній тюрмі. Відвагою і хитростію утік з тюрми з порожними кишнями і в нужденнім одїню, тай навіть недогадую ся, що діяло ся протягом тих сім літ в Гендон Гал, тай що стало ся з його мешканцями. І на тім кінець, »Сайр«, моя нецікава історя скінчена.

— Нечесно, підло поступили вони з тобою! — закликав молодий король з блискучими очима. — Але я присягаю на святий хрест, що ти мусиш осягнути справедливість. Се сказав король.

Оповіданє Майлса розвязало язик молодому хлопчині; з великим обуренєм розповів він свою недолю, всі обставини, що товаришили їй. Як скінчив, подумав собі Майлс в душі:

— Яку він має живу уяву! Справді в тій дитині є незвичайний дух; чи він здоров чи хорий, то иньший не потрафив би видумати так довгого оповіданя і так второпно сповісти. Безта-

ланний! Ти маєш сьвітлий, хоч помішаний ум і любо мені, що тобі принайменше не бракне товариша, захисту, як довго жити му. Тай поздоровіти він мусить, се розумієть ся, а коли він колись стане славним, то з гордостію скажу: Він належить до мене, я пригорнув до себе бездомного жебрака і відгадав, що він має незвичайні спосібности — і бачите, я мав слушність.

Задуманий якийсь час, спокійно сказав король:

— Ти виратував мене від нещастя, від огидних зневаг, освободив моє жите а тим самим корону. Така прислуга мусить мати свою нагороду. Скажи, чого бажаєш, вияви своє бажане, а як воно є можливе до сповнення, то певно його сповню.

Фантастичне питане розбудило Гендона з його мрій. З початку бажав він лиш подякувати королеви і запевнити, що він сповнив лиш свій обовязок тай ніякої нагороди не жадає, але нараз иньша гадка повстала в нім. Просив отже о позволене, щоб міг трохи застановити ся над тим бажанем. Король похвалив і сказав, що второпний чоловік не поступає собі з поспіхом в так важних справах.

Майлс розважав.

— Так, — говорив до себе, — так буде найлучше — в иньший спосіб не осягнув би я того, а чую по двох трьох годинах, що довше не видержав би. Мушу спробувати, добре, що не за нехав сеї нагоди.

Прикляк на одно коліно і говорив:

— Дотеперішні мої прислуги є безвартісні і без значіня, — я сповнив лиш, Сіре, обовязок підданого. Коли-ж Ваша королівська Величність хоче мене за се нагородити, то посьмію сказати свою просьбу. Як се відомо Вашій Величности, була велика незгода перед чотириста роками між королем Англії, Іваном, а королем французьким. Рішено тоді, щоб сю справу полагодив публичний двобій двох лицарів, а побіда одного з них, чи то Француза, чи Англіїця, буде немов Божим судом. Оба во лодарі і король еспанський мали бути судіями і сьвідками двобою. Коли фрнцузький лицар виступив виглядав так страшно і, здавало ся, що так є сильним, що ніхто з англійських лицарів не сьмів виступити до борби і взяти на себе великої одвічальности. Тоді пригадали королеви Іваневи льорда Коврси, най-

сильнішого і найвідважнішого мужа в Англії, що задля судового слідства був позбавлений всяких гідностей і урядів і сидів в тюрмі. Спитали отжеж його, чи він не виступив би до бою, і сей пристава радо. Коли уоружений виступав на місце двобою, як лиш противник глянув на його хоробру поставу, почув імя, що від давна сіяло переполох, стратив відвагу і утік. Король Іван не лиш вернув лицареві все, що він перед тим стратив, але що більше закликав: »Жадай, хоч би пеловину королівства, а буде твоє.« А він на колінах, як ось я, відказав: »Мій володарю, дай мені і моїм потомкам той привілей, щоб нам вільно було в присутности короля, накривати голову, як довго будуть королі в Англії. Ваша Величність знає, що ще дотепер кождий начальник сего роду має право в присутности короля вложити на голову капелюх. Відкликую ся на се і прошу: позволь мені у своїй ласці тай моїм потомкам сидіти в присутности короля Англії.

— Устань, лицарю, Гендоне, — сказав поважно молодий король, дотикаючи ся його плеча. — Устань і сядь собі. Як довго котрий будь з англійських володарів носить корону, буде тривати твій привілей.

В задумі ходив король по кімнаті там і наповорот, а Мілєс сів при столі, вдоволений із свого помислу.

— Знаменито удало ся мені! — сказав сам до себе. — Довше не міг би я видержати. Вже й так болять мене ноги. Коли-б я не був собі в той спосіб порадив, то може цілими тижнями був би стояв аж до того часу, доки хлопець не відзискає розуму. Так отже-ж став я лицарем в державі »снів і тіний«. Цікаве становище для такого прозаїчного ества, як я. Та най Бог боронить, щоб я насьмівав ся з бідняги, що всьо то тримає за правду. Але займаючі прояви його доброти, великодушности, що так ярко у нього виступає. Сподію ся, що при чужих не давати мені того нового титулу, що не дуже годить ся з дотеперішною мою судьбою тай недолею. Але менше з тим! Нехай мене називає, як хоче, як він вдоволений, то я рівнож.

XIII.

Князь зникає.

Оба товариші чули ся умучені. Сон клеїв їм очі.

— Стягни з мене ті лахи! — сказав король, вказуючи на свою одіж.

Гендон мовчки послухав. Положив хлопця на ліжку і накрив старно. Опісля поглянув по кімнаті і спитав сам себе:

— Знов заняв моє ліжку, — а щож я робити му з собою?

— Ти положи ся коло дверей і сторожи.

Опісля заснув глибоко без мрій і у сні забув на всі терпіня.

— Люба дитина! — шепнув Гендон. — Шкода, що в самій річи не вродив ся королем, бож знаменито грає ролю короля.

Розтягнув ся перед дверми і знов сказав до себе:

Після семилітної тюрми спав я ще гірше. Жалувати ся, було-б образою Господа.

Вже розвиднювало ся, як він заснув. Коло полудня встав, підніс обережно ковдру, під котрою спав хлопчина і шнурочком взяв на нього міру. Ледви скінчив, король пробудив ся, почав жаліти ся на студінь і спитав, що він робить.

— Вже скінчив, королю, — упевнив Гендон. — Мушу тепер вийти і залагодити орудку, але небавом верну. Спи дальше, ко ролю, бо сон кріпить. Позволь, що лучше накрию... так, тепер буде теплійше.

Нім скінчив свої слова, молоденький король запав знов в глибокий сон. Тихо висунув ся Мілес з кімнати, а пів години опісля вернув. Приніс з собою готове убранє для хлопця, не зовсім нове, але з тревалої, теплої матерії, добре ще заховане. Оглядаючи уважно своє купно, говорив знов до себе — видимо при звичаений до того самотою довгої тюрми!

— З повною кишению був би я дістав щось лучшого ;але в кишењи вітер свище, тож треба до неї приноровити ся... Була раз в нашім місті женщина... в нашім місті... Здаєть ся, він рухаєть ся. Не треба голосно говорити. Бідний хлопчина так обезсилений, а нам стелить ся довга дорога, нехай виспить ся. Убранє досить приличне! правда, ту і там трохи попрашити, позашивати. Черевички ще добрі, буде в них і сухо і тепло; може буде

йому й вигідно, бо імовірно ходив до тепер босо. Коли-б то хліб був такий таний, як нитки і за гріш дістави я їх більше, ніж їх за рік вишию. Ще ту хорошу голку дістав в додатку... Коби лиш засилити. До лиха з такою роботою.

В самій річи засилене голки йшло дуже трудно, тим більше, що він держав її кінчиком до гори, а ушком в долину (мушини часто так роблять і робити муть так до кінця світа) і в то ушко намагав по сто разів всунути нитку, але не удадо ся трафити. Але Гендон був витревалій, пригадав собі що засилював і шив у війську і вкінци побідила терпеливість. Взяв до рук одіж і начав направляти. (

Знов півголосом говорив до себе:

— Рахунок мій з господарем вже вирівнаний, разом з нинішнім сніданєм... ще й лишило ся мені тільки гроший, що можу купити два осли і покрити конечні подорожні видатки, нім за два-три дні станемо в країні добробуту, Гендон-Гал.

...Вона мене любила... почав съпівати. — Боже мій! знов уколос ся в палець. Но, менше з тим... се для мене не новість, але таки се не належить до приятностей. Небавом скінчить ся вже моя праця і недоля.

...Вона любила мужа горячо,
любила вірно...

...Ах, якжеж я позашивав!

Підніс одіж в гору, приглядав ся її і подивляв свою роботу. — Справді, при таких хороших і грубих штиках, дрібненькі кравецькі стібнівочки виглядають нужденно.

...Вона любила мужа горячо,
любила вірно...

А иньший подбав її...

— Вже кінець моїй роботі. Тепер збуджу його, уберу, змию, нагодую і піду з ним до Лонтварку, до гостинниці... Позвольте, милостивий государю! Не чує... Мушу діткнути ся його посвяченої особи. Гей, щож се є?

Відкинув ковдру — хлопця не було в ліжку — десь зник. Остовпів і оглянув ся довкруги себе Мілес і побачив, що нема рівнож й жебрачого одія його хлопчини. З гнівом закликав господаря, коли як-раз увійшов слуга з сніданєм.

— Говори сейчас, ти, чортове насіне, або убю, як собаку! Де хлопець, що з ним стало ся?

Слуга так перелякав ся, що і забув язика в р'оті. Аж по хвили сказав.

— Лиш ви вийшли з хати, прибіг сюди якийсь молодець і сказав що то ви його прислали, щоб хлопець йшов сейчас до вас, до Лонтварку. Я завів його сюди, а він збудив хлопця і сказав йому ваш приказ. Ваш товариш не був радий, що його будять так вчасно і сказав, що лучше було-б, коли-б ви самі по нього прийшли а не когонебудь послали, але зібрав ся скоро і пішов з чужим чоловіком, і . . . і . . .

— І ти туман вісімнайцятий, бо легко тебе ошукати. Варта тебе повісити на шибеници! Але може ще нічого не стало ся, може хлопцеві нічого не зробили. Спішу за ним. Тимчасом накрий до стола. Пожди! Ковдра була так уложена, немов би хтось лежав під нею. Чи се случайно?

— Не знаю добродію, але я бачив, що незнакомий щось робив коло неї.

— Чорт би му ся в печеню всадив! Так, він се зробив на то, щоб мене ошукати і зискати на часі. Чи він був сам?

— Саміський, добродію!

— Чи ти певний?

— Певнісінький.

— Підиди лиш до голови по розум і нагадай, чи в підсіню не чекав хто другий.

Слуга погадав трохи і сказав:

— Сюди прийшов сам, але пригадую собі, що чоловік підозрілий вибіг нечаянно з якогось кутка і зближив ся до обох, як йшли мостом...

— Щож далі, говори! — закричав нетерпеливо Гендон.

— Оба зникли в товпі і більше я їх не бачив. В тій самій хвилі закликав мене мій господар і насварив, він гнівався, що я забув, замовити баранячу печеню. Я, очевидно так тому був винен, як новонароджена дитина, клену ся на всіх сьвятих, але...

— Забирай ся, тумане! Твоє базіканє допроваджує мене до божевіля. Пожди. Де біжиш? Не можеж тихо постояти? Чи оба пішли до Лонтварк?

— Певно ,добродію. Що знов до баранячої печені, то ново народжена дитина не може бути більше невинна.

— Ти ще ту, ще теревениш? Забирай ся, бо задушу!

Слуга утік. А Гендон збігав зі сходів так швидко, що нараз перескакував два ступні.

— То зробив певно той драбуга ,що передтим говорив, що хлопець його сином, — говорив до себе. — Вже я тебе стратив, моя безталанна, божевільна дитино — як страшна гадка — як раз тоді, коли я тебе дуже собі вподобав. Ні я мушу тебе віднайти ,хоч би мав перешукати цілу Англію. Ні, бідна дитино, не виречу ся тебе, мушу спішити. Наш сніданок най їдять щурі, я й так стратив апетит.

Швидко біг серед крикливого натовпу на мості. А йдучи, говорив собі усьміхаючи ся:

— Нерадо йшов, думаючи, що Гендон каже його кликати до себе, але таки пішов. Мій любий хлопець! До кого иньшого був би так не пішов, то знаю.

XIV.

»Король умер« — »най жиє король«.

Того самого дня Томко Канти пробудив ся з глибокого сну. Довкруги було ще темно. Лежав хвилю мовчки і намагав упорядкувати, роз'яснити власні помішані думки і вражіння, опісля сказав півголосом, але весело:

— Но, тепер вже мені ясно. Богу дякувати пробудив ся. Журба й примус никнуть, а вертає свобода. Слухайте, Ганно й Марійко, вилізьте трохи з мерви і ходіть сюди, розкажу вам сон так шалений і довгий, що може ніколи ще людській дитині не зіслали такого сну нічні духи. Ганно й Марійко! де ви?

Якась стать станула коло него а голос смирний спитав:

— Чи волиш що прикаати, милостивий володарю?

— Моїх приказів хочеш слухати? О, Господи! Я знаю сей голос. Скажи хто я є?

— Вчора вечером був ти, пане, князем Валії, а нині королем Англії, моїм найяснійшим паном.

Томко скрив голову в подушках і сказав жалібно:

— То се був сон! Йди спати, мій приятелю, а мене лиши з

моїм смутком.

Заснув знов і мав сон, що його ущасливив. Видавало ся йому, що є літо і він бавить ся на леваді Годомана. Нараз показав ся перед ним карлик, високий ледви на одну стопу з червоною бородою і великим горбом. »Гляди в землі під тим деревом!« приказав. Томко вислухав і найшов двацять зовсім нових, лискучих феників. Та не кінець на тім. Карлик говорив далі: Я знаю тебе гаразд! Ти чесний хлопець, тож небавом будеш свобідний від журби. Гляди ту в землі кожного смого дня, а викопаеш все такий сам скарб: дванацять нових феників. Мовчи лиш — і бережи тайни«.

Карлик зник, а Томко побіг з своїм майном до Оффал-Корт і дум вдорогою: »Від тепер давати-му батькови що-дня одного феника і він гадати-ме, що я вижебрав, буде з того радий тай перестане мене бити. Одного феника на тиждень дам доброму священникови, бо він мене учить; мати, Ганна і Марійка поділять ся рештою. Вже не терпіти-мено голоду, уберемо ся лучше і будемо свобідні від журби і побоїв«.

Безнастанно, у сні, біг домів і з лискучим зором, умучений поспіхом, прибіг до нужденної кімнати, кинув матери чотири феники і закликав: »Мамо, — се для тебе — і для Ганни й Марійки. Ті гроші роздобув я в чесний спосіб, не украв я їх, ані не вижебрав.

Здивована і урадована мати пригорнула його до серця, розпитувала...

— Вже пізно, чи схоче Ваша королівська Величність устати?

Ах такого питання він не ждав! Сон зник і Томко пробудив ся! Коли отворив очі, побачив перед своїм ліжком на вколішках першого шамбеляна, в світлім строю... Сейчас пропала вся його радість, що її навів сон. Бідний хлопчина зрозумів, що не перестав бути вязнем. Кімната наповнила ся до половини дворянами і всі мали на собі голубі плащі, бо тоді голуба краска була ознакою жалоби. Висші королівські слуги були рівнож на своїх місцях, а Томко з тривою глядів крізь шовкові занавіси ліжа на сей світлий збір.

Тепер почала ся важна справа убираня короля: кожний дворянин в тім часі, оден по другім клякав перед самим королем, висказував йому свою почесть, або жаль по причині тяж-

кої втрати. Зараз з початку подали його сорочку начальному слугі, він віддав другому, той знов шамбелянови. Опісля першійшла вона до льорда-маршалка двора, великого шамбеляна, льорда-адмірала англійської фльоти, архієпископа з Кентербурі аж вкінці дійшла до рук першого шамбеляна, що вложив її на Томка. Бідному хлопчині видало ся, що так при огни подають оден другому ковчежки з водою.

При убираню кожної часті убраня заховали ту саму торжественну форму, а бідний Томко лиш мучив ся і нудив ся. Був радий, коли його шовкові пончохи відбули вже цілу дорогу, думаючи, що тепер послідує вже свобода. Але надія заевла. Вже перший шамбелян мав в руках пончохи і хотів наложити їх на него Томка, коли нараз збілів і в тій хвили почервонів знов. Здивований спитав поважно: »Погляньте мільорде?« — і віддав пончохи назад в руки архієпископа, що, киваючи головою, подав дальше і напів з роспукою, повторяючи ті самі слова, подавали собі їх високі достойники приписаною чергю, аж вкінці дійшли до великого конюшого, що смертельно блідий, закликав з переляком: »Пробіг, в пончосі Єго королівської Величності розпороло ся одно очко. Мехай йде до тюрми сей, що робив її«. Змучений, опер ся великий конюший на рамя великого ловчого, аж вкінці принесли другі пончохи.

Кожда однак річ має свій кінець — і Томко Канти вийшов по якімсь часі з ліжка. Призначений до того дворянин налив в мидницю води до митя, иньший подав губку й мило, третій ручник а вкінці дістав ся Томко в руки королівського фризiera. Коли сей майстер покінчив своє діло, коли убрали Томка в одіне й плащик з голубої китайки і вклали на голову шапочку з довгими перами, виглядав стрійно, мов панночка. Опісля попровадили його панове на снідане, а кожний, коло котрого переходив, йдучи крізь салю, згинав перд ним коліно.

По сніданю пішов, окружений прибічною дружиною, зложеною з пятьдесять шляхтичів до престольної салі, щоб залагодити там важні державні справи. Льорд Гертфолд, його »дядько«, стояв біля престола, щоб в потребі помагати »королеви» радою.

Поперед увійшли достойники, що їх померший король на-

значив до виконання свого заповіту. Вони просили, щоб Томко підтвердив це розпорядження (тоді не було ще лорда протектора держави). Архієпископ з Кентербурі відчитав постанови до тично величного похорону помершого короля і закінчив відчитанєм імен тих, що мали сповнити заповіт. Були се: Архієпископ, лорд-канцлер, Віліям лорд Ст. Джан, Джан лорд Рапел, Едвард граф Гертфорд, Джан Леслі і Катберт, єпископ з Даргам.

Томко давно не слухав веж, бо думав про одну річ, прочитав у попереднім звіті, що для него була незрозуміла. Звернувся тепер до лорда Гертфорда і тихос спитав:

— Котрого дня має бути похорон?

— 16-го слідуєчого місяця, найяснійший монархо.

— То глупо! По-що так довго відкладати?

Звичаї королівського двора були чужі для него, бо він бачив в Оффал-Корт, що там як найскорше виносили трупа з кімнати. Лорд Гертфорд успокоїв його кількома словами.

Опісля увійшов оден з державних секретарів і просив, щоб король підтвердив постанову тайної ради, що завтра о 11-ій годині має бути торжественне прийняте послів чужих держав. Томко поглянув допитливо на Гертфорда, а сей сказав тихо:

— Нехай королівська величність підтвердить сю постанову; послі бажають висказати співчуте своїх монархів по причині тої втрати, що навістила нашу державу.

Томко послухав. Інший секретар державний прочитав опісля виказ видатків двора помершого короля. Сума виносила за оден піврік 28,000 фунтів штерлінгів.

Томкови забракло віддиху, коли почув ту суму, тай коли дізнав ся, що не заплачено ще 20,000, а королівська скарбниця порожна і що 1,200 слуг просять о заплату, а не дістають її. Сей час сказав хлопець се, що думав:

— В той спосіб йдемо до загибелі, річ ясна. Позвольте мені мешкати в меншій домі, тай відправте всю злишню слушбу. З того мати-му ще й ту користь, що позбуду ся непотрібних, напрасних а нудких услуг, що хіба куклі могли-б догодити, бо вона не має розуму тай нічого собі сама не в силі зробити. На

площи рибній, в Біллінгсгейті стоїть невеличкий мешкальний домок...

Сильне стиснене руки привело його до свідомости свого положеня, тож замовк. На перший погляд ніхто не чув його не розважної мови, тай немов її не розумів.

Иньший секретар повідомив, що померший король своїм завіщанем надав графови Гертфолдови гідність княжу, а його братови, Томови Сімор гідність пара державного, а сина Гертфолда учинив графом. Кількох иньших достойників державних підніс рівнож в гідностях, а тайна рада хоче 16-го лютого на окремім засіданю потвердити ті постанови. А позаяк небіщик король сказав точно, з яких фондів мають збільшити ся пенсії для вивисшених достойників, а тайна рада знає бажаня помершого в тім напрямі, уважає отжеж за відповідне дати Сіморови 500 фунтів в земельній посілости, так само 800 фунтів річно синови Гертфолда, а крім того 300 фунтів з доходів того епископства, що найскорше опоржнить ся, — если лиш король на се згодить ся.

Ще трохи, а був би Томко виступив з тим, щоб перше поплатити довги небіщика - короля, ніж тратити безповоротно такі суми, але на час второпний Гертфолд діткнув ся рамени його і Томко, хоч в душі нерадий, потвердив мовчки ті постанови. Нараз повсталала в нім нова гадка: если він має право роздавати достойнства, то чомуж не має своєї матери заіменувати княгинею на Оффал-Корт і не дати їй відповідного майна? Але так само швидко, як подумав, так і залишив тої гадки. Хоч звав ся він королем, але ті горді панове і сиві достойники панували за него. Для них його мати була лиш уявою його хорого мозку. Слухали би і не вірили-б, а опісля післали-б хіба по лікаря.

Нудне засідане тягнуло ся далі. Численні просьби, патенти, оголошеня слідували раз-у-раз і треба їх було залагодити одні чо других, аж Томко зітхав: »Чим образив я так Всевишнього, що позбавив мене воздуха, свободи і сонця і так строго покарав, що зробив з мене короля?« Голову перехилив на рамя і справи державні мусіли бути здержані, бо задрімав представитель найвисшої власти. Мовчки стояли хвилинку достойники

довкруги престола, але мусіли перервати нараду, бо хлопець заснув.

Більше веселу годину перевів Томко того передполудня за дозволенем своїх опікунів Гертфолда і Ст. Джана, однак обі княгині були сумні задля нещастя, що навістило королівський дім. Опісля слідували відвідини княгині Марії, що для него тому були хороші, бо коротко тревали. Ледви хвилинку остав на самоті, коли увійшло до него високе, може 12-літнє хлопця. Він був убраний чорно, з коронками на шиї, а руки були білі, мов сніг. На знак жалоби носив сину стяжку крізь плечі й груди. Несьміло, з відкритою головою, прийшов і вклякнув перед Томком на одно коліно. Томко сидів спокійно і приглядався вкінці сказав:

— Устань хлопчику, що ти за оден? Чого бажаєш?

Хлопчина підвів ся, успокоїв ся, але був таки сумний.

— Як то, не пригадуєш собі мене, мільорде? Томко, я є твоїм хлопцем до битя!

— Моїм хлопцем до битя?

— Так милостивий володарю, — я Гамфрей Марло.

Томко не міг відгадати, хто се є і його опікуни не говорили того, Прикро йому стало, що не знав, як і що говорити. Чи має удавати, що знає хлопця, котрого кожде слово вказувало йому, що ніколи о нім нічого не чув? Ні того він не потрафить. Але знов иньша гадка прийшла до голови: чиж такий случай не може повтаряти ся що-дня, тепер, коли важні справи наказують Гертфолдови і Ст. Джанови відходити від него? Тим більше, що вони оба мали виконати завіщане. Конче треба, щоб він сам розчовпав, як має заховати ся в подібних случаях. Треба спробувати порозуміти ся з тим хлопчиною; може він придасть ся на що. В задумі потер чоло рукою; опісля сказав:

— Здаєть ся мені, що мушу тебе знати, але мій ум налягла ще хроба...

— Бідний мій пан! — закликав хлопчина, а в душі погадав: «Отже-ж се правда, ще мені говорили — він має помішаний розум. Нещасний! Але строго наказали мені, щоб не давати по собі пізнати, що пізнаю в нім якусь зміну. Треба мені се памятати.

— Цікаво, як від кількох днів мене заводить память! — ска

зав Томко. — Не зважай на се, мені вже лучше. Часом вистане для мене одна вказівка, щоб пригадати собі знов імена і обставини, що на них я забув, (передовсім осіб, що про них ніколи не чув) скажи, чого хочеш?

— Се річ дуже малої ваги, милостивий королю, що про ню бажаю говорити, але, як зволиш, то відважу ся Перед кількома днями було три ошибки в грецькій задачі, що королівська величність написали, чи пригадуєш се собі?

— Гм, може бути. (Трудно мені так рішучо говорити неправду і — коли-б був написав грецьку задачу, то було-б у ній не три, але трийцять ошибок). Так говори далі.

— Учитель гнівав ся, що се було дуже неуважно й недбало зроблено і говорив, що за се мене вибе.

— Тебе вибе за се, що я поробив ошибки? — закликав Томко так здивований, що забув про всяку осторожність.

— Ваша королівська Величність забувають, що все мене бють за те, як учитель не вдоволений з Вашої відповіді або задачі.

А, так... я й забув. Маєш мене учити поза годинами лекцій; коли я отже не умію, то учитель гадає, що ти не сповнив свого обовязку....

— О, милостивий королю, що говориш? Я, найнизший з твоїх слуг, мав би тебе учити?

— За щож отже карають тебе? Розв'язи загадку? Чи я божевільний, чи ти? Говори скорше.

— Ласкавий королю! Се чейже ясне й зрозуміле! Ніхто не сьміє сварити або бити посьвяфеної особи князя Валії, а як він завинив, то я віддаю кару — се прецінь справедливо й слушно і се моя служба і з неї жию.

Томко глядів із здивованем на хлопця опісля погадав:

— То дивно, що не наймають кого, щоб за мене чесати і убирати! Коли-б так робили, то радо взяв би я на себе в заміну буки і за ту заміну подякував би Богу.

А голосно сказав:

— Чи вже одержав ти кару, що нею тобі загрозили?

— Ні ласкавий королю. Нині доперва мають мене бити і може з тим здержуть ся тому, бо уважають се за невідповідне

підчас теперішньої жалоби. Не знаю, але відважив ся я прийти.. тай пригадати на обіцянку.

— Що поговорю з учителем і охороню перед буками.

— А ласкавий король пригадує се собі?

— Як бачиш, моя пам'ять мені вертає. Будь спокійний, твої плечі не знати-муть буків.. я вже о се постараю ся.

— Найсердечнійше дякую! — закликав хлопець, згинаючи коліно. Може я й так відважив ся за богато, але...

Гамфрей замовк, але Томко захопив його, щоб сьміло говорив далі і запевнив, що як-раз є так розположений, що радо все для него зробить.

— Позволь мені отже, ласкавий королю, висказати се, що мені лежить на серцю. Ти вже не князь Валії, але король і твоїй волі ніхто не посьміє супротивити ся. Від тепер певно не будеш томити ся нудкою наукою, кинеш книжки в оіонь і приятнійше будеш переводити час. Тоді я пропащий тай мої сироти сестри.

— Пропащий? Чомуж, прошу тебе?

— Мої плечі дають мені хліб, ласкавий королю. Як плечі не будуть биті, то умру з голоду. Як занехаєш наук, то я вже злишний, бо тоді не потребувати-меш хлопця до битя. О не відганяй мене!

Його сум зворушив Томка глибоко. З королівською гідністю закликав:

— Успокій ся, бідний хлопче, твій уряд лишить ся тобі і перейде на твоїх потомків.

Витягнув свій меч діткнув ся плазом плечем хлопчини і сказав:

— Устань, Гамфрей Марлов і від тепер будеш найвищим заступником у відбираню буків за князів королівського дому. А уряд твій буде наслідний. Розжени свій смуток! Я знов заберу ся до книжок і так лихо буду учити ся, що в трое збільшить ся тобі твою пенсію, бо часто будеш мусів »урядувати«.

— Сердечно складаю подяку, достойний королю, твоя великодушність переходить всі мої найсьмілійші мрії, цілий мій рід буде щасливий.

Томко мав тільки второпности, що спостеріг, що хлопчина

може бути для него хосенним. Заохотив Гамфрея, щоби далі розказував про себе, а тому не треба було говорити два рази. Тим більше, що здавало ся йому, що причиняєть ся до уздоровлення короля і тим дуже радував ся. Томко слухав його радо і здавало ся, пригадував собі ті численні обставини і случаї разом пережиті то в салі науки, то в кімнатах князя, про які Гамфрей розказував без кінця. По цілогодичнім розговорі, Томко набрав тільки вісток, для него вельми цінних, про двірські звичаї і особи. Рішив отже-ж частійше черпати з того жерела і приказав, щоб Гамфрей мав все до него вільний вступ, як лиш монарх не мати-ме важнійших справ. Коли »хлопець до битя« відійшов, явив ся лорд Гертфолд, щоб знов мучити Томка.

Лорд висказав переляк членів тайної ради, щоб не ширили ся серед суспільности надто пересадні вісти про стан здоровля короля і не діставали ся відси за границю. Тому найліпше буде, если король за кілька день зачне публично обідати. Здоровий вигляд короля, його руки, повні відваги й сили, його поведене королівське придусять певно подібні поголоски, — як вони в самій річи існують.

Обережно, як коли-б лиш помагав його памяти, познакомив його граф із всіми церемоніями в таких случаях. З дуже милим для себе здивованєм запримітив, що Томко зовсім не потребує сеї помочи, бо досить знає й памятає. А були се відомости з розмови з Гамфрей-ом. Томко мовчав очевидно о жерелі своїх відомостей.

Графи видячи, що память короля поліпшила ся, старали ся випробувати її всілякими, ніби случайними питаннями. Деякі відповіді випали добре, бо дотичили вони того, що він чув ві Гамфрея. Урадуваний лорд сказав весело:

— Коли-б Ваша королівська Величність трохи лиш напружили увагу, то я певний, що вияснила-б ся справа зникнення великої державної печатки. Вчера се було важне, нині трохи бай дужне. Чи не може собі ласкавий король пригадати, що стало ся з тою печаткою?

На се питанє не був Томко приготований. Не мав він понятя о тій печаті. Хвильку подумав і спитав:

Як виглядала та печатка мільорде?

Гертфолд зірвав ся здивований, опісля сказав сам до себе: »Знов опустив його розум і помилив ся я, що хотів, щоб він глибоше застановив ся.

Зручно звернув мову на иньший предмет, щоб освободити Томка від »нещасної печатки«, і се удало ся йому цілковито.

XV.

Томко царствує.

На другий день приймав Томко торжественно послів заграничних держав. Кожного окружала стрійна дружина. Зразу пишні строї голубили око і будили все живу йому уяву; але коли се тревало надто довго, зачали мучити промови і на місці приятности наступила нудьга. Томко говорив механічно слова, що їх підметував йому Гертфолд і хоч намагав ся сповнити як слід свою задачу, то була вона для него так новою, так чув свою ничтожність, що ледви її довершив. Виглядав, мов король, але не чув ся королем і щиро урадував ся, коли переслуханє покінчило ся.

Більшу часть часу мусів »марнувати«, як говорив в собі, на сповненє обовязків королівського уряду. Навіть години посвячені на розривки і забави були для нього тягаром, бо тоді вязали його на кождім кроці приписи двірського церемоніялу. Найприятнійші хвилі переводив з своїм »хлопцем до битя«, бо говорив з ним свобідно і довідав ся про де-що для себе хо-сенного.

Третого дня Томкови було вже свобіднійше. Ставав він певним себе і привикав поволи до нових обставин і окруженя. Чув ще гнет золотих своїх кайданів, але завсігди вони йому не робили прикрости. Присутність і поклони могучих панів вже не бентежили його і не стидали, як передтим і з кожною годиною ставав свобіднійшим.

Четвертого дня одна лиш річ будила в нім ляк: він мав обідати публично. Що правда, на порядку деннім було много важнійших справ. Мав проводити раді державній і висказати свої наміри, дати прикази що-до політики, яку має провадити Англія супроти иньших держав. Льорд мав бути того дня іменова

ний льордом-протектором, та й інші ще справи чекали на свою чергу. Вже то легковажив собі Томко, а роздумував, кільки то цікавих очий буде глядіти на него при обіді, який він сам буде їсти тай, які уваги робити-муть люди над його похибками, як їх допустить ся.

Був отже того дня збентежений і прибитий. І не міг розігнати того настрою. Поволи минав ранок; кожний обовязок, що його сповняв, був для него тягаром. Що-раз більше гнобило його вражіне, що він невільник.

Перед полуднем удав ся він з графом Гертфолдом до великої салі послуханя і ждав там, аж вибе година, коли мав прийняти кількох достойників і великих парів двора. Спер ся на вікно і тужливо розглядав поза крату, що ділить двір від публичної дороги. Як радо був би там пішов, бігав і брав участь у всім, чим лиш інтересуєть ся суспільність. Нараз побачив, що велика товпа народу, зложена з мущин і женщин і дітвори, тиснула ся напрасно здовж гостинця. Цікавий, як то звичайно бувають хлопці в таких случаях, закликав:

— Хтїв-бим знати, що там дієть ся!

— Ти король, — відказав Гертфолд, кланяючи ся. — Каж мені поспитати.

— Добре... радо, закликав Томко. — Часом таки приятно бути королем, хоч нудно, — подумав.

Граф післав слуги і наказав через него офіцирови, що стояв на сторожі, щоб в імени короля здержав товпу і вивідав ся, з якої причини повстало збіговище. Сейчас частина королівської сторожи, убрана в лискучу сталь, вийшла з брами і заступила товпі дорогу. За кілька хвиль повідомили Томка, що публика провадить сказаних на смерть, мущину, женщину і дитину, що злочином заколотили спокій.

Ті безталанні йшли на насильну смерть! Томко не міг знести тої думки, чувство милосердя перемогло у нім всі інші згляди. Не подумав о тім, що образить маєстат закону, ані о тім, що ті винувники може другим що злого зробили і він думав про шибеницю і о тім, що чекає засуджених. Забув, що він є лиш тінію короля, а не правдивим королем, і не застановляючи ся, що робить, закликав приказуючо:

— Приведіть ту засуджених!

По тих словах кров бухнула йому до голови, вже хтів опра в увати ся, але замовк, коли побачив, що ані граф, ані слуга не здивували ся здавало ся, його приказом. Слуга уклонив ся глибоко, вийшов сейчас, зміряючи до дверей, щоб сповнити приказ. Томко чув з гордостію привілеї своєї гідности і подумав: »Тепер доперва бачу точно, як се представляв я собі, читаючи книжки о. Андрія, — як то хорошо бути князем, що його кожний мусить слухати.

Отворили двері, другий слуга сказав імена, гідність і титул достойників, що мали нині бути переслухані, і вийшли ті достойники, заповняючи салю до половини. Томко майже не зважав на них, бо його гадка звертала ся до тих засуджених. Бай дужно опирав ся об спинку престола і поглядав на двері. Ніхто не сьмів приступати ближше і накидати ся йому і ті, що прийшли, говорили між собою тихо.

Небавом почув ся рівномірний крок військової сторожи, що провадили засуджених перед короля. Начальник прилякнунув перед Томком на одно коліно, опісля устав і усунув ся на бік. Засуджені упали на лице, а сторожа станула за королівським престолом. Уважно придивляв ся Томко сказаним, черти і одіне мущини були йому знані. »Здаєть ся, — подумав собі, — десь бачив я того чоловіка, але де і коли — не знаю.

Нараз засудежний підніс на нього очі, і сейчас спустив до землі, бо ударив на нього блеск царської величини. Але Томко одним поглядом кинув на його лице і пригадав собі:

— Так, я його вже бачив, се той чужинець, що одного мрачного і бурливого дня нового року виратував з Тамізи Гілеся Вітта. Се був благородний чин... Шкода, що той чоловік поповнив опісля злочин, що веде його до загибелі. День і годину пригадую собі точно, бо того дня, о одинайцятій годині, негідна баба так мене збила, що всі буки, що їх я коли-будь дістав, були в порівнаню з тими немов пестощами.

Томко казав на хвилю випровадити жінчину з дитиною, а опісля спитав шерифа (начальника ст рожи):

— За що його оскаржують?

Урядник прилякнунув знов і відказав:

— На приказ Вашої королівської Величності, — той чоловік отруїв одного з королівських підданих.

Милосерде Томка для винного захитало ся. Однак спитав:

— Чи йому доведено сей чин?

— А певно, Сайр.

Томко відітхнув і сказав:

— Випровадьте його, він заслужив на смерть. Шкода його, бо се відважний чоловік... гм.. так мені здається, бо він на такого виглядає.

Чоловік заломив руки в розпуці і благав короля в коротких, уриваних словах:

— Мій пане й королю, як маєш милосердя для безталанних, змилосерди ся надімною! Я невинний, — злочину не поповнив, що ніхто мені його не докаже... Але я не хочу о тім говорити. Як вирок має бути виконаний, благаю о одну ласку, бо страшна грозить мені смерть.. Милосердя, мій королю й пане... Вислухай мою просьбу, кажи, щоб мене повісили!

Здивований поглянув на нього Томко. Він ждав иньшої просьби:

— Господи Боже! Протиш, чоловіче, о цікаву ласку.

— О, великий, ласкавий королю... мене засудили на повільне опускане в кипучу оливу.

— Се страшне! — Томко з переляку майже скочив з крісла, а опісля закликав:

— Нещасний чоловіче! твою просьбу сповнить ся! Так страшно умирати я тобі не дам, хочбись і сто людей строїв.

Засуджений схилив ся майже до землі і з радістю дякував, а закінчив словами:

— Коли-б ти, королю, мав коли дізнати недолі — най Господь тебе від неї хоронить — то нехай Всемогучий згадає тоді на ту ласку, що її ти мені учинив і, щоб тебе нагородив, як лиш Бін може!

— Мільорде — сказав Томко, звертаючись до графа Гертфолда, чи се можливе в самій річі, щоб того чоловіка засудили на таку страшну смерть?

— Так, ласкавий королю; — така кара призначена на тих, що троять в Німеччині, такою смертю карають фалшивників

гроший. Перевязують в половині шнуром чоловіка і поволи спускають в кипучу оліну...

— Мільорде, прошу тебе, не говори; я сего не можу слухати! — закликав Томко, закриваючи руками очі. — Прошу вас, достойні панове, щоб сейчас знести, скасувати сей закон. Щоб вже ніколи так не мучили жадного нещасливця.

З здоволенем глянув на него Гертфолд, він був благородним мужем і мав людське серце, що було рідкістю у тодішних панів. Він сказав:

— Ласкавий королю! Ти сказав на смерть сей закон своїми благородними словами. Історія говорити-ме про се потомкам, на славу високого твого дому.

Шериф хотів випровадити засудженого, але Томко дав знак, щоб він ще лишив ся.

— Мій приятелю! — сказав до шерифа, бажаю точнійше розглянути сю справу. Засуджений говорить, що вини йому не довели, тож скажи все, що дотичить сеї справи.

— На приказ Вашої королівської Високости: Процес судовий виказав, що сей чоловік увійшов в Айлінгтон до дому, де лежав хорий. Трох свідків говорить, що було се о десятій годині перед полуднем, а два иньші, що трохи пізнійше. Хорий спав і був сам, а чоловік сей опісля покинув дім і пішов далі. Кілька годин опісля умер хорий серед страшних корчів і конвульсій.

— Чи хто бачив, як він давав хорому трутину, чи може її найшли де?

— Ані одно, ані друге, ласкавий пане.

— Відки-ж знають, що хорому трутину хтось дав?

— Лікарі розуміють добре, тож мають слухність. Зле отроєню.

Се було дуже важне свідоцтво, а ще й в тих часах, тож зрозумів се Томко і сказав:

— Лікарі розуміють добре, тож мають слухність. Зле отже-ж є з справою того чоловіка.

— То ще не все, ласкавий пане, — тепер скажу найгірше. Говорять свідки, що одна чарівниця, котра опісля покинула се місце, давно вже предсказала, що сей чоловік згине від о-

труї. Та жінщина говорила, що якийсь чужинець з темним волосем, убого убраний, принесе йому трутину. Той опис годить ся з отсим чоловіком. І се прошу роздумати, що злочин був вперед предсказаний.

В тім часі забобонів, послідний доказ значив много. Томко чув, що не може йому помочи. Єсли треба вірити таким до казам, то засуджений був очевидно винний. Однак шукав ще ратунку для нього і сказав:

— Як маєш ще що до говореня, то кажи.

— Се мені не поможе, ласкавий монархо, хоч буду говорити. Я невинний, але як се докажу? Коби я мав товаришів, то вони посьвідчили-б, що я того дня зовсім не був в Айлінгтон і о милю відси, в иньшій місци ратував я якраз людське жите, а мене ту оскаржують, що я допустив ся морду. Був я при сходах у Ваппінг, там хлопець упав до ріки...

— Досить! Шерифе, котрого дня і в котрій годині поповне но злочин?

— На Новий Рік, о десятій перед полуднем, найвисший...

— Сейчас пустіть вязня на свободу і се приказує король! — закликав швидко Томко; а опісля сильно почервонів, бо по думав, що може сих слів не висказав з королівською повагою. А опісля додав поволи:

— Се мене дуже обурює, коли подумаю, що на основі недорічних, уроень доказів, можна убивати людину...

Легкий шум подиву і почести почув ся в сали. Се урадувало зібраних, що Томко показав тільки бистрости ума і рішучости. Сам акт королівського уласкавленя обходив їх менше, їм не залежало зовсім на одній людині.

— Але-ж король не є божевільний, дух його могучий і ясний. Як мудро ставляв питаня і швидко рішив справу. Він такий самий, як перше. Богу дякувати! Хороба його вже уступила. Має силу духа і волі. Буде йти слідом батька!

Так шептали довкруги а до уший Томка доходили облесні слова. Очевидно: се його радувало і додавало йому певности й відваги. Сейчас однак цікавість взяла у него верх над приятними чувствами й думками: хотів він знати, чим провинила ся жінщина й дитя, що заслужили на смерть. На його приказ

випровадили переляканих і заплаканих.

— Що вони завинили? — спитав король.

— Вони оскаржені о великий злочин, а що він ясно доказаний, тож судія засудив їх на шибеницю.. вони продали себе чортови.

Томко задрожав. Йому говорили все, що омерзїне й погорду треба мати для чоловіка, що так провинив ся. Однак бажав вдоволити свою цікавість і спитав:

— Коли і як се стало ся?

— В грудни, ласкавий королю, о півночи, в розваленій церкві.

Томко знов задрожав.

— Хто був при тім?

— Вони обоє, ласкавий пане, — і чорт.

— Чи вони признали ся до вини?

— Ні, пане, — вони перечать.

— Стже-ж відки ви се знаєте?

— Найяснійший пане! Кількох сьвідків бачило, що вони йшли в ту сторону і се кинуло на них підозріне, що ще й до того стверджено всілякими доказами. Се є передовсім наглядне, що ужили грішної сили, що її дістали від чорта, на спричиненне страшної бурі, що знищила цілу околицю. Більше як сорок сьвідків зізнало, що така буря була, а тисячі людей сказало-б, що тоді вони понесли шкоду.

— Тяжке обвиненє! — Томко роздумував довго й поважно про сей злочин і нараз спитав:

— А та женщина понесла також яку шкоду через бурю?

Дехто похилив свою сиву голову на знак притакнення, як почуло ся се мудре питанє. Шериф, не додумуючи ся важности сего питаня, відказав:

— Так, ласкавий королю, але вони на се заслужили. Буря розвалила їм хату і обоє, се є, жінка і дитина лишили ся без даху.

— Здаєть ся менї, що сила шкодження самому собі за дорого була-б окуплена. Коли-б за ню дала гріхи, то вже дуже покривдила би себе. А колиб за ту силу дала безсмертну душу

свою і дитини, то була-б одвічальною, не могла согрішити, бо не знала-б, що робить.

І знов сиві голови притакнули тим второпним словам. А оден з присутних озвав ся півголосом:

— Коли-б король, як дехто думає, був хорим на умі, то многим моїм знакомим побажав би я сеї хороби, бо при Божій помочи лихого скористали-б з неї.

— Кілько літ має дитя? спитав Томко.

— Вісім літ, ласкавий пане.

— Чи англійські закони дозволяють такій дитині робити якісь умови? — сказав Томко, звертаючи ся до одного з учених судіїв.

— Ласкавий королю, після наших законів дитина не може щось подібного зробити, бо не має зрілого ума тай не може мірити ся з бистротою старшого чоловіка. Чорт може купити дитину, як воно на се годить ся, але Англієць не може, така угода супроти права була-б неважна.

— Мені видаєть ся, що се є нечесно і нехристиянсько, щоби чорт мав в Англії такі права, які не є дозволені Англійцям — сказав Томко з гнівом.

Той цілковито новий погляд на річ викликав у многих усьміх, але його не забули і опісля у ширшім двірським кружку служив він за доказ, що Томко мав ум острый, а стан його здоровля поліпшив ся.

Жінка вже не плакала. Слова Томка пробудили в ній надію, тож дивила ся йому благально в очі. Він се запримітив і почув до неї милосердіє. Вона була така сама, опущена. Він спитав знов:

— А в який спосіб спровадили бурю?

— Зняли з ніг пончохи, пане.

Того Томко не надіяв ся і цікавість його зросла в горячку. Він закликав:

— Се дивно. І то средство є все успішне?

— Певно, ласкавий королю, як лиш женщина бажає того в самій річи і скаже відповідне слово, або лиш подумає.

Томко звернув ся до женщины і сказав остро:

— Ужй своєї сили, хочу бачити бурю.

Частина присутніх збіліла, всі радо вийшли би із салі, але несміли отверто признати ся до страху. Томко на се не зважав, він думав лиш про бурю.

Видячи, що жінка глядить на него із здивованєм, закликав скоро:

— Не бій ся, нічого злого тобі не станеть ся. Вийдеш відси свобідно, волос не спаде тобі з голови, як покажеш мені твою силу.

— О, мій пане, я не маю жадної такої сили. Мене оскаржили невинно.

— Бачу, що боїш ся. Не бій ся, нічого злого не станеть ся тобі. Зроби для мене бурю, хоч малу. Не хочу нічого злого, ні чо такого, що мало-би принести комусь лихо. Противно, не жадаю шкідливої бурі. Сповни моє бажанє, а подарую тобі жите, вийдеш свобідна з твоєю дитиною. Слово короля буде для тебе охороною в самій державі.

На колінах, з гірким плачем, запевняла безталанна жінка, що жадного чуда не уміє робити. Як радо вона зробила би се, щоб дитину охоронити, але дарма! Вона лиш повторяла свої запевненя. Вкінци Томко сказав:

— Вірю, що жінка говорить правду. Коли-б моя мати була на її місци і мала силу злого духа, то щоб уратувати мене, розбудила-б сейчас бурю, хоч би половина держави мала бути через се знищена. Імовірно і иньші матери так робили-б. Йди добра жінко, ти свобідна з твоєю дитиною, бо я переконаний, що ти невинна. Тепер, коли ти вже зовсім спокійна, прошу тебе: здійми пончохи, як потрафиш викликати хоч малу бурю, то зроблю тебе богатою.

Бідолашне єство не могло висказати й показати своєї вдячності, задля тої вдячності намагала ся пробувати, чейже сповнить приказ короля. Томко чекав цікаво, хоч не без внутрішнього страху, а дворяни були таки перелякані. Жінка здіймила пончохи собі й дитині, щоб віддячити ся за королівську великодушність і була-б радо спровадила й землетрясенє. Але не удало ся їй навіть хмаринки викликати на небо, — вкінци Томко сказав:

Бачу, добра душо, що ти такої сили не маєш, не муч ся

довше. Йди в мирі. А як коли почувеш таку силу, то згадай на мене і виклич мені бурю.

ХVІ.

Публичний обід.

Находило полудне, але Томко не був неспокійний, ні строжений. Досвід останніх годин піднесли в нім віру у себе; бідне єство, що жило до тепер в попелі, в протягу чотирох днів привикло до нового оточення більше, чим дозрілий чоловік в чотирох тижнях. Справдила ся отже давня приповідка, що діти незвичайно швидко можуть увійти в нові, для себе чужі обставини і до них нагнути ся.

Спішим тепер до великої салі тай подивім ся, що там діється, нім Томко убереть ся у відповідний стрій. Саля чимала, висока стеля опираєть ся на золочених стовпах і помальована так як стіни. При входових дверях стоять непорушно, мов з заліза вилиті королівські жовніри; в старинних строях, з галябардами в руках. На високій галерії, побіч музики, товпить ся множество міщан і міщанок в недільних строях. На середині великої салі, на підвисшеню стоїть стіл, призначений для Томка. Старинна хроніка так розказує:

»Увійшов шляхтич з маршалківською палицею а за ним другий з обрусом. Кождий з них прилякнув три рази, опісля накрили обрусом стіл і відійшли так само торжественно, як увійшли. Двох иньших принесло тарілку, сільничку і хліб, за ними показали ся ще достойніші, що положили на стіл ніж. Всі прилякали три рази, як коли-б в присутности короля а вкінци натерли обрус хлібом й сіллю. По тім торжественнім приготуваню, загреміли труби і почули ся оклики: Робіть місце для короля, для найяснішого пана. Голоси ті чим-раз зближали ся, аж вкінци гомін труб став оглушаючим. Поважно і велично увійшла до салі дружина. Поперед йшли: шляхта, барони, графи, лицарі ордеру підвязки, всі в торжественних строях з відкритими головами. За ними слідували льорд - канцлер з двома товаришами, з котрих оден ніс скиптр королівський другий державний меч в червоній похві, прикрашений золоти-

ми леліями, а за ними показав ся король, серед гомону труб і барабанів. Всі присутні повитали його окликом: Господи спаси короля! За королем ступали дворяки, а оточувала почесно сторожа, зложена з пятьдесятьох шляхтичів, узброєних в золочені галябарди».

Всьо то бавило зір і слух. Томкови било серце з радости, очі блищали, його поведене було зовсім свобідне, бо майже не думав, що і як має робити, так йому подобало ся все, що бачив і чув. Кождий з присутних хорошо виглядав в стрійнім одію, бо всі уміли його з гідністю носити. Томкови завчасу сказали, як має поводити ся; він отжс склонив легко голову, накриту шапочкою з перами і сказав:

— Мій вірний народе, дякую тобі.

Спокійно сів до стола, не скидаючи шапки. Се був одинокий звичай, що його заховувала і королівська родина і родина Канти. Дружина королівська по-часті оточувала володаря, а по-часті розсипала ся гуртками по салі.

Нехай ще раз говорить автор наведеної вже старинної хроніки:

»Тепер увійшла сторожа, зложена з людей найсильніших, найвисшого зросту, що їх можна було найти в Англії. Вони були убрані в червону одіж, а на плечах мали вишиті великі золоті рожі. Ті люди вносили на срібних полумисках страви на королівський стіл. Полумиски брали від них двораки і ставили на столі. Оден з них відкрюював кусень кождої страви і давав її їсти сему, що приніс і се робив тому, щоб пересвідчити ся, що страва не є затроєна».

Томко їв з смаком, хоч знав, що тисячі очий слідять за кождим його рухом, за кождим його куском, який кладе до уст. Не спішив ся вже зовсім тай не намагав ся сам робити, але чекав на поміч дворяків, що віддавали йому свої услуги на вколішках. Не помилив ся в нічим.

Коли обід скінчив ся, покинув Томко салю таким самим торжественним походом, як перше.

Знов загуділи барабани і труби, тай почули ся веселі оклики народу. Томко перебув пробу на публичнім обіді зовсім вдоволяючо і обіцяв собі, що позволить собі ще нераз на

такий обід, як лиш допустять до того тяжкі і трудні обовязки його королівського званя.

ХVІІ.

Фу - Фу I.

Мілес Гендон скоро йшов до виходу з моста лондонського, слідив бистрим зором за людьми, котрих шукав і надіявся, що їх дожене. Але в тім завів ся мимо того питався він кількох мешканців моста і в той спосіб попав на слід, йшов за ними до Ловтварк, однак ту слід згубив ся, а Гендон не знав, що далі робити. Невпинно однак шукав до самого вечера Колізапала ніч, він вернув до гостинниці змучений, голодний, заведений в змаганях даремних і безпішних ту покріпив ся, положив ся спати і рішив на другий день глядіти і слідити далі. Та не міг заснути, а роздумуючи тверезо, дійшов до ось яких конклюдій: В кождім разі хлопчина буде старав ся вирвати ся з рук того голодранця, що називає себе його батьком, як лиш лучить ся нагода, але ту питає, чи він утіче до Лондону, чи шукати-ме захисту у свого приятеля? Се трудно, бо буде старав ся о се, щоб його не зловили другий раз. Але щож він зробіть з собою? Нім найшов Гендона, то не мав жадного товариша, жадної опіки, тож певно бажав би віднайти свого спасителя а не вертати до Лондону і наражати ся на нову небезпеку. Певно отже-ж буде пробувати дістати ся до »Гендон Гал«, і там шукати Мілеса, бо знав, що він вибираєть ся до батьківської хати. Се було для Гендона так ясно, що рішив не тратити дармо часу в Лонварку, але через Кент йти до Монку, а по дорозі розвідувати ся, де лиш зможе. А ми вернім тепер до молодого короля.

Драбуга, о котрім розказував слуга в гостинниці, що він вийшов з криївки, як побачив нещасного Едварда з висланим молодцем, не приступав до них, а йшов по заду. Ліву руку мав перевязану, око ліве заліплене зеленим плястром, трохи налягав на ногу і підпирав ся ломакою. Молодець вів короля бічною стежкою з Лонварку на гостинець, оминаючи дома. Нетерпеливий король сказав, що далі не піде.

— То ти хочеш лишити ся? Таж твій товариш лежить ранний в ліску! Га, роби, що хочеш, мене се не обходить! — сказав молодець.

Сейчас змінило ся успосіблене короля:

— Він ранний, — сказав, — а хтож сьмів наложити на него руку? Іди швидше, скоро, чи твої чоботи оловяні? Він ранний? Га, хто се зробив, то тяжко покутувати буде, хоч-би належав до якої княжої родини.

Ліс був ще досить далеко, але небавом зайшли. Провідник поглянув довкруги, мов когось шукаючи і запримітив на одній гиляці привязаний кусень шмати. Спокійно пустив ся далі. Такі самі знаки, що їх було видно від часу до часу, показували йому напрям і він видко йшов до якогось знаного місця. Вкінци вийшли оба на поляну, де находив ся спалений фільварок і стояла ще на пів розвалена стодола. Провідник увійшов до стодоли, а король швидко за ним. Внутр не було нікого. Здивований недовірчиво спитав Едвард:

— Деж мій добродій?

У відповідь почув регіт. Гнівню хопив король за кусень дерева і хотів ударити ним провідника, але знов почув за собою той сам сьміх. Кулявий голодранець, що до тепер йшов за ним з далека, стояв в дверох стодоли.

— Що ти за оден, тай чого ту хочеш? — спитав король.

— Та спамятай ся, покинь своє варяцьке поведене! — відказав йому драбуга. — Моя одіж не змінила чейже мене аж так, щоб ти не міг пізнати твого батька.

— Ні, ту не є мій батько, я тебе не знаю. Я король. Як ти скрив де мого слугу, то сейчас мені його віддай, бо гірко будеш жалувати.

Остро але поважно сказав Джан Канти:

— Ти говориш, мов божесьмішний, тому не хочу тебе карати. Не доводи мене до того. Ту, де тебе ніхто не чує, дурне твоє базікане принайменше нікому не пошкодить, але най твій язик привикає до обережности. коли перепровадимо ся в инше місце. Случайно забив я чоловіка, тому мушу утікати з твої околиці, а ти рівнож не можеш лишити ся, бо ти для мене потрібний. Своє давнє нарекло я вже змінив, тепер називаю ся

Джан Габс, а ти Яцко. Запам'ятай то собі добре. Тепер говори! Де твоя мати і сестри? Я не застав їх в умовленім місци, не знаєш, куди пішли?

Гнівно відказав король:

— Ти сам відгадай ту загадку! Моя мати в гробі а сестри в королівській палаті.

Хлопець, що його привів, зареготав ся на цілу губу і король знов хотів на нього кинути ся, але Джан Канти, чи там Габс, увійшов між них і сказав:

— Тихо будь, Гуго, пощо дразнити божевільного. Сідай, Яцку, тай будь тихо, то дістанеш їсти.

Габс і Гуго говорили далі тихо, а король, бажаючи віддалити ся від них як найдалше, заліз в кут стодоли по противній стороні, де лежало трохи мерви. Томко сів на мерву і почав роздумувати. Мучила його велика журба, але найбільша — се був жаль за помершим батьком. Сьвіт дрожав на саму згадку імени Генрика VIII; називали його тираном, убійцею, запеклим катом, що розкидав довкруги смерть і муки. Але для своєї дитини все був він лагідний і люблячий і по нім лишили ся для Едварда солодкі спомини минулого щастя. Цілі серцем звертав ся до думок про батька, відчував до нього любов і з невисказаного болю гірко плакав а накінець охлялий запав по полудни в глибокий сон.

Сон не тревав довго; коли пробудив ся, лежав ще якийсь час, ніби в полусні, бо сьвідомість й прито чість вертала йому дуже поволи. Зразу не знав де він є і що з ним стало ся, чув лиш рівномірний стукіт дощу на даху і се було для него приятне, та небавом заглушив його відгомін диких реготів, криків і сьпівів. З прикрим здивованєм зірвав ся на ноги, щоб поглянути, відки походять ті голоси. І щож побачив? На другім кінци стодоли, на втоптаній землі, горів огонь; червона полумінь блимала сумно й непевно і осьвічувала гурт мушин й женщин найріжнороднійших: се були очевидно вироди людскости і всяка иньша збиранина. Між ними находили ся люди дозрілі і всяні, опалені сонцем, вкриті лахами, а були рівнож молодці дикі й непевні, жебраки, сліпі, з завязаними очима, куляві, що ходили на палицях, декотрі з деревляною ногою, хорі, на котрих

крізь подерту одіж видко було огидні рани і боляки. Серед тої товпи находив ся склепар, котляр й голяр, кождий з прирядами, відповідними його занятю. Жіноча частина була одним образом нужди й зіпсутя а ріжницю між ними становив хіба вік. Біля молодих, дорослих дівчат, сиділи старі жінки, що виглядали, мов чарівниці.

Всі верещали голосно, а були нехарні, обдерті й огидні. Де які жінки держали на руках бліді, хоровиті дітиска, а між людьми бігали худі собаки, що в день були поводиторами для сліпих.

Тепер була вже ніч, а зібрані скінчили як-раз вечеряти і збанок з горячим напитком переходив ще з рук до рук, коли нараз кілька голосів закликала:

— Гей, ану пісень! Лилик і кулявий най сьпівають!

Оден з »сліпих« зірвав ся на ноги, зірвав плястер, що закривав здорові очи, відкинув табличку, що на ній була виписана його уломність і ніжна просьба о поміч, — і зачав сьпівати. »Кулявий« знов кинув від себе деревляну ногу, а ступив на землю здоровою. Оба обманці засьпівали веселу а безстидну пісню, подібну до реву дикої зьвірини, а товпа повторяла послідний стих кождої строфки із страшним вереском. Наконець загальна веселість так зросла тай голоси так скріпили ся, що, здавало ся, від гуку ломлять ся бальки старого на пів зігнилого даху.

Опісля зачали говорити не тою мовою, незрозумілю, якої уживають тоді, коли може їх хтось підслухати, але звичайною народною. З неї показало ся, що Джан Габс не був новим членом сеї шайки волоцюг, але вже давнійше до неї належав. Питали його, як йому вело ся дотепер і урадували ся, як почули, що він убив случайно чоловіка, а коли він ще додав, що се був сьвященик, веселість була безгранична. Кождий приступав до него, давні товариші стискали його за руку і питали, де так довго був?

Він відказав:

—В послідних роках, коли установили більше строгі закони тай поступали собі після них безоглядно, безпечнійше було жити в Лондоні, чим на селі. Коли-б не остатний случай, був

би я там лишив ся. Не бажав я зовсім забирати ся з міста, але тепер я мусів се зробити. — Опісля спитав, з кількох членів складаєть ся тепер товариство, а провідник, званий »Рафболд«, відказав:

— Тепер нас двацять п'ятьох сильних злодіїв, жебраків і волоцюг, крім жінок і дівчат. Більша часть є ту, прочі помандрували на полудне, бо зима. Завтра йдемо за ними.

— А де Кроф? Не бачу його між нашими добрими людьми?

— Бідний хлопчина! безталанний! Він певно тепер заїдає сїрку а попиває смолою, йому більше горячо, ніж він собі желав би. Недавно в якійсь бійці його вбили.

— О, шкода велика! Се був хоробрий та й хитрий чоловік.

— Так, се правда! Його товаришка, чорна Бес є ще між нами; се дуже прилична людина та й уміє по людськи заховувати ся. Більше як чотири рази на тиждень не упиваєть ся.

— Так, так пригадую собі, вона мала все тривкі погляди і заслугувала на похвалу. А мати її, стара чарівниця, була гірша і з нею трудно було дійти до кінця. Але зато була мудрійша від многих людей.

— І се як-раз забило її. Вона уміла так хорошо ворожити з руки, що всі мали її за чарівницю. Зловили її отже і засудили на смерть і після права: на повільне спаленє. Мене вельми се зворушило, коли бачив, як вона спокійно переносла свою судьбу! Безнастанно проклинала й прозивала докруги стоячих видців, навіть тоді, коли полумінь лизала її тіло і запалила волосє. Ах, що за хороші були її проклони! Щобись жив сто літ, то таких не почувеш. Бо ніхто вже не уміє того, що вона. Хоч бажать люди її наслідувати то таки ніколи не дорівнають її силі й розумови.

Рафболд зітхнув глибоко, а слухач співчував йому. Всі присутні замовкли, так вразило їх се оповіданє. Навіть виродки людства, зіпсовані й негідні, не є так тверді, що не пожалували хоч мимохіть страчених товаришів, а ще таких, що відзначали ся спосібностями. Рафболд пустив знов збанок наоколо, а хоч ликнув собі, то сейчас розвеселив ся.

— Чи се хто з наших товаришів вліз в яке нещастє?

— Кількох пішло на загибель. Передовсім нові, що з гс-

лоду мусіли йти в сьвіт, бо їм повідбирали пасовиска для о-вечь. Бідняги, бо не мали з чого жити. Коли перший раз їх зло-вили, то били до крови і за другим разом крім бійки відтинали їм одно ухо, а за третим разом випалювали їм на твари розпа-леним зелізом п'ятно і продавали, як рабів. А як раб утіче від пана, то, коли зловлять, сейчас вішають. Се оповідаєть ся швид-ко, але се страшне. Кількох з наших утїкло, хоч з тяжкими пят-нами. Ходіть Йокел, Борнс і Геді, покажіть вашу вроду.

Виступили названі, відхилили часть своїх лахів; на плечах мали вони на палець грубі паси, набренїлі від буків. Оден заки-нув волосє і показав, що у нього лївого уха біг-ма, другий мав крім того випалену на плечах букву В (волоцюга), третій ска-зав:

— Я називаю ся Йокел і мав жінку і діти, ще й свою землю і вело ся мені несогірше, а тепер дуже змінило ся. Де моя рідня, не знаю, може в небі, а може в якім иньш м місци, але се певно що не в Англії. Дякувати Богу! Моя добра мати, що їй ніхто не міг нічого закинути, удержувала ся з того, що наглядала хо-рих. Одна дитина, що її мати доглядала, умерла і лікарі не зна-ли на яку хоробу, тому мою матір спалили, як чарівницю. Мої діти плакали, а їх змусили, щоб на се дивили ся, а опісля вигна-ли нас з родинної околиці. Такий англійський закон. Піднесіть ваші чарки і кричіть »віват« тому ласкавому заковови, на осно-ві котрого моя мати відразу освободила ся з пекла, званого Ан-глією! Дякую вам, мої товариші! Я і моя жінка жебрали від ха-ти до хати, бо малисьмо з собою голодні діти. Але бути голод-ним — то в Англії зветь ся злочином! Гнали нас батогами че-рез три міста! Знов »віват« тому, ласкавим законам Англії! Ба-тоги пили кров з серця моєї Марії, тож скоро була вона свобід-на. Вже не могло їй нічого злого стати ся. А наші діти! погину-ли з голоду, а мене гнали з міста до міста, бо так наказує закон. Пийте, товариші, хоч капельку: капельку за память бідних не-мовлят, що нікому ніколи нічого злого не зробили. А я знов жебрав кавалок хліба, тай за те утяли мені одно ухо, а коли я знов поважив ся з голоду жебрати, тоді друге ухо пішло за першим. Але я таки знов завинив, тож продали мене, яко не-вельника.. отсей темний плястер на моім лиці закриває випа-

лене пятно мого сорому. Бути рабом!... Чи знаєте що се є? Англійський раб стоїть перед вами! Най будуть прокляті закони сеї країни... я утік від мого пана; як зловлять мене, то витягнуть на шибеницю.

— Не повісять тебе... такий закон устає з нинішнім днем.

Всі звернули ся в ту сторону, відки почули ся ті слова та й запримітили при дроячїм сьвітлі огня фантастичну стать молодого князя, що швидко приступив до них.

— Що він хоче? Відки приходить? Хто ти, хлопчино? — кликали з всїх сторїн.

Хлопчина стояв спокійно серед товпи. Всі очі були на него звернені. З княжою гідністю відповів:

— Я король Англії, Едвард.

Слухачі вибухнули простим, шаленим реготом. Се видало ся для них неоціненим жартом. Але се прогнівило короля.

— Ви, нужденні волоцюги, так дякуєте мені за мою королівську ласку?

Що далі говорив — не було чути, бо дуже великий повстав крик. Надармо старав ся Джан Габс вияснити цілу справу, довго се не удавало ся. Вкінци закликав голосно:

— Товариші, се мій син, та біда в тім, що він божевільний, варят... не зважайте на него. Він собі уроїв що королем.

— Я король — упевняв Едвард, звертаючи ся до него, — пересьвідчиш ся ще о тім на свій сором. Ти признав ся до убійства, тож за се повісять тебе.

— То ти хочеш мене зрадити? Чекай, най лиш зовлю тебе за ковнір..

— Проч! — крикнув голосно Рафболд і на час ще кинув Габс-а на землю, ударивши його кулаком і тим уратував жите хлопчині. — Ти видко не звертаєш уваги ані на короля, ані на Фафболд-а? Раджу тобі, щоб ти другий раз не важив ся сего зробити, бо повіщу тебе власною рукою.

Опісля звернув ся до князя:

— А ти, хлопче нікому не грози тай тримай язик за зубами, не говори того, що було-би шкодою для других. Про мене, царствуй собі, коли ти божевільний, але для нікого не будь небезпечним. Радив-би я тобі зложити титул, що його собі ти

прибрав, бо се державна зрада. Всі ми уломні люди, але жаден не зрадив-би свого монарха, бо йому ми всі душою й серцем віддані. Подиви ся, чи не говорю правди? Крикніть всі:

— Най жиє Едвард, король Англії!

— Най жиє Едвард, король Англії! — закликали грімким голосом всі уста тої дивно помішаної товпи і здавало ся, що стара стодола дрижить в своїй основі.

Лице короля ясніло від радості, він похилив легко голову і сказав з спокійною простотою і гідністю:

— Дякую вам, мої вірні піддані.

Та несподівана відповідь викликала знов незвичайну радість товариства. Коли привернено трохи спокій, сказав Рафболд рішучо але лагідно:

— Досить, хлопче, робиш по дурному. Стримай ся із своїми божевільними фантазіями, або єсли можливо, то вибери со бі иньшу гідність.

— Фу - фу І. телячий король на місяці! — крикнув кітляр. Внесенє подобало ся загально, всі кричали:

— Заложіть йому корону? Де скиптр? Де княжі шати?

І нім нещасна жертва могла стрібувати боронити ся, вже вложили йому цинуву миску на голову, завинули в подерту ковдру, до руки подали йому місто скиптра котлярське зелізо до нютованя і посадили хлопця на порожну бочку, що мала представляти престол. Всі згинали перед ним коліна, викрикували насмішливі слова тай просили:

— Ласки благаємо найяснійший пане! — Змилосоуди ся над рабами і топчи їх твоєю королівською ногою!

— Розрадує і нагрій нас твоїми теплими лучами, ясне сонце власти!

— Будь ласкав плювати на нас, Сайр, щоб наші діти і внуки чули, як ти знижав ся до нас, тай щоб вони величали ся твоєю добротою зглядом нас!

А всіх перевисшав дотепний кітляр забавним помислом: Зігнув коліно перед королем, удаючи, що хоче його поцілувати в ногу. Подражнений хлопчина, нерадий, витрутив його, а він звернув ся до окружуючих і просив кусник шматки, щоб нею закрити місце, котрого діткнула ся королівська рука і він

хоче се місце від тепер показувати за гроші і тим способом прийти до майна. Виповів се в так сьмішний спосіб, що ціла товпа аж зареготала ся.

Очі молодого короля наповнили ся слезами гніву і болю і подумав в душі:

— Коли-б я їх був навіть не знати як образив, то вже більше безсердечними не могли-б бути для мене. Я бажав їм добро дійство, а вони так відплатили ся.

XVIII.

Князь серед волоцюгів.

Як лиш розвидніло ся, вибрала ся товпа волоцюг в дальшу дорогу. Небо було захмарене, воздух вохкий, на дорозі болото. Серед понурої мовчанки йшли далі, нічна веселість зникла цілковито. Кождий з них був нахмарений, лихий, всі відчували свою нужду.

Рафболд поручив Яцка опіці Гугона. Наказав Джонови щоб хлопця лишив в спокою, а Гугонови пригадав, щоб зле з ним не обходив ся.

Чим більше робив ся день, тим більше никнули хмари, а мандрівники вертали назад до свого веселого успосіблення. То дрочили ся оден з другим, то сьпівали то висьмівали людей, що їх стрічали на дорозі. Показували, що уміють цінити і його приятности. Найбільшою для них розривкою було се, що будили у всіх переляк і, що кождий вступав їм з дороги, не одвічаючи на зачіпки і зневаги. Переходячи мимо мешкань, стягали біле, розвішене на плотах і парканах в очах властителей і вони мовчки дивили ся, бо раді були, що голота лишала паркани і не забирала з собою.

В дальшій поході напали на малий фільварок і властитель перелякав ся і видав всьо з комори на почастунок. Напастники заховували ся неприлично супроти властителя і його доньок. що приносили їм їсти, а за се одержували зневаги, лайки і насьмішки. Обгризеними кістями тай иньшими відпадками їди кидали голодранці на властителя фільварку і його синів і верещали з радости, коли удадо ся їм котрого поцілити. Останки

масла вимастили на волосє одної доньки, що не допускала до безвстидних жартів. Вкінци напасники відійшли, але загрозили поперед, що колиб поважили ся донести про се до власти, то товпа верне і пустить фільварок з димом.

Плентали ся опісля далі і не задержували ся; в полудне відпочивали за якимсь великим селом. Відпочинок мав тревати годину, а тимчасом кількох »товаришів« пішло до села з ріжних сторін, щоб відповідно до свого занятя, щось »заробити«. Яцко мусів йти з Гугоном. Довгий час ходили то сюди то туди, а Гуго не міг зробити жадного »інтересу«, бо не було нагоди. Вкінци сказав:

— Не бачу ту нічого, що варта-б украсти! Нужденне село! Треба хіба зачати нам обом жебрати.

— Нам? Ти можеш виконувати своє ремесло, відповідне для тебе. Яж чейже не буду жебрати.

— Ти не хочеш жебрати? — закликав здивований Гуго.— Прошу тебе, ти від коли став таким побожним?

— Я не розумію зовсім твого питання.

— Не розумієш? Чиж не жебрав ти ціле своє жите по лондонських улицях?

— Я? Чи ти збожеволів?

— Не ображай мене, то не здасть ся ні нащо. Твій батько говорив, що ти все жебрав. Хіба-б він збрехав. Чи ти відважиш ся сказати, що він бреше? — сказав Гуго насьмішливо.

— Чи ти говориш про того чоловіка, що називаєть ся моїм батьком? Так, він бреше.

— Не жартуй камрате і перед иньшими удавай божевільного. Се хорошо, бо є нераз розривка, але нераз може пошкодити. Коли-б я йому повторив твої слова, то він вибив би тебе гаразд.

— Не потребуєш трудити ся. Він сам від мене ті слова почує.

— Справді, подивляю твою відвагу, але за такий розум не хвалю. В щоденнім житю нераз і без причини ломлять нам кости, чиж маємо добровільно шукати небезпеки? Впрочім, мене се не обходить, я вірю, що він є твоїм батьком. Се певно, що і він може брехати, і часто се робить, бо всі ми брешемо,

як треба, але пощож він мав би се робити в тім случаю? Второпний чоловік тоді бреше, коли має з того хосен. Але, щож ти будеш робити, як не хочеш жебрати? Може-б ми спробували що украсти десь в якій кухні, що?

— Того мені вже за багато! — крикнув розгніваний князь. Не дражни мене довше.

Гуго відповів рівнож з гнівом:

— Послухай, камрате! Не хочеш ані жебрати, ані красти! Нехай так буде. Але тепер скажу тобі щось такого, що мусиш конче зробити: Я буду жебрати, а ти будеш приманювати публику. Як ще й тепер спротивиш ся, то відпокутуєш.

Вже хотів король відказати йому з погордою, коли Гуго перервав:

— Тихо, там йде якийсь чоловік, що виглядає на добрягу. Я упаду на землю і дістану наче корчів і конвульсій. Як він прийде сюди, то ти зачни кричати і плакати і упадеш на коліна і плач з таким болем, немов би на тебе напосіли ся злі духи. Кричи: »Ласкавий пане, то мій нещасний, тяжко хорий брат, а оба ми сироти! На милосердіє Боже, зверни милосерне око на нужденного, опущеного хорого і дай злишний гріш голодному, що його так тяжко Господь покарав«. Коли-б ти перестав кричати і заводити ще передтим, нім він дасть милостиню, то за се відпокутуєш. Памятай!

І тепер Гуго з криком і зойком завернув очима, захитав ся і коли добряга був біля него, упав на землю, корчив ся, кидав, й вив в поросі. Здавало ся, що умирає.

— Добрий Боже! — закликав з чувством милосердя чоловік. — Бідний, нещасливий хлопець! Він так терпить страшно. Ходи, бідняго, я тебе підведу.

— Ні, благородний добродію, най тебе Господь благословить! При таких нападах мої терпіня стають невимовно прикрі. Оттой мій брат скаже вам, що то за роспука тоді, коли на падуть мене корчі. Подаруйте пане, оден гріш на кусень хліба, а опісля лишть мене в моїй недолі.

— Просиш крейцара, бідне ество? Зараз дам тобі і три.

Швидко сягнув незнакомий до кармана і добув гроші.

— Возьми, бідняго, даю тобі радо. А ти хлопче ходи і поможи мені підвести твого брата і занести до хати, де...

— Се не є мій брат! — перервав король.

— Так, то він не є братом?

— Чи чуєте, добродію? — зойкнув Гуго і заскреготав зубами. — Він вирікаєть ся свого брата, що вже одною ногою є в гробі.

— Хлопче, як се в самій річи твій брат, то твоє серце дуже тверде. Стидай ся; він ледви рухаєть ся. А як він не є твоїм братом, то хтож він є?

— Се жебрак і злодій, що не лиш вимантив від вас милостиню, але вже й з вашої кишені украв все, що було. Як хочеш його чудесно уздоровити, то палицею потягни його кілька разів по плечах. А наслідки спокійно лиши Всемогучости...

Гуго не хотів чекати на чудо і пірвав ся з землі і скочив швидко в бік. За ним з криком чужинець. Король відітхнув глибоко, подякував Богу за своє визволене і утікав скоро в противнім напрямі. Доперва далеко за селом, думаючи, що утік перед погонею, почав йти поволійше. Кілька годин однак оглядав ся з ляком невпинно, а коли не побачив нікого з своїх «товаришів», то цілком успокоїв ся.

Тепер доперва почув, як є змучений і голодний. Увійшов до селянської хати, але ще слова не промовив, а вже вигнали відси. Причиною того була його пошарпана одіж.

Гнильний і смутний пішов далі і вже не хотів наражати ся на такі зневаги. Але голод є сильнійший від гордості і побіджає її; над вечером пробував хлопчина шукати ратунку в иньшій селянській хаті, але ту обійшли ся з ним ще гірше, ніж за першим разом. Згіржливо налаяли й погрозили, що як сейчас не забере ся, то задержать його, яко волоцюгу.

Зближав ся вечір зимний й непривітливий і королівський син в розпуці плентав ся поволи, бо мав вже ноги покалічені. Мусів однак йти, бо як лиш сїдав, то студінь переймала його до костей. Серед чимраз більшої темноти, опущеня й тишини ступав і перший раз відчув в собі чувства умученя і ляку. Деколи чув немов близькі кроки й голоси, що минали його і гинути в віддаленю. Серед темряви не міг розрізнити осіб пере-

сували ся всі вони, мов чорні, безобразні предмети, мов марева й сірхи; чимраз було йому страшнійше, самітнійше серед уму-чення і болю так в д... приносив до його уший відгомін блей-ло, часом вітер нічний... Частійше чув брехіт собак, але ня овець і дзвінків на їх ши... походить голос — всі голоси не бачив їх, не розрізняв, відки... доходять вони з дале-бли невиразні, непевні. Здавало ся, що... і недоля щораз ка, мов з иньшого світа, а страшна само... бідного ко-сильнійше роздирала і кровавила серце молодого... увела.

Спотикаючи ся, затримуючи ся, вичерпаний з сил, пл... став ся далі. Серед темряви не бачив нічого, дрожав за кожним л... лестом і шелест спадаючого листя, гиляк, порушуваних вітром лякали його, мов якісь шепти злих людей. Нараз побачив не-далеко слабе, червонаве сьвітло; то горіла ліхтарня, прикріп-лена на отворених дверях шопи. Бідний король задержав ся довшу хвилю, надслухував, але ніхто не надходив і жаден го-лос не відзивав ся. Студінь була невиносима, а отворена шопи, здавало ся запрошує його до себе, отже-ж відважив ся увійти до середини. Коли обережно і тихо переступав поріг почув за собою якісь голоси. Чим мерщій скочив за бочку і там укрит ся. Увійшло двох робітників, внесли вони ліхтарню і зачали щось робити, серед роботи говорили.

Позаяк прийшли з сьвітлом, тож король розглядав ся ці-каво довкруги і запримітив, що на супротивному кінци шопи є досить велика стайня. Там певно теплійше! — подумав, і рі-шив там пересунути ся на помацки, як лиш підуть робітники. Недалеко него лежали коцики для коний, тож постановив їх вихіснувати і взяти їх на одну річ »на річ корони«.

Робітники скінчили свою працю і відійшли, замикаючи за собою браму і взяли рівнож ліхтарню. Хлопчина, дрожачий-від студени, зачав шукати коців, а коли найшов, звинув і пі-шов з ними до стайні. Там постелив собі два а прочими на-крив ся. Почув ся тепер майже щасливим, хоч коци були старі, витерті, тай чути їх було прикрим і сильним кінсььким запа-хом. Майже його дусили а богато не гріли.

Хоч молодий князь був голодний і переязблий, то умучене

і велика потреба спочинку перемогли кожде иньше чувство. Вже засипляв, тратив свідомість, коли нараз діткнув ся якогось предмету, що найвиразнійше рухав ся. Пробудив ся сей час і з переляку запер в собі віддих. Се незвичайне діткнене так перелякало його, що на хвилю перестало в грудях бити серце і — лежав мовчки і слухав, але нічого не рухало ся біля нього і довший час не доходив до нього жадний голос. Знятий тревогою застановляв ся, що се за єство находить ся так близько коло нього, що з таким спокоєм дає йому чути свою присутність, серед глибокої темноти, що не дає нічого доглянути. На дармо питав себе: що має робити? Не находив відповіді. Чи лишити вигідне, перед хвилею заняте місце, щоб утічи перед тим страшним, загадочним сотворінем? Але, куди утікати? Із замкненої шопи не міг вийти, тай до дальшої мандрівки серед студени й ночі не мав сил, а думка про се не знане єство, що серед темноти і в замкненю може його переслідувати, в кожній хвили давати йому чути свою присутність, дотикати ся його лица рук — була для нього невиносима. Для нього неможливо було лежати так далі мовчки і переносити тревугу. Одиноким способом було протягнути руку, найти страшний предмет і розслідити його.

Лекше однак щось подумати, як виконати! Три рази витягав обережно руку серед темряви і за кожним разом, з глибоким зітхненем, брав її назад, не діткнувши ся нічого, але чуючи ся близьким діткнення. За четвертим разом намацав якийсь предмет і почув, що він є теплий і м'який. Що се могло бути? Може се труп якого замордованого? Ні, радше умерти, чим ще раз його діткнути ся. Але цікавість сильно панує над людським умом і небавом Едвард дрожачою рукою, майже проти волі шукав серед темряви знов. Діткнув ся якоїсь купки волосся, — мимо переляку рука псунула ся по чімсь, що було немов посторонком і досягнула.... теляти! Посторонок — се був хвіст звір'яти!

То він бояв ся теляти, — і застидав ся сам себе.

Але був радий з такого товариша і почував себе безмірно нещасливим, самітним і опущеним; так зле обходили ся з ним люди в послідних днях, так безсердечно, що йому було в пев-

ній мірі весело, що має біля себе жиюче єство, лагідне, хоч позбавлене, висших духових спосібностей. Рішив отже, без огляду на свою королівську гідність, заприятити ся з телятем.

Гладив рукою теплий хребет спокійно лежачого звір'яти і опісля подумав, що в иньший спосіб може вихіснувати свого товариша. Присунув отже свої коци до звір'яти, прикрив иньшими коцами не лиш себе але й нового свого товариша і по кількох хвилях було тепло й приємно, немов би лежав на м'яких подушках в королівській палаті в Вестмінстер.

Небавом гарні сні почали його голубити, як колиб жите його знов мало поплисти спокійнішим руслом. Почував себе свобідним з кайданів своєї несподіваної а строгої неволі, з того смутного приставання із здичілими видами суспільности і лежав в милій теплоті і серед сну принайменше був щасливий. На дворі зірвав ся вітер, шумів і вив, втискав ся шпарами до старого будинку і потрясав шопою. Для сплячого короля — був він солодкою мельодією. Скарги, вите і зойки бурі, що напрасно потрясала захистом короля, не доходили до уший ослабленого, а тепер сплячого серед теплого й вигідного окутаня. Мимохіть присунув ся ближше до нового товариша і заснув глибоким сном. З далека доходило до нього бреханє собак і рев коров 'буря шаліла безнастанно, дощ бив о дах шопи. Але все то не переривало сну короля Англії, ані сну теляти. Що до последнего, то його не обходила ані буря, ані та висока гідність, що лежить біля короля.

Х.ХІ

Князь серед селян.

Коли рано пробудив ся, побачив, що якийсь обережний щур схоронив ся до шопи тай зробив собі близько него леговище. Коли почув, що пробуджений рухаєть ся, чим мерщій утік. Усьміхаючись, сказав хлопець:

— Бідне сотворіне, чогож ти боїш ся? Таж я такий опущений, як ти. Я сам собі не можу дати ради, а тебе мав би переслідувати? Противно: я вдячний тобі за добру ворожбу, бо если король найдеть ся серед таких обставин, що щурі коло

нього шукають захисту, то в його життю конечно знайде щаслива зміна.

Устав і вийшов зі стайні. Нараз почув свіжі діточі голоси, що наближалися до шопи; двері отворилися — увійшло двоє молодих дівчаток. Коли побачили чужинця, перестали сміятися і говорити і задержалися і приглядалися цікаво. Пошептали тихо між собою, обережно приступили ближше, знов станули тихо, приглядалися нужденному королеви, то знов шептали між собою. Поволи заговорили голоснійше:

— Його личко дуже хороше! — сказала одна.

— Тай волосє красне, — додала друга.

— Але його одіне дуже пошарпане.

— Виглядає, немов дуже голодний.

Поволи, обережно зближалися дівчатка чимраз більше до Едварда, приглядаючи йому цікаво, мов би він був таким сотворінем, що може часом укусити. Вкінці здається, надивилися на нього досить великі, невинні дитячі оченята, бо дівчатка вдоволилися, приступили до нього, а одна спитала відважно:

— Хто ти є, хлопчику?

— Я король...

Дівчатка занімили з подиву, ширше отворили очі. Але по хвили перемогла цікавість і знов спитали:

— То ти король? який король?

— Король англійський.

Здивовані, змішані поглядали дівчатка то на себе, то на нього. Чи чула, Галю? Він каже, що є королем, чи се може бути?

— А чому-ж се не може бути правдою? Сей хлопчик чейже не говорив би неправди. Диви на нього, чи він спосібний до брехні. А подумай, — все чейже, що не є правдою, є брехнею. Сего годі заперечити.

Таке розумоване переконало цілковито і розігнало сумніви другої дівчинки, Марійки. По хвилі намислу сказала до Едварда.

— Як знаєш певно, що ти король, то я тобі вірю.

— Я певно король.

Річ була вже рішена, становище королівське найяснійшого пана узнано рішучо, а дівчатка бажали лиш знати, яким чином прийшов до такого прикрого положення, а передовсім, чому так

не по корлівськи є убраний. Відки він прийшов? Що далі має робити? Молодий князь був радий, що розкаже свою недолю ніжним і чутливим серцям, від котрих ще не міг почути ні на-смішок, ні зневаг. Розказав свої пригоди в зворушуючий спосіб тай забув навіть про свій голод. Малі його слухачки прислухували ся його словам а коли дізнали ся, що так довший час не їв нічого, не дали йому більше говорити, але завели крізь подвіря до дому, щоб дати йому сніданок.

В тій хвили почував ся король щасливим і вдоволеним.

— Як поверну вкінци на належне мені становище, — говорив до себе, — то буду все добрим і ввічливим для дітей тай ні коли не забуду, що в гидких часах мого нещастя ті дівчатка повірили мені а всі старші люди второпнійші, мали мене за брехуна і обманця.

Навіть мати дівчаток приняла короля з ввічливістю, мала вона добре й чутливе серце, тож зворушило її се опущене, в яким находив ся, той його немов смутний умовий стан. Вона була вдовою, незаможною тай сама витерпіла много в житю, щоб милосердити ся над безталанним. Думала, що божевільний хлопчина утік від своїх опікунів, тай бажала вивідати ся, відки він є, бо хотіла відпровадити його до свояків. Надармо називала много близьких сіл й місточок, але відповідь Едварда тай вираз його лица доказував, що ті місцевости йому незнані. Поважно й второпно розказував про двірські обставини а слези заливали лице, як лиш згадував про помершого короля, свого батька. Коли мова звертала ся на иньші предмети, то мовчав: очевидно се його не інтересувало.

Здивоване женщины росло чимраз більше, але вона таки не покидала тої думки, провідати все, а навіть, коли варила обід, застановляла ся, яким чином могла-б вивідати ся про тайну хлопця. Говорила о коровах і волах, — але він слухав байдужно, — про вівці так само; не був він отже певно пастухом. Опісля говорила о мельниках, ткачах, котлярах, о ріжних ремеслах, о заведенях для убогих дітей та й иньших заведенях, о тюрмах, о домі для божевільних в Бедлам, але всьо то не робило на нього найменшого вражіня. Подумала тепер, що може він був десь в службі, тому згадувала о всіляких занятях служ-

бових, але про се він рівнож нічого не знав. Замітанє, розпалюванє огню і т. д. все то не занимало його зовсім. Згадала о купаревій шкурі і запримітила із здивованєм, що лице короля розяснило ся. Думала отже, що відгадала правду, що бистрота й жіночий такт не могли її обманути.

Тому дала змученому язикови заслужений відпочинок, а запах, що уносив ся з парою з горшків, будив виголоднілого короля до того, що почав говорити о всіляких, смачних стравах. Тоді вдоволена женщина сказала собі в душі: »Се певно, що мусів бути послугачем кухаря«. А коли він не перестав і говорив далі о смачній їді, питала себе, відки він знає такі дорогі тай смачні страви, що являють ся лиш на столах богатих дуків? Може служив в королівській кухні? Рішила конче се розслідити.

Щоб пересвідчити ся, казала королеви, щоб кілька хвиль заступив її в кухонній роботі, а як хоче, то щоб приладив ще одну страву крім вже зварених, опісля вийшла з дітьми з хати. Король півголосом промимрив:

— Одного короля Англії в давних, правда, часах стрінуло таке саме лихо. Робив се Альфред Великий, тож праця кухарська не пошкодить й моїй гідности. Він спалив хліб, а я попробую сповнити наложене на мене довіре...

Постановленє було добре, але виконанє ні. І той король, так як Альфред Великий, глибоко задумав ся над своєю судьбою й держави, — тож наслідки мусіли бути такі самі і страві грозило спаленє. На щастє вернула женщина досить вчасно, щоб охоронити сніданє від цілковитого зіпсутя, а словами догани збудила короля з його мрій. Зразу була гнівна, але як побачила, що він змішав ся й посумнів, бачучи злі наслідки своєї недбалости в піднятїм обовязку, сейчас успокоїла ся і говорила до нього так само лагідно, як передтим.

Бідний хлопчина з'їв сніданє з великим смаком тай почув ся скріпленим й підбадьореним. Тепер не були для нього важні приписи двірської етики, радо знижав до уровня газдинї. Не знав він, що з лагідним чувством добровільного униженя, знята милосердієм, садила женщина біля себе і своїх дітий і годувала незнакомого, як їй видавало ся, божевільного волоцюгу. З початку хотіла посадити його в куті і там дати йому останки

страв, як се нераз робила з прошаками або собаками. Але доброта і милосердіє перемогли і подумала, що перед хвилиною наляяла на нього і щоб за се його винагородити, запросила його до їди біля спільного стола з власною ріднею.

Король зі своєї сторони все так чув себе засоромленим, що не гаразд сповнив приписи кулінарської штуки, тож згодив ся в душі їсти разом з тою жінчиною і її дітьми а не жадати окремого стола й покірної услуги. Ласкавість для ближних буває приятним чувством, тож добра жінка ціліську днину була в душі вдоволена, що показала ся для пройдисьвіта такою великодушною й милосердною, а король був рад зі своєї сторони, що простій селянці зробив так велику честь.

По сніданю зажадала газдиня, щоб король помив тарілки й миски. Він був вже готовий сему заперечити з гордостію, але досить вчасно пригадав собі, що Альфред Великий, коли пік хліб, мусів опісля і начине помити. Тож рішив його наслідувати до кінця.

Проба йшла зразу дуже тяжко; хлопець дивувався сам, що помити ложки й тарілки не так легко, як здається. Довершив вкінці довгу й прикру роботу і радо був-би йшов в далеку дорогу; однак не так легко зміг видерти ся з рук второпної жінки.

Казала вона йому сповняти деякі поменші роботи і з них вивязав ся досить вдоволяючо, бо не були трудні. Опісля дала йому й дівчаткам наобирати цілий кошик яблук, але до тої роботи, показало ся, Едвард був незручним, тож газдиня казала йому наострити ніж. Опісля чесав вовну так довго, аж поки не був певний, що о много перевисшив Альфреда і так много сповнив робіт низшого ряду, що достаточо можуть вони заповнити будучі історичні твори й романи. Всьо в світі має свої границі, а він їх не бажав переходити. Роздумував якраз, що треба вже йти в дальшу дорогу, коли газдиня принесла до нього по обіді кошик з котятами і казала йому потопити їх в близькім ручаю. Сего не міг вже зробити і застановляв ся, як вивязати ся з сего положення, коли нараз крізь вікно побачив крамаря, що ніс на плечах клунок. Крамарем був Джан Канти, а Гуго товаришив йому.

Король пізнав обох драбів ще передтим, нім вони його піз-

нали. Хопив отже-ж кошик з котятами в руку і вийшов мовчки супротилежними дверми. Хотів він його поставити в шопі тай утікати як найшвидше і найдальше.

Але коли крізь двері шопи з ляком глядів, що роблять його вороги, побачив нараз, що з бічної дороги якийсь жовнір біжить до голодранців. З найбільшою радістю пізнав його король і закликав:

В самій річи був се Мілес Гендон, що йому король надав шляхоцтво.

— Пан Мілес!

Правда се, що Мілес не думав навіть про своє достоїнство. Але молодий приятель не забув о тім, навіть в хвили радісного здивованя.

Іван Канти не тішив ся Гендоном. Кинув клунок на землю і швидко зачав утікати. Гуго зробив то само, а що був молодий й звиннійший, тож скоро випередив свого товариша. Мілес скочив швидко за послідним і за хвилю держав вже Івана Кантого за ковнір.

Розмова обох не тревала довго і Мілес бажав лиш довідати ся від старого волоцюги, де є хлопчина, що ним він так сердечно заопікував ся?

Коли Канти сказав, що король Фу-Фу I. утік і певно криється в якійсь сусідній селянській хаті, Мілес потягнув на найблизший дім і запримітив хлопця, що стояв на подвірю і кивав приязно до нього. Урадуваний жовнір ударив плазом шаблюки старого голодранця, щоб мав хоч невеличку памятку і побіг до хлопця.

Едвард поважно і ввічливо подав руку своєму спасителеви.

— Дякую вам, Сайр Мілесе, що знав прийти з помочію для короля.

Хмарина суму перебігла по лиці доброго Мілеса Гендона, коли почув ті слова, висказані з королівською повагою.

— Бідний хлопець, — подумав, таки не покидає його божевіллі!

І тоді тим більше забажав помочи безталанному.

— Богу дякувати, — сказав з сердечною усмішкою, — що вкінци віднайшовя тебе по довгих а трудних гляданях. Коли я

вчора прийшов між тих голодранців тай дізнав ся, що ти там був і не знав я, де треба шукати, попав я в роспуку. Однак чим мерщій біг я слідом тих двох драбів, додумуючи ся, що вони знов поженуть ся за тобою і прийшов таки на час, щоб їм видерти добичу. Тепер ходи зі мною, підемо до мого батьківського дому, до Гендон - Гал. Коні чекають на нас в поблизькім селі тай одіж є для тебе. За кілька днів будемо дома і тоді недоля скінчить ся.

— Добрий мій товаришу, — сказав зворушений король. — Надію ся, що небавом буду в силі нагородити тобі се, що ти для мене зробив. Ходи ще зі мною до хати тої селянки, щоб упевнити її про мою королівську вдячність. Як маєш гроші то дай їй.

Мілес усьміхнув ся і витягнув калитку.

XX.

Гендон - Гал.

Кілька годин пізнійше їхали товариші біля себе гостинцем до Гендон - Гал. Король скинув огидні лахи, а убрав ся в одіне що його Гендон для нього купив на лондонськім мості. Було йому в ньому тепло й вигідно.

Гендон уважав на се, щоб подорож не змучила його хлопчини. Був пересьвідчений, що вже надмірне напружене сил, нерівномірне або й недостаточна їда і брак сну пошкодити - муть для його божевільного ума, а спокій, рівномірний рух і жите доведе до здоровля. Тужив за тою хвилею, коли побачить свою прибрану дитину цілковито здорову на дусі, свобідну від тих божевільних думок.. Тому рішив розложити подорож на кілька днів, місто їхати день і ніч без перерви.

Як уїхали вже близько десять англійських миль, станули серед прегарного села і заїхали до гостинниці. Ту Гендон так само обходив ся з королем, як передтим' стояв за столом, як король їв і послугував йому; опісля розібрав його і положив до ліжка. Вкінци окутав ся у вовняну ковдру і сам положив ся перед дверми кімнати.

Слідуючих два дні їхали поволи далі, розказували собі

взаїмно пережиті пригоди по розлучі тай сьміяли ся з деяких, що перше були страшні.

В посліднім дни Гендон був видимо дуже зворушений. Говорив много про свого старого батька, а про брата Артура, оповідав всілякі дрібні черти, що дуже хорошо сьвідчили о їх характері. Сердечно й солодко згадував о лейді Едиті, був веселий, старав ся найти щось доброго до говореня навіть про брата Гугона. Як здивують ся і урадують ся в Гендон Гал, коли він поверне! З трудом добирав слів, щоб змалювати радість і щастє, що його надіяв ся збудити в родинній хаті.

Їхали дуже плодовитою околицею, численні овочеві дерева закривали мешканя. Біля гостинця бачили буйні левади, що на них видко було горбочки, мов филі на спокійнім озері. По полудни кількома наворотами вилізав блудний син на горбок і дивив ся, чи не побачить батьківської хати. Вкінци побачив здалека і закликав зворушений:

— Мій королю, бачиш село і замок побіч, ті вежі, що взносять ся над ним. То наше родинне гніздо, а сей ліс — се сад мого батька. Замок має сїмдесять кімнат, чи можеш собі представити? Батько мав звичайно двацять сїм слуг. Побачиш, як нас гостити-муть. Спішім, бо я нетерпеливий.

Мимо поспіху приїхали до села аж о третій годині пополудни. Їдучи, говорив Гендон безнастанно:

— Диви, ту є церков, обсаджена липами, як давнійше, а там низше гостинниця з »червоним львом«: перед гостинницею видко торговицю. О, і стара колодязь стоїть, як перше, — ту нічого не змінило ся, хіба люди. Правда, що десять літ, то не довгий протяг часу, тай людий декотрих, здаєть ся, пізнаю, але вони не пізнають мене.

Говорив далі. Коли приїхали на кінець села, звернули на вузку стежку, довгу пів милі, що тягнула ся між двома парканами. Вкінци дістали ся перед велику, камінну браму, а за нею серед обширного, хорошого городу, стояв шляхоцький замок.

— Витаю тебе, мій королю, в Гендон Гал, — закликав Мілес. Який-же для мене щасливий сей день! Мій батько, брат лейді Едита збожеволіють з радости і з початку нічого не будуть ба

чити крім мене. Не бери їм сего за зле. Та й тебе повитають сердечно, коли дізнають ся, як тебе люблю, як тобі відданий. Задля мене вони й тебе полюблять і дім мій буде для тебе домом родинним.

Перед головним входом зсіли з коний і Гендон подав королеви руку і увійшов з ним на сходи. Вперед прийшли до передпокою, а з него до чималої кімнати, швидко присунув Мілес королеви найблизше крісло, а сам приступив до молодого чоловіка, що сидів біля стола і писав.

— Поцілуй мене, Гугоне, — закликав Мілес. — Скажи мені, що радуєш ся моїм поворотом. Де є наш батько, щоб поспішив до него. Доперва тоді почувати-му себе під родинною стріхою, коли побачу його лице, діткну ся руки і почую його голос.

— Бідний чоловіче, — твій ум видко помішаний. Певно сьвіт і судьба з тебе кепкували чимало, бо про се сьвідчить твоя витерта одіж і вигляд. За когож ти мене маєш.

— За кого я тебе маю? За того, хто ти є: за Гугона Гендона, — відказав Мілес.

— А ти гадаєш, що ти хто?

— Моя гадка не має ту нічого до роботи. Чиж хочеш удати, що не пізнаєш твого брата, Мілеса Гендона?

Лице Гугона виявило веселе здивоване:

— Чиж се не є жарт? — закликав, — чиж гріб може вернути до житя мертвяків? Богу дякувати, если так є. По так довгих, смутних роках мав би повернути наш бідний, затрачений брат? Ах, се дуже приятне, дуже хороше, щоб лиш се було правдою. Прошу тебе, не жартуй собі з мене. Швидко, ходи сю да, нехай придивлю ся твому лицю.

Уняв за руку Мілеса, привів його до вікна і приглядав сї цікавим зором. Опісля обходив його, обертав на право на ліво. Мілес дав йому робити з собою, що хтів, сміяв ся при тім і кивав головою.

— Придивляй ся, як хочеш, брате, — сказав. — Будь спокійний: черти мого лица видержать пробу. Можеш мене слїдити від ніг до голови, або навідворот, мій добрий Гугоне; найлеш у мене все твого брата Мілеса, давно пропавшого брата.

Так, нинішній день буде для нас всіх днём щастя і радості — я знав о тім. Дай тепер тво юруку, поцілуймо ся. О, Боже, хочу плакати з радості!

Бажав обняти брата, але Гуго цофнув ся, спустив смутно голову н груди і закликав, немов сильно зворушений:

— О, Боже милосердний, додай мені сили, щоб я міг перенести сей завід!

З початку не міг Мілес промовити, вкінци спитав:

— Про який ти звід згадував? Чи-ж я не є твій брат?

Смутно потряс головою і сказав поволи:

— Дав би Бог, щоб я ошибав і щоб иньші очі відкрили ту подібність, якої я не бачу. Але бою ся, що се письмо писало правду.

— Яке письмо?

— Тому шість літ прийшов лист з чужини, зза моря. Стояло у нїм, що мій брат згинув в бою.

— Але-ж се брехня! Веди мене до нашого батька, він пізнає мене сейчас.

— Чи-ж мож увоскресити умерлого?

— Батько не жиє?..

Безталанному чоловікови не стало голосу, йому задрожали уста.

— Мій батько умер — о, яка-ж се болюча вістка! Моя радість пропала! Прошу тебе, приклич брата Артура.. Він пізнає мене, потішить в горю.

— Він рівнож помер!

— Боже, змилосоуди ся надімною! О, як мене судьба карає! Умерли, оба померли! Чесних бере Бог до себе, а такий негідний як я, жиє далі. Змилосоуди ся, не говори, що рівнож... лейді Едита...

— Умерла? Ні вона жиє...

— Богу дякувати. То одно може направити всьо проче. Швидко, брате, провадь мене до неї. Скажи їй, як хочеш, що я чужий, — вона того не скаже, ні, ні, вона пізнає мене. Сумнівати ся о тім може хіба божевільний. Провадь мене до неї і заклич Гугоне також наших старих слуг, вони мене пізнають.

— Пятьох з них є ще в дома: Петро, Максим, Давид, Бернард і Маргарита.

З тими словами вийшов Гуго з кімнати.

Задуманий і зажалений стояв Мілес мовчки і опісля ходив неспокійно там і назад по кімнаті і сказав півголосом:

— Дивна річ, з поміж так численних слуг, двацять двох вірних, чесних людей нема, відійшли, а лишило ся пятьох, що нічого не варті.

Молодий король, о котрім він забув задля свого смутку, сказав поважно і сердечно:

— Не жури ся, чесний чоловіче і диви, на сьвітї є ще й иньші люди, що перечать другим їх права і висьмівають їх найслушнійші жаданя. В кождім разї маєш в мене товариша своєї недолї.

Гендон почервонїв.

— Ах, мій королю, не говори так, чекай і диви ся... Найбільше правдомовні уста в Англії ствердять, хто я є. Чиж я маю бути нужденним самозванцем? Чиж не знаю того старого замку, образів моїх предків, всего, що нас окружає, так точно, як хлопець знає дитинну кімнату, що в ній виростав, вір менї, бо говорю правду. Тебе я не зводив би. Чи сумніває шся о мене?

— Ніколи не буду сумнівати ся; — запевнив молодий князь з сердечністю й простотою дитини.

— Дякую тобі! — закликав з чувством Гендон.

Так само просто, як передтим, спитав тепер король:

— А ти перше сумнівав ся о правдивости моїх слів?

Гендон замовк змішаний і рад був, що прихід Гугона не дав йому відповісти.

З Гугоном увійшла хороша, багато убрана женщина, а за нею кількох слуг. Із спущеною головою і поглядом незмірного болю, хитаючи ся, поступала вона наперед.

— О, Едито моя! — крикнув Мілес.

Однак Гуго задержав його рухом руки.

— Придиви ся йому гаразд, — сказав приказуючим голо-
сом до женщины. — Чи знаєш його?

Коли женщина почула голос Мілеса, затрясла ся, легкий румянець виступив на її лице і виски. Видко, дрожала на цілім

тілі. Задержала ся кілька хвиль, опісля піднесла голову і дивилася на Гендона непевним, переляканим зором і кров уступила з її лица, виглядала мов смерть. Тихим голосом зойкнула: »Не знаю його«! — опісля відвернула ся і непевним кроком вийшла з кімнати.

Мілес Гендон упав на крісло і закрив лице руками. За хвилиню його брат сказав до слуг:

Чи ви придивили ся тому чоловікови, чи знаєте його?

Слуги заперечили. А їх пан звернув ся до Мілеса:

— Слуги не знають тебе, чужинче. Думаю, що ти помилив ся. Ти бачив, що навіть не пізнала тебе моя жінка...

—Твоя жінка!..

І з тими словами зловив Мілес зелісною долонею Гугона за горло, а він був в його руках слабкий, мов дитина.

— А ти нужденний злодію, тепер все розумію. Брехливий лист про мою смерть ти сам написав і обманьством видер мені суджену і моє майно. Забирай ся, бо не хочу замазати чести хороброго жовніра кровію, такого скота, як ти!

З почервонілим лицем, упав Гуго на крісло і приказав слугам зловити і звязати »чужого« чоловіка. Один слуга сказав дрожаючи:

— Пане, він має оруже, а ми безоружні.

— Він має оруже? Щож се значить, таж вас так много? Ловіть його кажу.

Мілес остеріг їх словами:

— Ви мене знаєте з давних ще часів. Не приходіть, отже близько, як жите вам миле.

Залякані слуги не знали що робити.

— Ідіть і уоружіть ся! закричав Гуго. — Я піду по людей, а ви пильнуйте дверей.

З порога звернув ся ще до Мілеса:

— Не пробуй утікати, бо се тобі лиш пошкодить.

— Я мав би утікати? Як се твоя одинока журба то будь спокійний. Мілес Гендон є властителем Гендон Гал, — і лишить ся ту. даю на се слово.

Вона його відпекала ся.

Задуманий сидів король кілька хвиль мовчки, опісля глянув на товариша і сказав:

— Се дивно, дуже дивно. Сего я не в силі второпати.

— А для мене се зовсім зрозуміле. Я знаю. Гугона, тож можу надіяти ся такого обходження. Він все був підлим.

— О, я не говорив тепер о нім, сайр Мілесе.

— Ти не говорив про мого брата? А до чого-ж ти говорив ті слва »дуже дивно«?

— Справді? Чиж в самій річи ти не подумав, як то дивно за ним.

— Хто, кого? Тепер я тебе, здаєть ся не розумію.

— Справді? Чиж в самій річи тине подумав, як то дивно, що дотепер по цілій державі не розсилають проклямацій, що мають мене відшукати. Нечаяне і невияснене зникнене голови держави повинно бути неспокоєм і нещастем для тих що стоять при кермі держави — і вони повинні шукати мене.

— Се правда, мій королю, я забув про се. — Гендон зітхнув і додав в думці:

— Ти безталанний хлопче, все таки снуєш свою зворушаючу мрію.

— Але тепер! — говорив король далі — я рішив ся на спосіб, що виратує і мене і тебе. Напишу кільканайцять слів по англійськи, латинськи і грецьки і ти підеш з тим завтра до Лондону і даси моє письмо мому дядькови, льордови Гертфольд. Він пізнає сейчас мій почерк і вишле по мене людей.

— Чи не було-б лучше, мій королю, щоб ми спокійно тушили ся доти, доки я не докажу своєї тожсамости і не відберу свого майна! Тоді було-б мені лекше...

— Мовчи! перервав знетерпеливлений король. — Що значать твої дрібні, приватні справи супроти таких о які ту ходить, се є добро держави?

Лагідно, немов стидаючи ся свого гніву, додав:

— Послухай мене і не бій ся. Тобі також станеть ся все по справедливости, на се даю своє королівське слово. Я сам дам

приказ, щоб тобі все винагороджено. Ні, не забуду і потрафлю відплатити так за добре, як і за зле.

Взяв перо до руки і зачав писати. Гендон дивився на нього милим поглядом і говорив до себе:

— Коли-б я тебе не бачив, тай не знав, як мають ся справи, то повірив би, що се говорить король. Як він уміє греміти словами, мов правдивий монарх. І де він того научився? Як хорошо пише на папері букви, що їх уважає за латинські і грецькі. Як не зумію найти якої вимівки, щоб його переконати, то готов мене змусити завтра до виїзду, щоб я виконав се посольство.

Небавом однак звернулися його думки на смутну судьбу і на се, що ось тепер переносив, і так огорнула його журба, що мимохіть узяв з рук короля папір і сховав до кармана. »Як дивно поводи́ла ся Едита«! — думав. »Се певно, що пізнала мене.. а може й не пізнала... Борю ся все з иньшою гадкою, з иньшими пересьвідченнями. Але таки перемагає та гадка, що вона таки мене пізнала. »Але-ж бо Едита ніколи не говорить неправду, а тепер заперечила«. Певно Гуго вплинув на ню, казав їй сказати брехню... Певно, що так стало ся. В той спосіб можна відгадати загадку. Вона була, мов мертва з переляку. Так, він присилював Едиту до брехні.

— Піду тепер до неї, як його нема, мені вона скаже правду. Її серце зворушить ся споминами нашої хорошої молодости, взаїмно пережитої. Неможливо, щоб мене хотіла зрадити, вона визнає все щиро. В її жилах не пливе ні одна капля фалшивої крові, вона була все чесною. Давно вона мене любила — і в тім лежить мій спокій і неможливо виречи ся того, кого раз щиро любило ся.

Швидко ступив до дверей, але вони самі отворили ся. Увійшла Едита. Була смертельно бліда, але в кождім її порушенню видко було її жіночу гідність. Хід її був тепер рішучий, лиш лице мало в собі вираз болю.

З радим усьміхом кинувсь Мілес до неї, але вона задержала його на місци лагідним, ледви примітним рухом руки. Сіла і показала йому крісло. Його серце зайшло кровю: то він не був-же її товаришем молодих літ, але чужинцем? Того не надіяв ся

і здивований майже питав сам себе, чи він справді є той, за кого себе має.

Лейді Едита сказала:

— Мій пане, я прийшла, щоб тебе остеречи. Трудно когось відвести від мильного пересвідчення, але може удасть ся тебе склонити, щоб ти не наражав ся на небезпеку. Не сумніваю ся, що ви уважаєте слова свої за правду — тай се не є каригідне. Але, як лишите ся ту довше, т олихо буде з вами.

Хвильку вдивила ся йому глибоко в очи і додала із зворушенем:

— Ваше пересвідчене тим фатальнійше, що наш брат був цілковито подібний до вас.

— Але-ж, пані, на милість бога, таж я є ним.

— Вірю, що ви о тім щиро пересвідчені. Не сумніваю ся о вашій чесноті, але остерігаю. Мій муж є ту паном і володарем, сила його є безмежна, місцевий нарід гине з голоду, або серед розкоший, — а все після його волі. Коли-б ви не були так дуже подібні до чоловіка, що за него признаете ся, то мій муж лишив би вас в мирі. Але вірте мені, я його знаю дуже добре і знаю, що зробить, вмовить у всіх, що ви божевільний, або обманець і всі за ним то само скажуть.

Ще раз поглянула йому глибоко в очі:

— Коли-б ви були справді Мілесом Гендоном, — уважайте на мої слова... то ваша судьба була-б ще страшнійша. Він з'умів би вас стратити і яко обманця, самозванця видав би тебе судови і жадав би покараня. Ніхто не зважив би ся тебе пізнати.

— Вірю, — сказав гірко Мілес. — Сила, що уміє вимочи послух там, де йде о се, щоб виречи ся товариша молодости, найде послух у тих, що бажать хліба. Сила, се доказ і вплив сильнійший від тих мрій, що звуть ся честію і праведністю.

Легкий румянець перебіг по лиці женщины, очі спустила до землі. Однак далі говорила:

— Я вже вас остерегла і ще раз се роблю. Утікайте відси, бо сей чоловік вас стратить. Він є звірем, що не знає милосердя. Я його рабиця і се гаразд знаю. Бідний Мілес, Артур і сір Ришард, мій дорогий опікун і ти волів би радше не жити, ніж

найти ся в руках того чоловіка. Жадаючи його гідности, його майна і ти кинув ся на нього — о, не жди довше, бо згубиш себе. Утікай як найшвидше. Може не маєш гроший, щоб перекупити слуги, то возьми отсю калитку, благаю. Не відкидай моєї ради і просьби, утікай, поки се можливо.

Мілес не прийняв калитки, устав і зближив ся до женщины:

Одну маю просьбу, — сказав. — Подиви ся мені в очі.. так — і скажи: Чи я Мілес Гендон?

— Не знаю тебе.

Присягни.

— Присягаю, — сказала тихо, але виразно.

— О, і хто-ж би був колись подумав? — зойкнув Гендон.

— Утікай! пощо тратиш дорогий час? Утікай, ратуй ся...

Отворили ся двері, уоружені вояки вбігли і розпочала ся нерівна борба. Гендон вкінци таки упав; його закували в кайдани і винесли. Молодого короля рівнож звязали і попровали до тюрми.

XXII.

В тюрмі.

Тюремні казні були всі переповнені, тож вкинули обох товаришів до чималої кімнати, де сиділи всі оскаржені о злочин меншої ваги. Застали там численну товпу, може зо двацять людей, що мали руки й ноги заковані в кайдани, різного віку і роду, людей огидних і крикливих. Король був повний болю і гніву, що посміли так зневажати королівський маєстат. Гендон мовчав, страшний біль рвав його душу, кервавив серце. Вертав до дому мов блудний син, щасливий і певний, що любов й вдоволене, з яким його повитають, винагородить всі терпіня довгого вештаня по широкім світі, — а тимчасом вирекли ся його і вкинули до тюрми.

Така надія з правдішністю а золотими надіями, відбирала йому майже память і були хвилі, що питав себе у сні, чи на яві. Він був в положеню чоловіка, що вийшов на дах хати, щоб поглянути на дугу, а тимчасом грім на него вдарив.

Поволи порядкували ся однак його думки помішані; по-

вторяв в душі, пригадував, бажав пояснити поведене і слова Едити. Ох, як вони шарпали його внутр, як неможливо було со бі се пояснити і успокоїти ся. Чи вона пізнала його, ні? Надармо домагав ся розв'язати загадку. По довшій надумі прийшов до пересвідчення, що вона таки пізнала його, але лиш з самолюбства вирекла ся його. Хотів їх проклинати, але так довго було її імя святим для його серця, що навіть тепер не міг сего зробити.

Гендон і король переспали першу ніч неспокійно, скутані в нехарні і подерті коци. Дехто з вязнів випросив собі у дозорця, щоб за їх гроші приніс їм горячих напйтків. Зачали отже пиятику з огидними співами і криками, а на кінець прийшло між ними до бійки. Перед півночію один чоловік ударив так сильно якусь женщину колодкою від кайданів по голові, що вона упала майже мертва, аж дозорець прибіг, вибив винownika і привернув в той спосіб спокій. Устала тоді пиятика так могли тепер заснути лиш ті, що їм не перешкаждали зойки і наріканя обох пораниених.

Слідуючі дні і ночі були подібні до перших. В день приходили всілякі люди, що їх Гендон пригадував собі почасти, як давнійших знакомих, щоб придивити ся »обманцеви« — і вони звичайно обкидали його зневажливими словами. Пиятика, крики і сварні заповняли ночі. Лиш оден цікавіший случай зайшов в тім часі. Дозорця привів старого чоловіка і сказав йому:

— Обманець є ту. Ужй твоїх очий і погляди собі його.

Гендон поглянув на чоловіка. Перший раз від коли сидів в тюрмі, дізнав приятнішого чувства. Пізнав його гаразд.

Старець обійшов довкруги тюрми, придивив ся чертам лиць всіх і сказав:

— Я бачу ту лиш нужденних злодіїв, огидних хробів гостинців й ровів. Котрий з них є самозванцем?

Дозорця сміяв ся:

— Придиви ся тому великому драбови і скажи опісля, що думаєш о нїм.

Старець приступив близше, довго дивив ся на Гендона до питливим зором, опісля сказав:

І зробив рух коло шиї і ним найвиразнійше вияснив свої
— Маєш слухність! Твої старі очі ще добре видять, здаєть ся мені. Коли-б я був паном Гугоном, то не робив би довгого заходу з тим самозванцем...

І зрби в рух коло шиї і ним найвиразнійше вияснив свої слова.

— Так, так, нехай подякує Всевишньому, як щось гіршого не потерпить, — упевнив старець. Коли-б се залежало від мене, то-б спалив того злочинця на кострі.

Дозорця сміяв ся так, як смієть ся гієна.

— Скажи йому се, що гадаєш, — додав. — Кождий так робить. Се є певно приятність.

Поволи вийшов з тюрми і лишив старця. Тоді сей послідний укланув перед Мілесом і вишептав:

— Богу дякувати, що ти таки вернув мій ласкавий пане. Ти жиєш, а я від сімох літ плакав по твоїй смерті! Я пізнав тебе за першим поглядом — як тяжко було мені удавати байдужність і упевняти тамтого, що бачу ту лиш ворогів людства. Пане, я убогий і старий, але як прикажеш, то визнаю правду і буду се голосити другим, хоч би мене мали повісити.

— Ні, — закликав Гендон, — тим мені не поможеш, а себе згубиш. Але дякую тобі, бо ти вернув мені хоч троха віри в людей.

Через слідуючі дні переходив старий слуга частійше до тюрми, щоб, як говорив дозорці, наговорити доволі тюремникови, що посьміяв удавати його давного пана.

Ті відвідини були дуже хосенні, бо він з припорученя Гендона приносив смачнійшу їду для короля, що не міг знести тюремного харчу. Рівно-ж дізнавали ся від него, що дієть ся поза тюрмою. Очевидно Андрій мусів бути дуже обережний й не приходити надто часто, тай не довго сидіти, щоб його не підозрівали. Умів він рівнож свої відомости так зручно подавати, що лиш Гендон їх розумів, прочі уважали його слова за якісь погрози.

Від Андрія дізнав ся Мілес поволи про судьбу цілої родини, за час його неприсутности. Артур помер вже був тому шість літ. Жаль знов і туга за Мілесом знищила здоровле бать

ка. Вкінці прийшов лист з нещасною, жалібною вісткою. Сей удар уразив смертельно Сир Ришарда, а Гуго напрасно зачав старати ся о руку Едити, а Сир Ришард, прочуваючи близьку смерть, бажав побачити ще перед смертю Едиту і Гугона, разом звінчаних. Кілька разів просила Едита о проволоку, за кожним разом змогла випросити собі оден місяць часу, на кінець вінчанє відбуло ся при смертній постели Сир Ришарда. Супружество не було щасливе. В околиці говорили собі, що скоро по вінчаню, молода жінка найшла між паперами мужа перший начерк того злосчасного листа о смерті Мілеса. Тоді зачала упреки робити свому чоловікови, що сфалшованєм листа убив батька і присилював її до вінчаня. Загальнож говорили люди, що Гуго з нечуваною строгостію обходить ся з жінкою, так як з рабинею. По смерті батька, Гуго відкинув від себе підступну маску доброти; всі, що зависимі від него, бачили у нїм страшного і безсердечного пана.

Случайно сказав Андрій вістку, що незвичайно подїлала на короля і зворушила його.

— Говорять, — розказував старець, — що король збожеволїв. Але заклинаю, що сю вістку почули ви від мене. Хто про се говорить, той дістаєть ся в руки ката.

Лискучим оком поглянув король на старця, опісля закликав:

— Король має здоровий ум, добрий чоловіче, а для тебе було-б лучше, щоб ти не займав ся справами, що до тебе не належать і не ширив брехливих вісток, що є зрадою державною.

— О що сему молодому хлопчинї ходить? — спитав здивований Андрій.

Гендон дав йому знак, щоб більше про се не говорив. Тож старець перейшов до иньших справ.

— Помершого короля, як говорять, похоронять у Грайндсор, а молодого коронувати-муть небавом у Вестмінстер.

— Здаєть ся мені, що перше мусять його відшукати, — сказав король. — І певно старають ся тепер о се.

— Що до чор... — Андрій не скінчив слова, бо Гендон поглянув на нього остро.

— Сир Гуго хоче бути присутнім на коронації! — говорив старець далі. — Має він велику ласку у лорда-протектора і надієть ся, що при тій нагоді буде іменований паром.

— Що се за лорд-протектор? — спитав король.

— Князь Сомерсет. Мій Боже, чейже є лиш оден. Лорд Сеймор, граф Гертфольд.

— Від коли-ж він князем і лордом-протектором?

— Від кінця січня.

— Прошу-ж тебе, хто його іменував?

— Тайна рада, за призволенем короля.

Король пірвав ся зворушений:

— Короля... що за король?

— Що за король? Господи змилосоуди ся, що тому моло косусови? Позаяк маємо ми одного короля тож відповідь не є дуже трудна: »Найяснійший пан«, король Едвард, нехай Господь хоронить його посв'ячену голову. Говорять що він дуже милий і хороший хлопець, мимо хвороби, що никне з кожним днем, всі уста не можуть його нахвалити ся. Благословлять його всі тай благають Всевишнього, щоб »многі літа« володів в Англії, бо він є вельми милосерний. Як лиш вступив на трон, помилював князя Норфолк, а говорять ще, що він задумує знести всі кроваві закони, що гнетуть народ.

Молодий король сидів мовчки, остовпілий із здивованя. Його гадки так заняв сей »хороший хлопець«, що навіть не слухав дальшої мови Андрія. Чиж тим хлопцем, що обняв по нім королівський престол, мав би бути сей жебрак, з котрим він заміняв одіж перед виходом з палати? Се неімовірно: хоч би сей мерзенник назвав себе князем Валії, то його поведене тай мова зрадила-б його; сейчас нагнали-б його і зачалиб шукати правдивого короля. Чиж се можливе з другої сторони, щоб на троні, місто князя, посадили якого-будь потомка хоч би найдавнішого шляхоцького роду? Сего рівнож годі подумати, його дядько не стерпів би сього, він же був всемогучим. Надармо намагав ся пояснити сю справу безталанний Едвард. Чим більше старав ся розв'язати замотану загадку, тим ставала вона для нього труднішою. Так думав, аж голова розболіла, аж сон відлетів від нього. З кожною годиною банував більше за свобо

дою, бажав вибрати ся в дорогу до Лондону. Тюрма мучила його страшно.

Всі змаганя Гендона, щоб утихомирити короля, були даремні. Не дав ся потішити. Дивним дивом удавало ся се двом женщинам, що були приковані до стіни біля князя. Вони були тах і їх біль, що його вразив.

від них спокою і терпеливості. За се був їм вдячний, небавом полюбив їх а милосердіє їх, приносило йому незвичайну пільгу.

Спитав їх очевидно, за що їх замкнули. Коли відповіли, що за визнаване католицизму, сказав:

— Чи-ж се має бути злочин? За се імовірно не будуть держати вас довго.

Женщини мовчали, але молодий король запримітив в чертах ї хлиць біль, що його вразив.

— Мовчите, — сказав з чувством, — скажіть, чи вас мають в иньший ще спосіб покарати? Говоріть, прошу не бійте ся.

Женщини зачинали говорити про иньші справи, але зворушений король говорив:

— Може вас мають бити? Ні, так безсердечним ніхто не може бути. Скажіть мені, що се не можливо. Правда, що так?

Смутні і змішані женщины не раді були відповідати на його питання. Вкінци одна сказала придушеним голосом:

— Не говори так, добра дитино, твоя сердечність й ніжність роздирає мені серце... Господь додасть нам сил щоб...

— Признаєш отже, — перервав король, — що будуть вас буками бити! Сором для нужденників, що мають камінні серця. Не ридай, бо годі мені на се дивити ся. Будьте певні! Як лиш дійду до влади, то сейчас постараю ся вас увільнити від так строгої кари.

Коли король пробудив ся на другий день, тих женщин не було в тюрмі.

— Випустили їх на свободу! — закликав радо, а опісля до дав з сумом:— нехай Господь благословить мої солодкі утішительки, тай буде тепер для мене помочию.

Увійшов дозорця з кількома помічниками до тюрми і казав вязням, щоб сейчас повиходили на подвіре будинку. Король був щасливий, що побачить блакитне небо, відітхне сьвіжим

воздухом. Дуже нетерпеливив ся, що так поволи випроваджували їх. Вкінці прийшла черга на него і його розкували і казали йти за Гендоном й иньшими.

По стрімких, камінних сходах, увійшли вязні на подвірє, виложене камінними плитами. Уставили всіх плечима до муру, рядом, а поперед них потягнули довгий посторонок, за котрим стояли дозорці. Над ними було небо захмарене й непривітне, воздух студений, сніг вкривав пусту частину подвіря, мов смерт не покривало, довкола було всьо сумне. Часом віяв зимний вітер і кидав снігом.

Далеко від них, але майже в середині подвіря, стояли дві женщины, приковані до грубих стовпів; одним поглядом пізнав король, що се були його товаришки, з дрожанєм й сумом сказав до себе півголосом:

— Їх же не пустили на волю, як я собі думав? Чиж се можливо, щоб їх били буками — в Англії? Не в поганській країні, ле в християнській Англії? Се соромно! Будуть їх бити, а я, що перше потішав їх і успокоював, дивити ся буду на таку страшну несправедливість! Чиж не є се дивно, що я володар цілої держави, не в силі їх увільнити! Але прийде час, коли я потягну злочинців до одвічальности, тоді задрожать перед мною; за кожний удар, дістануть сто!

Отворили внішню браму і товпа народу впала на подвірє, окружила засуджені женщины і закрила їх перед очима короля. Сьвященик йшов серед товпи і зник з очий короля, він чув якусь мову, здавало ся йому, що хтось питає, чули опісля відповіді, але слів годі було почути. Опісля кількох слуг судових рухало ся ту і там мов при якійсь роботі по другій стороні подвіря. Робили якісь приготованя. Було тихо серед товпи.

Видцям казали розступити ся на два боки, а кров застигла в жилах короля, коли побачив високий костир а в середині дві женщины і ката, що підпалював.

Нещасні жертви стояли з похиленими головами, а лица закрили руками. Вже огонь досягав червоними язиками середини костира, а легкі синяві хмарки диму підносили ся у воздух, коли нараз з плачем і зойком прибігли дві дівчинки до засуджених женщин. Судові слуги зловили їх, але одна таки вирвала ся.

Кричала, що бажає умерти разом з матерією, і нім могли сему перешкодити, вже стояла біля одної жінчини і повісила ся їй на шиї.

Відорвали її знов, але огонь запалив вже був її одіне. Скинули з неї горючу одіж і придержали, хоч з плачем благала, щоб дозволили їй умерти враз з матерю. Бо, пощож вона тепер буде жити? Ще рвали ся дівчатка до добровільної смерти, коли у воздусі роздали ся страшні, роздираючі серце зойки, вирвані страшною мукою смерти з серць конаючих, мимохіть відповіла тов-ла гомоном, а король лиш одним поглядом кинув на стіс дерева і опер ся о мур.

Гендон, з гнівом і жалем в душі, звертав увагу на короля. Опісля сказав до себе:

— Його стан видимо ліпшає, в послідних часах змінив ся незвичайно і став лагіднійший. Перше був би з шаленим гнівом рвав ся до дозорців і кричав, що він король і приказує пустити на свободу обі жінчини. Може перемине його помішане ума, а дух освободить ся від мрій. Дай Боже, щоб се наступило швидко.

Того дня впровадили до спільної казні кількох нових тюремників, що їх опісля відпровадили знов на иньше місце, щоб понести кару за свої провини. Король розмовляв з ними довгий час, бо від коли був в тюрмі, почував ся до обовязку говорити з кождим вязнем, розслідити, чи справедливо поносить кару, а се що нераз чув, розривало йому серце болем і обуренем. Жінчину, нужденну і убогу притім тупоумну мали повісити за се, що украли у ткача півтора ліктя полотна. Другого чоловіка оскаржили о крадіж коня, але що годі було йому сего довести, вийшов на волю. Але небавом замкнули його знов, бо забив серну в королівськїм лісі. І за се мали його повісити. Був там рівнож хлопчина зі склепу, а його судьба переймила короля. Безталанний зловив сокола, що імовірно утік від свого властителя В добрій вірі, що злого нічого не поповнив, взяв птицю домів, а за се суд засудив його на смерть

Се переймало страхом серце короля. Домагав ся, щоб Гендон утікав з ним з тюрми і провадив його до Вестмінстер, щоб засісти на престолі і освободити всіх тих безталанних.

— Ах, бідне моє дитя, — думав Гендон. — всі ті оповідання погіршили знов його стан. Коли-б не вони, був би він вже зовсім здоров.

Між ними був також старий правник, людина з лицем о чертах визначних, повних характеру й розуму. Перед трома роками видав він письмо, в котрім виказав несправедливість льорда-канцлера. Тоді виключили його з поміж правників і за кару утяли йому до половини оба уха. Крім того мусів заплатити три тисячі фунтів за кару і сидіти в тюрмі, поки не зложить тих грошей. В послідних часах знов провинив ся, бо боров ся письмом о справедливість. Тож суд присудив утяти решту уший, випалити пятна на обох лицах, заплатити пять тисяч фунтів і до кінця життя сидіти в тюрмі.

Поважний чоловік відкинув на бік своє сиве волосе і показав відтяти уха.

— Се рани почесні, — сказав з гідністю і спокоєм.

Очі короля блищали жалем і обуренем, коли закликав:

— Ніхто мені не повірить і ти мені не повіриш, але менше з тим! Побачиш і переконаєш ся, що за місяць будеш свобідний, а закони, що є соромом для Англії, будуть знесені.

Все йде на світі лихим порядком: ті, що видають закони, стоять понад ними, не знають їх з власного досьвіду, бо инакше були-б вони лагіднішими.

XXIII.

Посвята.

Мілесови сприкрила ся тюрма і примусова безчинність. Ви глядав вже того дня суду і здавало би ся, що прийме кождий за суд, щоб вже раз вийти на волю. Ошибав ся однак, бо не знав, які проби чекають його. Засудили його, яко »безстидного волоцюгу« і за се, що кинув ся на Гугона на кару буків.

Гендон боронив ся перед соромною карою, але се нічого не помогло

Коли Мілес стояв вже на місци кари, удало ся королеви дістатись між перших рядів видців. Побачив свого вірного слугу і оборонця, як стояв закований і був жертвою зневаг й насмі-

шок дикої товпи. Едвард почув ся тим обидженим. Коли побачив, що хтось кинув на Гендона яйцем і воно розбило ся на його лиці, закипіла кров в молодім королю і він скочив до судових слуг і крикнув:

— Стидайте ся! Пускайте сейчас мого слугу, я...

— Мовчи! — крикнув переляканий Гендон, хочеш запропастити себе? Не зважайте на його слова, він божевільний...

— Не жури ся про нього, сказав кат, що був присутний при кожній карі, — я не можу ним займатися, хоч було би се хосен не для хлопчиська, щоб на будуче мав добру науку. Гей! — закликав на слуг, — вліпть-но тому щенюкови кілька батогів, най знає, як поводити ся!

— Пів тузіна придасть ся йому! — сказав Гуго, що надїхав якраз, щоб пересвідчити ся, чи засуд виконали.

Молодого короля зловили, а він здеревів на саму думку, що його посвячена особа понесе такий сором і не був в силі боронити ся. Вже історія була раз зневажена оповіданнями, що короля Англії вибили батогами, чиж тепер знов мало-б так стати ся? Така думка переймала його страхом. Але він був у власті тих людей і мусить перенести буки або випрошувати ся від них. Вибір був трудний... Рішив ся витерпіти буки.

Король може уступити перед силою, але не може понижити ся просьбою.

Тимчасом Мілес рішив справу.

— Бездушні собаки! — закликав, — дайте спокій бідній дитині. Чиж не бачите, що він ще такий дебелий. Пустіть його, а я за нього перенесу буки.

— Справді, знаменитий помисл, дякую, — сказав Гуго з насьмішкою. — Пустіть щенюка, а тому старому драбови вліпть цілий тузін.

Король хотів супротивити ся, однак Гуго змусив його до мовчанки словами:

— Як тобі подобаєть ся, то можеш говорити, але він за кожде слово дістане пів тузіна більше.

З Гендона скинули сорочку і коли засвистів батіг, то бідний, молодий король закрити лице руками і плакав гірко:

— О, ти благородне, щире серце, ніколи не забуду твоєї

вірності і посв'ячення. Але і тому не забуду! Хто виратує свого короля від смерти або сорому, (а ти вже зробив для мене і се і те), той сповнив велику заслугу.

Гендон витерпів буки з хоробрістю досвідченого жовніра; навіть зойк не вирвав ся з його затиснених уст. Така витревалість і се, що він добровільно витерпів бите, щоб виратувати хлопчину, зробило велике вражінє навіть на дику товпу. Всі почували пошану для того чоловіка, не обізвав ся жаден голос насъ мішки або зневаги, не було чути нічого крім свисту і ударів батога. Серед смертельної тишини перестали бити і відпровадили Гендона. Король приступив до товариша і шепнув йому до уха:

— Жаден володар не в силі тебе винагородити, ти благородне, велике серце; хто зробив се, що тепер ти, взніс ся високо понад королів. Але король може узнати твоє духове шляхоцтво і ствердити в очах всіх людей.

Підніс бук з землі, діткнув ся ним закровавлених плечий Гендона і сказав тихо:

— Едвард, король англійський іменує тебе льордом.

Гендон був глибоко зворушений. В очах станули йому сльози, хоч бачив ясно, що се сьмішне. Ще стояв нагий і покровавлений коло стовпа сорому, а отсе став льордом. Се було більше як дивно.

— Гарно я обдарований, — подумав, — Мара лицаря з царства снів і духів піднесла ся до достоїнства льорда. Справді, підносити ся так швидко, то можна дістати болю голови. Як так буде йти далі, то буду почестями й достоїнствами обвішаний і окритий. Однак, хоч вони є безвартістні, то дуже їх ціню, бо дала мені їх любов. Ті вимріяні почести дістав я з любові руки, із ніжного серця, то вони для мене вартійші, чим достоїнства, одержані задля мнених заслуг від самолюбних монархів.

Гуго звернув свого коня, щоб їхати назад. Мовчки розступила ся товпа, мов живий мур і мовчки поступала за ним. Ніхто не зважив ся словом або знаком показати вязневи співчуття, але також не чути було жадного слова догани, ані насъмішки. Якийсь чоловік, що спізнив ся і прийшов вже по всім, крик

нув до него »обманець« і хотів кинути на него убитого kota, але сейчас упав на землю під руками товпи; серед тишини випхали його з подвіря.

XXIV.

До Лондону.

Гендона випустили сейчас на волю і казали йому покинути околицю і не показувати ся більше. Віддали йому меч і коні. Оба з королем повсідали і поїхали, а товпа розступала ся перед ними з почесією, опісля поволи розійшла ся.

Гендон був глибоко задуманий, бо важкі задавав собі питання, що далі робити, де їхати. Як не найде якого попертя, та не лиш то, що не дістане своєї пайки майна, але буде надалі обманцем. Та деж таки найти поперте? Не находив на се відповіді. Пригадав собі вкінци, як старий Андрій вихвалював доброту молодого короля — і тоді заблисла йому іскорка надії, хоч слаба і дуже далека. Як король милосердить ся над кождим покривдженим, чиж і він не може дістати ся до короля й виблагати собі справедливости? Та якже-ж дістати ся до нього серед такої недолі. Но, средство найти мусить! Як був жовніром, то привик радити собі сам, своїми силами. Коли приїде до столиці, застане там Гумпрея Марльова, давного товариша свого батька і той може йому стане в пригоді.

Добрий пан Гумпрей був найстаршим кухаром помершого короля. Коли се обдумав і побачив перед собою ціль, зараз викинув з душі прикре чувство упокореня й немочи, гордо підніс голову і свобідно розглянув ся довкруги. Село було вже за ними далеко, молодий його товариш їхав побіч, зі схиленою до землі головою — і на той вид знов смутні думи набігли до голови Гендона. Що зробити з бідним хлопцем і чи схоче він вертати до того великого міста, де так тяжко мусів бороти ся о жите, тай перетерпів тільки кривд й невгодин? Сумнів той треба було розігнати. Тож задержав коня і сказав:

— Забув я тебе спитати, де маємо їхати, що розкажеш?

До Лондону! — почувла ся коротка відповідь.

Здивований і вдоволений їхав Гендон далі. Дорога була

добра, ні одної нещасливої пригоди не зазнали, хоч лучила ся вона на кінці. Коли вечером коло девятої години дістали ся оба на лондонський міст і замішали ся в товпу людей, що здаєть ся випили за багато алькоголю, бо радували ся і верещали, а лиця мали усміхнені і фервоні. Знаємо, що міст був прикрашений головами страчених льордів і иньших достойників, отже одна голова серед натовпу упала на рамя Гендона, відбила ся від него і упала на землю. Як переминаючі і нетривкі людські тіла! Три тижні тому умер король, а три дні тому зложили його в домовину, а вже падають ті прикраси його мосту, що їх король так старанно вибирав між найзнаменитшими достойниками своєї держави. Якийсь чоловік зашпортав ся об голову небіщика і ударив собою в плечі свого сусіда. А сей знов відвернув ся, віддав але кому иньшому. І се була нагода до бійки, тим більше, що на другий день мала бути коронація, тож забави зачали ся вже від кількох днів. Алькоголь розпалював чувства і за пять хвиль бійка закипіла серед товпи. Десять хвиль били ся, перевертали ся, топтали ся на просторони одної милі. Серед замішаня відірвав ся король від Гендона а товпа людська несла їх на обі сторони, далеко від себе.

XXV.

Том робить великий поступ.

Коли правдивий король, голодний і обдертий зносив насмішки й зневаги волоцюг і злочинців, сидів в тюрмі враз з розбійниками і злодіями, уважав ся за божевільного або обманця, то мнимий король, Томко Канти тішив ся чимраз більшою для себе властію.

Ми бачили його послідний раз тоді, коли йому королівська власть приносила вдоволене. Се вдоволене росло, поки ціле його окружене було для нього снішним сьвітлом. Страх і журба зникли, нерішучість уступила, був свобідний, ввічливий і притягав собі всіх. Від «хлопця до битя» скористав і набрав много хосенних відомостей.

Просив до себе княгиню Єлисавету і лейді Іванну Грей, як лиш бажав з ними забавити ся. Коли вже мав забави досить, то

спокійно відсилав їх від себе, як коли-б виріс серед тих звичаїв. Радість переймала його. Подвоїв число своєї прибічної сторожі і слухав, коли труби гомоніли по коридорах замку і було чути голоси: »Робіть місце для короля«!

Навіть підчас тайної ради сїдав радо на прегарнім престо́лі і пробував не раз бути чимсь більшим, як відголосом льорда-протектора. З утіхою приймав величаві посольства чужих дворів і слухав запевнень о приязни, що їх присилали йому сла́вні королі і звали його »братом«. О, Томе Канти з Оффал Корт, якже ти змінив ся, до чого ти дійшов! Сьвітлі строї його раду вали, тож казав собі шити щораз нові і чотириста слуг вже йому не вистарчало, тож потроїв число. Але мимо того лишив ся все лагідним й добрим і за пониженими унімав ся відважно і боров ся бодро проти кривдячих законів. А коли не раз чув ся чимсь обиджений, то умів на якого графа кинути погляд, що від нього він задрожав.

Чиж ніколи спокій Томка не затемнив ся споминами про молодого князя, що показав ся для нього так добрим і вибіг з палати, щоб налаяти жовніра за покривджене дитини-жебрака?

Так, думка про князя з початку незвичайно його мучила, бажав щиро, щоби він повернув, обняв пановане, достоїнство й почести. Але час минав, князя ніхто не бачив, тож Томко поволи так очарував ся своєю великостію, що небавом забув зовсім про молодого князя. А як прийшов йому не раз на гадку, то наносив на його душу грижу, бо чув ся винуватим і стидав ся сам перед собою.

Бідна мати і сестри Томка ділили в його душі судьбу князя. Початково банував за ними, журив ся їх безталанем, бажав їх побачити і помочи їм. З бігом часу йшло до того поволи, тай невиносима для нього була гадка, що вони нехарні і обдерті можуть його відшукати, зрадити і стягнути з престола. Тревожила його гадка про нужду, понижене, моральний занепад, в котрім недавно жив. Чим-раз менше думав про рідню, вкінци забув про них. Тай рад був забути, бо як коли станули перед очима його душі їх лица сумні, оскаржуючі, то чув ся нужденнішим від хробака, що повзе в поросі.

Дев'ятого лютого спав Том Канти в палаті на шовкових подушках, був щасливий: багатство оточувало його, а вірні його слуги берегли його спокою і нічного спочинку. А Едвард правний король, в тім самім часі голодний, змучений, обдертий — йшов через товпи народу в напрямі до Вестмінстер, щоб подивити ся на обряд коронації.

XXVI.

Коронаційний похід.

Коли Том пробудив ся слідуєчого дня, кожда хвиля воздуха приносила йому найпідхлібніші оклики й желаня, що несли ся з далека і з близька. Були вони для него найліпшою музикою, він бачив, що ціла Англія витає радо сей день, посвячений його найвисшому відзначеню.

Небавом велично одягнений Томко, оточений світлою дружиною, плив Тамізою до Товру, бо давний звичай жадав, щоб похід коронаційний виходив з Товру і йшов крізь Лондон.

Коли прийшов до старого міста, сильні мури, здавало ся, розступали ся на обі сторони, з кожного отвору добували ся огнені язики і ясні хмаринки диму а за ними відзивав ся сильний гук гармат і земля дрожала, тоді не було навіть чути веселих окликів людей. Явище се повторило ся тільки разів і так швидко раз-по-разу, що за кілька хвиль старий город був оповитий димом, лиш найвисша часть будівлі, біла вежа з повіваючими хоругвами, вносила ся понад штучні хмари.

В Товрі всів Томко на гарного коня, покритого цінною матерією, що спадала аж до землі. Його мнимий дядько, князь Сомерсет їхав зараз за ним. За льордом - протектором, довгим рядом, їхали визначні достойники, біля них льорд-майор Лондону з альдерманами в червоній одіжи і в золотих ланцюгах. Опісля показали ся міські цехи в сьвяточних строях, кождий цех ніс на переді свої прапори, нераз дуже коштовні. В Сіти прилучила ся почесна сторожа, високо цінена, зложена з добровільних жовнірів, що існувала від триста літ і мала привілей, що була независима від парламенту.

При вході до самого міста, хороше дитя, стрійно убане, повитало короля в імени Сіти. Послідні вірші повитаня були ось які:

»Витаємо щиро, любий наш королю!

Шлють тобі всі слуги сердечний привіт!

Для тебе всі серця сповнені любовю...

Дай тобі Всевишний много, много літ«!

Очелесками радости повторив народ послідні слова. Серце Томка било голосно, з радістю глядів він на товпи народу, на лица вдоволені і усьміхнені.

—Бути королем, се чейже щось найбільшого, що жите може дати, — думав Томко, — се ціль, що до неї варто змагати!

Нараз побачив і пізнав своїх давних товаришів з Оффал Ке... Одного колись заіменував в забаві льордом-адміралом, другого льордом-скарбником — якоуж гордостію било його серце! О, щоб вони його пізнали! Се невисказане щасте! Тінь князя, висьміяний не раз серед брудних, смердячих уличок, стала тепер правдивим володарем, що його слухають князі й льорди, він бачить під своїми ногами цілу Англію. Але він мусів відмовити собі тої приятности, бо коли-б його пізнали давні товариші, то дорого заплатив-би за се. Обернув ся отжеж в другий бік, а хлопці-обдертухи кричали далі, а не знали, кому віддають честь.

Далі і далі посував ся похід, від одной триумфальной брами до другої» кожду прикрашали якісь образки або статуї, що з'ображали чесноту або заслугу молодого короля, голосили його хвалу. Часом кликав народ: »Обдаруй, обдаруй«! Тоді після давного звичаю, Томко Канти розкидав довкруги повнощ жменею нові, блискучі срібняки.

—Ціле се торжество, се богацтво — для мене! — радував ся в душі Томко, а лице горіло від румянців, очі іскрили ся.

Знов підніс руку, бо хотів кинути грішми перше, чим народ крикне »обдаруй«! Нараз побачив суху, бліду твар, що їй очі вдивляли ся в нього. Стривожений обернув ся, бо пізнав матір. Мимохіть закрив очі рукою верхною стороною, а долоню звернув на вні, як був навик в дитиньстві і серед якого-будь

переляку повторяв сей рух. Жінщина припала чим мерщій до Томка, зачала цілувати його одіж і кричати:

— Моя дитино! Сину мій любий!

Піднесла до нього лице, залите сльозами, але незвичайно розрадувана. Нараз ухопив її оден офіцір і з проклоном кинув її назад в товпу. Томко ледви промовив: »Жінко не знаю тебе«, і ті слова завмерли на його устах, бо заболіло його се. Ще оден погляд кинула мати в його сторону, опісля зникла серед натовпу. В тій хвили уважав він її так скривдженою. Гордість задля украдженого королівського достоїнства, розвіяла ся цілковито, а торжество стратило всяку приману, всяку вартість, розпадало ся, здавало ся, в порох і гній.

Далі і далі посував ся похід і що-раз красший був вид, що-раз голоснійші оклики. Томко не бачив вже сього, ані не чув. Престол королівський стратив для нього чар. Жаль роздирав йому серце: »Ох, щоб вирвав мене Всемогучий з тої неволі! — зойкнув.

Мимохіть вернув до слів, що їх висказав він в перших днях накиненої йому великості. Немов довгий, лискучий вуж сунув ся похід крізь вузкі улиці Сіти, серед розрадуваного народу, але король похилив голову, його око було, як-би мертво, він бачив лиш свою матір і її погляд, повний жалю.

— Даруй, обдаруй! — крики чути було, але Томко не зважав..

— Най жие Едвард, король Англії!

Земля дрожала від окликів, але відповіді у короля не було. Він чув їх невиразно, мов шум пожару, що доходить з далека до наших уший, приглушував їх голос серця, грижа совісти. Все повторяв ті соромні слова: »Жінко, я тебе не знаю«.

При кождім закруті дороги показували ся нові чуда, нові види. Одні старали ся перевисшити других і показати приятнійші несподіванки. Але король був німий, до його уший не доходило нічо крім оскаржуючого голосу його серця.

Поволи тихшав народ, на місце загальної веселости слідував неспокій, тривожні погляди. Оклики були рідші. Льорд-протектор спостеріг се швидко і пізнав причину. Зближив ся до короля, склонив ся низько і сказав:

— Найяснійший пане, тепер не пора віддавати ся мріям. Твоя схилена голова, захмарене чоло роблять на людей прикре вражінє. Прийми мою раду: най сонце королівської величи покажеть ся знов в повній силі, щоб його лучі розігнали швидко мраки і хмари. Піднеси голову, королю, і усміхни ся до народу.

По тих словах кинув король на обі сторони кілька мжень гроша мі жтовпу. Мнимий король був механічно послушний одержаному упімненю. Хоч усміхав ся вимушено, але ніхто то го незапримітив. Чемно і ввічливо клонив голову, стрійну в пера, на знак подяки, з королівською щедростію розкидав дари. І небавом уступив неспокій з посеред товпи і повернула давна веселість.

Однак, нїм похід закінчив ся, ще раз мусїв льорд повторити свої уваги:

— Мій королю, — сказав тихо, розжени свій лихий настрій, бо дивлять ся на тебе очі цілого сьвіта.

Опісля додав з гнівом:

— Проклята божевільна жінка! Се її слова так зле настроїли короля!

Величаво пристроений король звернув ся до льорда і зойкнув блідими устами, з померклим зором:

— Се була моя мати.

— О мій Боже, — сказав до себе з тревогою й сумом льорд-протектор, коли вернув на своє місце, — якаж се страшна ворожба. Він нині знов збожеволів!

XXVII.

Коронація.

Тепер мусимо трохи цофнути ся о кілька годин і удати ся в тім самім дню, але о четвертій годині рано до Вестмінстер. Ми не будемо ту самі. Хоч ще темно, галерії лихо осьвічені смолоскипами, заповнюють ся вже людьми, що бажають ту ждати й сидіти спокійно сім до вісім годин, аж надійде з тугою вижидана хвиля і побачуть видовище, якого другий раз в своїм житю не узрять, се є, торжестєенну коронацію короля. Так цілий Лондон і Вестмінстер порушили ся, коли о

третьої годині рано упали перші стріли гарматні. Много багатих людей, що не занимали однак високого становища, заплатило велику суму грошей, щоб дістати місце на галерії. Тиснуть ся отже до входу, щоб опісля не забракло місця.

Поволи минають години. Гомін утих, галерії від давна вже переповнені. Сядьмо і дивім ся довкруги.

Як лиш засіріло і церков слабо осьвітила ся, запримічуємо галерії, де великий натовп людей. Перед нами північна нава церковна і вона ще порожня, бо її має заняти найменша а найдостойніша частина англійського народа. Бачимо рівнож велику естраду, застелену багатими килимами, на ній стоїть престол. Посеред підвисшеня, ще о кілька ступенїв стоїть величавий престол, його сиджене опираєть ся на відламку скали »зі Скоми«. Цілі віки сей камінь служив за престол шкоцким королям при коронації і через се став ся достойним, щоб і англійські монархи уживали його. Престол, як і підніжок був покритий золото-тканим коверцем.

Окружає нас глибока тишина, смолоскипи палять ся щораз темнійше, час пливе поволи. Вкінци розвиднілс ся зовсім і смолоскипи погасли. Бачимо зариси величавої будівлі.

До семої години тихо, коли задзвонили дзвони, входить до нави одна з високо-уроджених дам, жінка англійського пара. Убрана пишно і на призначене для неї місце провадить її урядник, убраний в шовки й аксаміти, а другий урядник несе трен від сукні і старанно кладе за кріслом. Присуває їй підніжок і перед нею корону пара, щоб лейді могла в потребі швидко її взяти.

Іньші достойні лейді входять одні за другими, мов барвна, лискуча струя, урядники невтомимо крутять ся біля них і usługують. Всюди жите й рух, цілість спливаєть ся в найчуднійші краски і поволи все вертає до споккою, достойні пані зібрали ся вже всі і засіли на своїх місцях. Роблять вражінє великанського городу, засадженого цвітамъ. Дами представляють найріжнороднійші степені віку, ту бачимо старих з білим волосем і поморщеним лицем, що може памятають ще коронацію Ришарда III. і страшні дні того минувшого часу і біля них і далі бачимо зрілі пані середного віку, ніжні молоді

женщини і уродливі дівчата з рожевими личками і блискучими оченятами. Хто знає, як надійде важна хвиля, чи з'уміють вони досить швидко і зручно накинути на білі чола льордівські корони. Перший раз мають се зробити а в тім перешкаджати-ме сильне зворужене. На щастє при зачісуваню волося тих пань уважали вже на се, щоб улекшити їм закладанє корон.

О девятій годині рано розступили ся хмари, лучі сонця блисли крізь мрачну атмосферу, пересувають ся вони з одного ряду дам на другий і кожний ряд стрійних женщин іскрить ся і блестить діяментами. Тепер увійшли послы чужих держав а всі згромаджені порушили ся нараз, мов між них перейшла електрична струя, на вид одного посла зі Сходу, що його сонічні лучі, здавало ся, обливали морем полуміні, бо цілий від ніг до голови був окритий брилянтами.

Знов минуло дві години, вкінци гук вистрілів заповів, що зближаєть ся король зі своєю дружиною. Зібрані знали, що довго ще чекати-муть, бож молодого володітеля мусять перебрати в иньшу одіж до торжества коронації.

Видці на галерії перевели сей час приятно, бо в середині появило ся кількох достойників державних, що увійшли торжественно в урядових строях і заняли свої місця. Перед ними положили рівнож їх корони. Більша часть видців дивила ся перший власними очима на князів, графів і баронів, що їх імена знає історія від пятьсот літ.

Тимчасом зібрали ся на естраді достойники церковні в епископських одежах враз з низшим духовенством. Ту сів також льорд-протектор і иньші найвисші урядники держави. Естраду окружав відділ прибічної гвардії в лискучих збруях.

Слідувала хвиля повна ожидания і на даний знак почули ся звуки триумфального маршу: Том Канти, цілий убраний в золото, вийшов з близьких дверей і виступив на підвисшене. Всі присутні піднесли ся і віддали честь молодому королеви.

Величні звуки похвального імну наповнили нутро катедральної церкви, коли Тома випровадили на престол. Старинні торжествені обряди йшли тепер приписаною чергою, манили око і зближали ся вже до кінця. Том Канти блід чимраз біль-

ше, жаль і грижа росли в нїм, рвали його серце, роздирали душу. Він почував себе вельми нещасливим.

Зближаєть ся останний акт, найбільше торжественний. Архієпископ, примас Англії узяв королівську корону з аксамітної подушки і держить її над головою дрожачого, мнимого короля. Ціла нава мінить ся і сьвітить, мов великанська дуга, бо в тій хвили всі льорди і лейді піднесли свої корони і держать над головами.

Глибока тишина залягла церков. Нараз стало ся щось незвичайного: серед загального очиданя і зворушеня ніхто не запримітив, як здовж нави пересунув ся хлопчина, убого убраний, в подертих черевиках. Він станув перед естрадою, підніс торжественно руки в гору — рух той зовсім незгідний з його нужденним виглядом — і крикнув з цілої сили остерігаючим голосом:

— Збороняю класти корону Англії на голову самозванця, я — король!

Гнівні руки ловлять хлопця, але Том Канти зриваєть ся з престола, в королівських шатах, мов блискавиця ступає вперед і говорить голосно:

— Проч від него, бережіть ся! Він король!

Повстає нечуване замішанє. Часть зібраних зірвала ся з крісел; перелякані дивлять ся одні на других то на головних акторів того цікавого видовища. Чи вони сплять, чи бачуть се на яві? Льорд-протектор не менше здивований від прочих, приходить швидко до рівноваги і говорить розказуючо:

— Не звертайте уваги найяснійшого пана, бо він попав знов в хоробу. Ловіть волоцюгу!

Хотіли його вже слухати але мнимий король тупнув гнівно ногою і крикнув:

— Не зважіть ся, бо будете строго одвічати! говорю вам, що він є король!

Руки опадають, ціле зібранє, здаєть ся, остовпіло.

Ніхто не знає, що в такім случаю робити або говорити. Тимчасом молодець вступив поволи на естраду, а мнимий король вибіг проти него з усміхом, уклякнув перед ним і сказав:

— О, мій пане і королю, позволь бідному Томови Канти, щоб перший присягнув тобі вірність та благав: вложи на свою голову корону і відбери всьо, що є твоє.

Око льорда-протектора остро дивило ся на хлопця, але небавом злість уступила місця здивованю. З иньшими достойниками діяло ся то само. Поглядали на себе допитливо, а опісля, мов несвідомо, сказали собі в душі:

— Що за незвичайна подібність!

Льорд-протектор був остовпілий; застановляв ся хвилику, опісля сказав поважно і чемно:

— Позвольте, що задам вам кілька питань?

— Радо дам відповідь мільорде.

В

Питаня льорда-протектора були щодо двірських звичаїв, помершого короля, князя Палії і княгинь. Молодець відповідав без ваганя і без ошибки. Описав салі палати, призначені для справ державних, мешканє помершого короля й князя Валії.

Се було дивне, цікаве незвичайне, на се годили ся всі.

Загальний настрій змінив ся цілковито, вже Том Канти думав, що освободить ся від вложеного тягару, коли князь Сомерсет сказав, киваючи головою:

— Певно, що відповіді є незвичайні, але наш достойний король знає то само. Се не є достойні докази.

І знов під впливом тих слів загальне переконанє захитало ся, немов розніс його новий подув вітру. Знов звернули ся думки до того, щоб Тома удержати на престолі, претендента-жебрака кинути у воду. Знов льорд-протектор похилив голову в задумі і говорив до себе:

— Таку загадку треба конче відгадати; се було-б небезпечно для держави і для нас всіх. Нарід міг би поділити ся, тай міг би упасти престол.

Звернув ся і закликав:

— Зв'язати його і дати до тюрми... ні... чекайте ще!

Його черти роз'яснили ся, звернув ся до обдертого претендента і спитав:

— Де є велика державна печатка?

Відповідь роз'яснить загадку. Лиш той, хто був князем

Валії може на се відповісти. Від сего зависить судьба престола й династії.

Був се помисл щасливий, всі присутні, великі панове похвалили його. Так, ніхто крім правдивого днязя Валії не міг пояснити загадочного зникнення державної печатки, бо хоч сей хлопець добре підучений до відповідей, то на се питане певно не буде приготований. Дуже добре! Знаменито! Прикру, грізну ситуацію в той спосіб усунено. З напруженим очікуванням дивили ся всі в лице хлопця, щоб у нього вичитати стид виновника. З найбільшим здивованем почули сейчас відповідь:

— Розв'язане сеї загадки зовсім не є трудне.

Молодий претендент подав свої вказівки так спокійно, як сей, хто навик до приказування:

— Мільорде, Ст. Джон, піди до палати, до моєї кімнатки. Ти знаєш все як найлучше. На ліво в целі, від входових дверей, знайдете на долівці, серед сницерських деревляних прикрас, місяжний гузик і потисни а отворить ся невеличка шафка на дорогоцінності; про ню ніхто не знає крім мене і ремісника, що її для мене приладив. Там лежить велика державна печатка і принеси її.

Присутні слухали тих слів із здивованем; сеж було незвичайно, що молодий жобрак без застановлення і надуми завізвав якраз сего льорда, немов би його знав від давна. Ст. Джон не менче здивований, хотів вже виповнити приказ, вже зробив рух, однак задержав ся. Том Канти спитав остро:

— Чому-ж вагаєш ся? Чиж не чув ти королівського приказу? Йди!

Льорд Ст. Джон вклонив ся низько перед обома претендентами і вийшов.

Тепер запримітити було можна безнастанний рух між особами, що в їх руках спочивала публична власть Гуртки пересували ся, уступали мов образки в калейдоскопі. Ціле окружене Тома поволи відступало від нього а зближало ся до хлопця-жебрака. Том лишив ся майже сам. Одні за другими відступали від нього, мимо королівських шат і блискучих дорогоцінностей. Том Канти був сам і опущений.

Вкінци повернув льорд Ст. Джон. Ожидали його з таким

напруженем, що всі мовчали, здержували віддих. Всі вдивлялися в лице повертаючого. Увійшов на естраду, уклонився перед Томом і сказав:

— Сайр, там нема печатки.

Швидше не розбіг би ся жаден натовп людський на вид бішеного, як ті великі, могучі а перелякані двораки відтягли дебелого претендента до корони. Стояв опущений, без товаришів, всі очі дивили на нього згіржливо і з насмішками.

— Проч, викиньте жебрака! — крикнув гнівно льорд-протектор. — Батогами гнати улицями, бо такий нужденний не заслугує на щось иньшого.

Офіцири сторожі хотіли приказ виконати, але Том Канти заборонив швидким рухом руки:

— Хто зважить ся його діткнути, переплатить сей крок житєм!

Змішаний і переляканий звернув ся льорд-протектор до льорда Ст. Джон.

— Чи шукали ви старанно? Я, певна річ, не повинен питати про се, але ся справа дуже дивна! Забути дрібницю се легко, але щоб такий предмет, як державна печать згинув! На ній грубий кружок золота.

З блискучим оком перервав Том Канти:

— Досить, не вистарчає. Правда, що печать є кругла і тяжка? На ній вирізані букви і знаки? Так? Тепер доперва знаю, як виглядає та державна печать, за котрою ви так шукали. Коли-б ви були мені її описали точно, то могли-б її мати тому три тижні. Знаю добре де вона є, але я її там не сховав, принайменше з самого початку.

— А хтож, милостивий королю? — спитав льорд.

— Отсей той правдивий король Англії. Най сам він вам скаже, де є печать, то йому повірите. Застанови ся, мій королю надумай ся. Се було послідне діло, що ти сповнив, нім ввійшов з палати, убраний в мої лахи злаяти жовніра, що лихо зі мною обійшов ся.

Глибока мовчанка панувала довкола, ніхто навіть не ворушив ся. Всіх очі були звернені на обдертого хлопчину, що стояв із зігнутою головою, з морщеним чолом чоловік і шукав у па

мяти між дрібними споминами тої річи, так важної, що через відшуканє її відзискає трон. А коли не пригадає, то буде вигнанцем, осоромленим жебраком. Хвиля упливала за хвилею. нещасливий надумував ся, не говорячи ні слова. Вкінци порухав головою, зітхнув глибоко і дрожачими устами промовив:

— Пригадую собі точно все, але нічого про печатку не знаю. — Задержав ся хвилю і додав із спокійним достоїнством:

— Мільборди й достойні панове! Як хочете свому законному володареві видерти його достоїнство тому, що він не є в силі зложити так нужденного доказу, то я не маю спромоги боронити ся... Однак..

— Задержи ся, мій королю! — перервав переляканий Том Канти. — Зачекай, шукай в пам'яті, не губи себе. Ні, се не може бути. Слухай: я пригадаю тобі все, що діяло ся тоді. Говорив я тобі про мої сестри, Ганну і Марійку, про мою злу бабку і про деякі забави хлопців з Оффал Корт. Ах, ти пригадуєш собі, як бачу, то й про се собі пригадаєш. Приказав ти принести для мене їду і напитек а опісля з княжою гідністю відослав слуг, щоб не було стиду, що я голодний і не умію прилично їсти, пригадуєш собі се?

Запитаний потакнув, а окруженє поглядало здивовано. Се, що почули, було дуже імовірне, але чиж можливо, що між князем а жебраком було таке зближенє? Ще ніколи не були в такім неспокою напруженю і сумнівах.

— Опісля, мій королю, змінили ми жартом нашу одіж. Стали ми перед зеркалом і тоді запримітили таку подібність між нами, що ти сказав, що одного з нас можна-б замінити за другого і ніхто не спостеріг-би заміни. Тоді побачив ти, королю, що жовнір зранив мені руку — отсе знак: ще тепер не можу добре рухати пальцем. Сказав ти тоді, що жовнір буде укараний, тай побіг до дверей, минаючи стіл, на котрім лежала та річ, що її ви називаєте держвною печаткою. Ти взяв її до руки, оглянув довкола, немов шукаючи місця, де можна-б її сховати, і око твоє упало на...

— Досить, досить! Богу дякувати! — закликав обдертий претендент з найвисшим зворуженєм. — Йди, мій добрий Ст.

Джон, найдеш державну печать в рамени панцира медіолянського, що висить в моїй кімнаті.

— Так, так, мій королю! — закликав Том веселий. Тепер твоя корона Англії, а хто посьмів би тепер тобі заперечити, тму лучше було не родити ся. Йди мільорде, Ст. Джон, спіши ся.

Тепер ожиданє і зворушенє зібраних дійшло до найвисшого степеня. Кождий говорив, питав; повстало замішанє. Швидко уплинув чималий протяг часу. Нараз замовкли всі; Ст. Джон вийшов на підвисшенє і підніс в руці державну печать.

— Най жие наш правдивий монарх! — загремів оклик. Нава відгукнула ся, музика заграла триумфальний гимн, хоругви і білі хустки повівали у воздуху. А як осередна точка цілости, ціль всіх очий стояв на естраді молодець, майже дитина в подертій одежи і червонів від радости і вдоволення. Біля нього повклякали високі ленники державні.

Коли піднесли ся, закликав Том Канти:

— Мій королю, возьми собі тепер свою княжу одіж а твому слугі, Томови, віддай його лахи.

— Розберіть малого обманця і киньте в тюрму! — приказав льорд-протектор.

— Ніколи! — одвітив правдивий король. — Нехай ніхто не важить діткнути ся його, коли-б не він, то я не був би відзискав корони. А ти, мій добрий дядьку невдячний зглядом того бідного молодця, що виніс тебе на достоїнство князя!

Льорд-протектор почервонів. Алеж той хлопець не був королем, то-ж що варта властиво та гідність.

— Завтра устами того хлопчини попросиш мене о потверженє твого достоїнства, бо інакше не будеш ніколи князем і лишищ ся графом.

Князь Сомерсет уступив в бік; а монарх звернув ся до Тома і спитав приязно:

— Мій добрий приятелю, як ти міг знати, де я сховав державну печать, коли я сам того не памятав?

— Ах, мій королю, легко мені було пригадати, бо кілька разів уживав я її.

— Ти її уживав, а не міг сказати, де вона!

— Я не знав, що се є державна печатка, коли-б були мені її описали...

Том почервонів, спустив очі до землі і мовчав.

— Скажи, мій приятелю, не бій ся! — успокоював його король. — До чого ти уживав державної печатки Англії?

Том почервонів змішаний і сказав.

— Я товк нею оріхи.

Бідна дитина! Голосний і довгий сьміх почув ся довкруги. Том був би радше під землю сховав ся зі стиду.

З Тома зняли дорогоцінну одіж, вложили на правдивого короля і зачали на ново коронаційні обряди. Вкінці вложили корону на його голову.

Гарматні стріли заповіли в Сіти, що торжественний акт довершений, а крики народу були так голосні, що здавало ся, Лондон дροжить в своїх основах.

XXVIII.

Едвард яко король.

Мілес Гендон виглядав вже дуже цікаво, нім дістав ся в натовп на лондонськiм мості, але ще більше обдертий вийшов він відси. Пропало також трохи гроший, бо злодії обрабували його цілковито.

Але він не багато дбав о се, щоб киш міг відшукати свого хлопчину! Яко старий жовнір не хотів робити навманя, але обдумати певний плян.

Щож можна припускати, що хлопчина зробив з собою? Де піде? спитав себе Мілес. Природний інстинкт потягне його до якогось попередного захисту, бож у хорих на умі інстинкт заступає розум. Але хтож знає, де він перше перебував? Нужденне одіне, в яким стрінув його Гендон тай вигляд волоцюги, що здавало ся, знав хлопчину від давна тай називав ся його батьком, показували, що хлопчина походив з одного з найгірших і найнужденніших передмість Лондону. Але чиж легко там його відшукати? Імовірно ні! Мілес рішив отже уважати пильно на кожде збіговиско, бо в нім тепер, чи в четвер найдець ся його.

го хлопчина і буде предметом насмішок товпи, що тим більше буде збільшати ся, чим більше буде нещасний упевняти, що є англійським королем. В такому случаю, Мілес Гендон повалив би кількох нужденників, випровадив з натовпу свого хлопця, потішив любязними словами і оба не розлучували-би ся вже ніколи.

Пішов отже Мілес шукати. Годинами блукав по уличках, заулках, всюди бачив гуртки людей, але хлопця між ними не було. Дивувало його се, але не знеохочувало. Після його думки плян воєнний був добрий, хоч би борба тревала довше, ніж він зразу думав.

Коли розвидніло ся, не одну милю дороги зробив Мілес тай не одну товпу людей бачив, але все-ж таки почував ся змучений, голодний і спячий. Хотів їсти, але не знав, де і як дістати. Жебрати навіть на гадку йому не прийшло, своєї шаблюки не був-би рівнож заставив, бо на се не позволяла йому його жовнірська честь.

Без якоїсь одежини міг обійти ся. Алеж хто купить подерту одіж?

По полудни був ще на ногах і находив ся серед народу, що плив за походом коронаційним. Думав, що торжество мусить доконче потягнути за собою бідного, безталанного хлопчину. Йшов за походом через Лондон до катедри Вестмінстер. Ту і там йшов на бік з простої дороги, щоб переглянути товпу — але все до нічого не довело. Задуманий йшов далі і застановляв ся, що робити далі. Не зважав, в котру сторону йде. Умучене, оспалість і голод вичерпали остаточно його фізичні й духові сили. Спостеріг вкінци, що вийшов з міста і що вже вечере. Находив ся близько ріки між хорошими селянськими загородами. Ту певно нікого не найде, хто-б хотів купити його обшарпану одіж.

На щастє не було студено, сїв отже-ж під яким-то парканом, щоб підпочити і роздумував. Поволи подужало його умучене. Ще почув далекий відгомін вистрілів.

— Се коронували короля! — сказав до себе і заснув. Від трийцять годин не спав зовсім і не спочивав. Тож пробудив ся доперва пізно на другий день.

Встав голодний, умив ся в ріці, напив ся трохи води і йшов дорогою, що веде до Вестмінстер. Йдучи лаяв себе, що стратив тільки часу. Голод піддав йому новий намір. Рішив відшукати вперед Гумфрея Марльова, щоб від нього позичити трохи грошей. Як се удасть ся, то відшукає й хлопчину.

Коло одинайцятій години зближив ся до палати, а хоч много людей, богато убраних, йшло тою самою дорогою, то він звертав на себе увагу характеристичною поставою і лицем. Сам пильно придивляв ся всіляким обличчям, бо бажав найти когось, хто-б міг подати від нього відомість Гумфрейови; бо без сумніву його самого в такім одію, не пустять до палати.

Нечайно надійшов знаний нам »хлопець від битя« князя Валії, він обернув ся і уважно поглянув на Гендона і сказав до себе:

— Як то не є той волоцюга, за котрим король небо й землю порушає, то хіба я туман вісімнайцятий, (хоч се правда, що так мене і давнійше називли!) То певно, що ціла поверховність того чоловіка годить ся з описом короля, як дві каплі води, було-б чудо, коли-б Бог сотворив двох подібних волоцюгів, а чуда бувають рідко. Щоб лиш найти яку нагоду до гово-рення.

Та не потребував сам трудити ся. Імовірно Мілес Гендон почув магнетичний вплив його очий на собі, оглянув ся, зближив ся до молодого хлопця і спитав:

Виходиш з палати, чи ти двірський?

— Так добродію.

— А знаєш Гумфрея Марльова?

Хлопець став здивований:

— Пробіг, так він питає про мого помершого батька! —
А голосно сказав:

— Так добродію, знаю його дуже добре.

— Знаменито, чи він дома?

— Певно! — відповів. А тихо: в гробі!

— Чи міг би ти його від мене просити, щоб він поговорив зі мною на осібности.

— Дуже радо виповню ваше бажанє.

— Скажи йому, що Мілес Гендон є ту. Буду тобі молодче вельми вдячний.

Хлопець слухав здивований:

— Якраз так назвав його король, але що мені се шкодить? Певно оба є близьнюками і сей міг би сказати королеви де є другий волоцюга. — А до Мілеса сказав:

— Чекайте хвилину, я сейчас верну.

Гендон пішов на вказане місце: се було заглиблене в палатнім мурі, де хоронила ся сторожа в слітні дні. Ту сів на камінній лавці. Але ледви се стало ся, надійшов відділ лявбгвардистів з офіциром на чолі. Запримітив він Гендона, задержав своїх людей і казав Гендонови вийти із заглиблення. Послухав приказу, а офіцир приарештував його, немов підозріле індивідуум, що крутило ся біля палати. Надармо намагав Мілес говорити, оправдувати ся, — офіцир казав йому мовчати а жовнірам відобрати оруже і перешукати кишені.

— Шукайте, — сказав бідняга Гендон. — Дай Боже, щоб ви найшли щось. Я шукав дуже пильно, але не міг найти ні гроша.

Одинока найдена річ — се був зложений папір. Офіцир отворив, а Гендон усьміхнув ся, бо пізнав письмо свого любого хлопчини, що його написав він того нещасливого дня в Гендон Гал, з бажанем, щоб воно дістало ся до рук льорда Гертфольда. Офіцир читаючи се, що було написано по англійськи, зморщив чоло, а Мілес зблід, коли він крикнув:

— Знов маємо нового претендента до престола, справді, ростуть, мов гриби по дощи. Пильнуйте гаразд сього драба, — сказав до жовнірів — мушу сей цінний папір занести до палати, щоб доручити його королеви.

І пішов; Гендон лишив ся в руках сторожи.

— Но, тепер швидко скінчить ся моя недоля, — думав Гендон. — За той кусник паперу висіти-му на шибеници. Але що станеть ся з хлопчиною, то Господь лиш знає.

Швидко вибіг офіцир з палати і біг до нього. Гендон випрямував ся, бо бажав по мужеськи знести свою судьбу. Офіцир приказав, щоб пустити Гендона і віддали йому оруже. Коли се стало ся, вклонив ся низько і просив:

— Ходіть зі мною.

Гендон йшов за ним і говорив до себе:

— Видко, провадить мене на смерть; мушу отжеж здержати ся від непотрібних гріхів. Инакше, удусив би я того негідника, що своєю ввічливістю насьміхаєть ся з мене.

Через подвіре, заповнене людьми, пішли до головної брами палати. Там офіцир, знов з глибоким поклоном віддав Гендона гарно одітому урядникови, що повитав його чемно і попровадив довгим коридором, повним служби що уступала ся з дороги з почесією; може за плечима аж дусить ся вона від сьміху над волоцюгою, але явно не важила ся висьмівати його. Опісля йшли гарними сходами, разом з многими вистроєними, видимо визначними людьми, вкінци увійшли до чималої салі, де була зібрана висока англійська шляхта. Коли вже були посеред салі, провідник попросив чемно остовпілого Гендона, щоб зняв капелюх з голови — і попрощав його з поклоном. Тепер став він предметом насьмішок й згїрдливих поглядів.

Мілес Гендон був так змішаний, що майже відходив від себе. На престолі під бальдахімом сидів молодий король, що якраз тоді говорив, звернений до визначного льорда. Гендон думав, що надто строго є засуджувати його на смерть в повноті мужеської сили, а пощо-ж ще так його упокорювати! Бажав, щоб король найскорше скінчив з ним справу; перше здавало ся йому, що достойне зібранє поглядає на нього з насьмішками, тепер думав, що всі поглядають на нього неприязно, гнівно. Нараз обернув король голову так, що Гендон міг побачити його лице. Аж духу йому забракло — мов в екстазі дивив ся на се молоде, гарне лице, опісля закликав півголосом:

— Як то, ти! Чиж правда се, що на престолі сидить володар, що перше був ним лиш у мріях і у сні?

Ще сказав до себе кілька незрозумілих слів, уриваних виказів, опісля поглянув довкруги. Приглядавав ся пильно.

— Ні, сказав тихо, — се не сон, се правда.

Знов вдивив ся в короля і знов спитав себе.

— Чи мені снить ся? Чиж се імовірне, щоб правдивим володарем Англії був бідний, опущений, божевільний хлопчина? Хто-ж мені розвяже сю загадку?

Нараз впав на помисл. Пішов до стіни, взяв крісло, виніс його на середину салі і сів на нім.

Гнівний шум поніс ся, хопили його за руку, а голос якийсь крикнув до нього з обуренем:

— Устань сейчас, неокресаний хлопе! Як сьмієш сідати в присутности короля?

Се звернуло увагу монархи. Він підніс руку і кликнув:

— Не дотикайте ся його! Він має право!

Здивована товпа уступила швидко. А король говорив далі:

— Знайте всі лейді, льорди і достойні панове, що се є мій вірний, любий слуга, Мілес Гендон. Він освободив своїм оружем мене від зневаг і тілесної кари, а може й від смерти. За той чин надав я йому шляхоцтво. Але він віддав мені ще більшу прислугу, бо уратував мене від бучів і сорому, що їх добро вільно переняв на себе. За се зробив я його паром Англії і графом Кенту і одержить він чимало землі і золота, щоб міг жити відповідно до свого достоїнства. Право, що він його тепер ужив, рівнож дістав від мене. Постановляю і приказую, що кожний представитель його родини має право сідати в присутности короля Англії, як довго треває держава, в найдальші часи. Ніхто не сьміє йому сего боронити.

Між присутними находили ся дві особи, що увійшли до салі ще перед приходом Мілеса. Чули вони королівські слова і поглядали з переляком то на короля то на того страхополоха, що сидів посеред салі. Невий граф ще їх не не запримітив: вдивляв ся все з уподобанем в молодого монарха і шепнув до себе:

— Господи, поможи мені! То се мій хлопчина божевільний? А я йому бажав показати, що значить бути можним? То я йому захвалював дім, що має сїмдесять кімнат і двацять сім слуг? Його одежию були лахи, а їв він окрушини. Щоденно терпів невгоди й наруги. І я хотів взяти його за свою дитину і зробити з нього порядного чоловіка.... Ох, деж я тепер укрию ся зі стиду?

Вкінці опамятав ся, укланув перед королем і, складаючи свої руки в долоні королівські, зложив присягу вірности тай подяку за одержані достоїнства й дарунки. Опісля підвів ся

і з почесністю станув на боці. І тепер всі гляділи на нього, бо за-
видували йому щастя.

Нараз запримітив король Гуга Гендона і кликнув гнівно,
з огнем в очах:

— Сей нужденник нехай буде позбавлений достоїнства,
придбаного обманьством і відобрати йому украдену посілість
і кинути до тюрми і нехай там сидить, поки не спитаю про ньо-
го.

Гуга сейчас випровадили з салі.

Знов товпа розділила ся, за урядником, що випроваджу-
вав його, йшов Томко Канти в багатім, але відміннім від инь-
ших строю. Зближав ся до престола, приклякнув перед коро-
лем, а він промовив:

— Все знаю, все, що діяло ся в послідних тижнях і я з те-
бе дуже вдоволений. Ти володів державою з королівською до-
бротою й лагідністю. Чи ти вже відшукав свою матір й се-
стри? Як так, то гаразд! Їх обдаруєть ся...А що ти держав у
своїх руках королівську власть, тож справедливо є, щоб ти ді-
став більшу гідність, ніж звичайно. Погляньте всі на його оді-
не, будете його пізнавати по нім. Де лиш покажеть ся, повинен
народ пам'ятати, що він був королем, щоб всі віддали йому на-
лежну почесність. Стоїть він під опікою короля а мати-ме імя
»королівський любимець«.

Том Канти підвів ся щасливий і вийшов, щоб поспішити
до матери й сестер і розказати їм про ласки й рішення короля
і тішити ся спільним щастем.

XXIX..

Справедливість і заплата.

Коли все вияснило ся, що ще в будучности могло бути
загадочним, Гуго Гендон визнав, що терором, зневолив Едиту,
щоб заперла ся Мілеса. Зразу погроза не була успішна; вона
говорила, нехай радше її уба, бо жите для неї й так не миле, а
таки Мілеса не вирече ся. Дперва тоді, коли Гуго сказав, що
Мілес згине, як вона пізнає його, то Едита піддала ся. Зі стра-
ху о Мілеса додержала вона пізнійше до кінця вимушеного на-
ній приреченя.

Гуго не ставав перед судом за ту погрозу, ані за се, що безправно присвоїв собі становище й посілости брата, бо ані брат, ані жінка нічого не хотіли проти нього свідчити. Увільнений з тюрми, покинув тайно жінку і утік з Англії на сушу, де небавом помер. Трохи пізнійше граф Кенту оженив ся з вдовою. Коли новоженці показали ся перший раз з Гендон-Гал, то прийняли їх з великими почестями.

Том Канти ніколи вже не почув нічого про свого батька, він загинув без вісти.

Король казав вишукати бідного селянина, що був нап'ятований й проданий в неволю. Увільнив його від товариства Равфболда і король достарчив средств, щоби міг при чесній праці вести свобідне жите з запевнити собі будучність

Хлопця, що був зловив сокола, увільнив від шибениці, а також слабу на умі жінчину, що була украла кусень полотна. Чоловіка, оскарженого о забите серни в королівськїм лісі, не міг вже добрий король освободити, бо було вже за пізно.

Урядника, що за висказане правди дізнав так строгого обходження, увільнили з тюрми і від кари грошевої. Дочки тих жінчин, що на очах Едварда умерли страшною смертію на кострі за католцьку віру, виховали ся і вивінували ся королівським коштом. Судовий слуга, що безправно бив буками Гендона, поніс тяжку кару.

Нераз залюбки розказував король про свої пригоди, починаючи від тої хвилі, коли то палатна сторожа викинула його за браму, аж до тої хвилі, коли о півночи втиснув ся між робітників і з ними увійшов до Вестмінстер. Там укрит ся за гробівцем Едварда Ісповідника, але ранком заснув і спав так довго і глибоко, що мало не заспав коронації. Говорив сам нераз, що умисно пригадує собі часто свої терпіня і науки, що їх витягнув з терпінь, щоби додержати точно тоді повзятого постановлення, що його невгоди стануть благословенем для підданих й держави і щитом для всіх покривджених. Лишили ся отже-ж ті образи свіжо у його памяти, а серце доброго Едварда все було склонне до лагідности й милосердя, тож найбільше опікував ся покривдженими і упослідженими.

Мілес Гендон і Том Канти були все любимцями короля.

Для його великого серця були вони все дорогі і прив'язані душою, опісля щиро оплакували його по вчасній смерті. Граф Кенту мав досить розуму і не над'уживав часто свого привілею і лиш два рази скористав з нього і сів в присутности короля: перший раз тоді, коли вступила на престол королева Марія, а другий раз при коронації королевої Єлисавети. Внук його рівнож уживав сього привілею, коли Яків I. вступив на престол англійський. Минуло більше, як чверть століття, нім син того Кенту міг хіснувати ся тим правом. Се попало було в забуте тай повстала чимала буря гніву, коли тодішний граф Кенту серед зібраного двора сів в присутности короля Кароля I. щоби застеречи собі на дальше права свого дому. Вияснене справи наступило сейчас і привілей Кентів стверджено наново. Послідний в прямій лінії мужеський потомок Мілеса Гендона, боровся опісля, підчас довгої домашної війни, в обороні короля і поляг в борбі, Від тоді родинний привілей зник.

Том Канти дожив пізнього віку. Був се чесний, добрий все усміхнений старець з сріблито-сивим волосем. Ціле життя шанували й поважали його загально, аж до смерти заховав він сей спеціальний стрій, щоб пригадувати людям, що він був колись королем. Де лиш показав ся публично, товпа розступала ся з почесністю і робила йому місце й оден шептав другому:

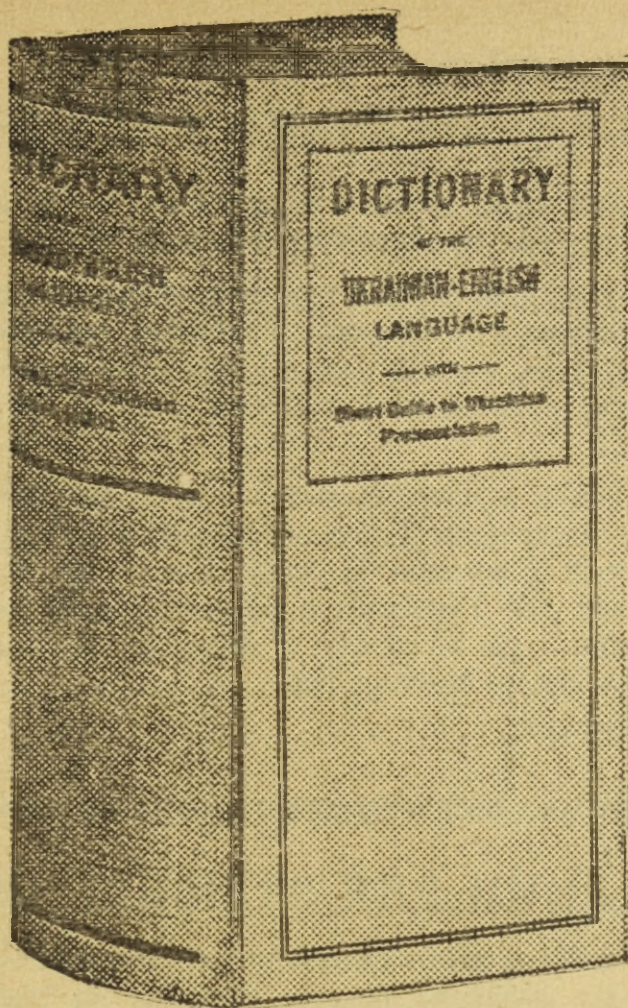
—Здіймай капелюх з голови, се королівський любимець!

Кождий кланяв ся, а він дякував ввічливим усміхом. Народ тішив ся і розповідав собі про його минувшину.

Король Едвард жив коротко: його пановане було лагідне й людяне. Коли нераз високий достойник або ленник корони закидав, що король є за надто поблажливий, або, що закон, що його король хоче змінити, не є зовсім строгий, тоді дивив ся на нього поважно великими, мудрими очима і одвічав:

— Що ти знаєш о строгости або гнеті? Я і мій нарід знаємо і одно і друге, але ти не маєш о тім понятя.

(Переложено 14|XI — 27|XI, 1907).

ПЕРШИЙ І ОДИНОКИЙ ТОГО РОДА
**УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКИЙ
СЛОВАРЕЦЬ**

що обнімає 1600 сторіп друку, з повною граматикою, азбукою друкованою і писаною, — і, — що найважійше, — з вимовою англійських слів.

Се є перше таке виданє в українській мові.

Словарець сей є конечно потрібний для кожного Українця. Видавництво не жаліло висипати суму гроша на те, щоби словар відповідав вимогам нашої суспільности. Щоби скоро знайти потрібне слово, на те є поазбучний реджістер так в українській як і англійській часті. Ціна його є \$2.00

Пишіть по катальог книжок і музичних інструментів:

Ruska Knyharnia

848-850 Main St.

Winnipeg, Man.

Найновіший і найпрактичніший

РУСЬКО-АНГЛІЙСЬКИЙ ЛИСТІВНИК

або підручник до писання листів в обох язиках — руським і англійським — в справах промислових, торговельних і т. п.

З залученем взірців різних урядових письм, приписів поштових правил етикетти (товариських приписів) щоденного життя, контрактів, оголошень, векслів (нотів), правних приписів що до видавання векслів, приповідок і діалектів (варічя) руських англійських і т. п.

Отсей підручник е призначений особливо до ужитку Українців в Канаді і Сполучених Державах Північної Америки, застосований до потреб і умовин їх життя. Того рода листівник е конечно потрібний для Українців в кореспонденції (писання листів з Англійцями і на відворот). Уложив М. Б. Ясенівський, 288 сторін. Ціна одного примірника 75 ц.

В оправі коштує \$1.00

ПОРАДНИК ДЛЯ ЗАЛЮБЛЕНИХ

або як писати любовні листи і поучене як поводитись в часі кохання, з додатком любовних віршів, промов, та желань на шлюб. Ціна 35 ц.

ЛЮБОВНІ КАРТКИ з красними українськими любовними віршами, 12 штук 50 ц., 25 штук \$1.00.

ПРОМОВИ І ДЕКЛЯМАЦІЇ на хрестинах, заручинах і весілю. Ціна одного примірника 10 ц.

Буквар для українських шкіл 25

Читанка для публичних шкіл, ч. II. 30

Методична граматика української мови 40

Історія біблійна, з образками 50

Пишіть по каталюгі книжок на адресу:

Ruska Knyharnia

848-850 Main Street

Winnipeg, Canada

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 072888461